

LUKA 27 om KYRKLIG SED 2002

MEDDELANDEN FRÅN KYRKO Historiska ARKIVET I LUND.
NY FÖLJD 8.

LUKA 27 om KYRKLIG SED 2002

Materialbeskrivning
Resultatredovisning
Analysexempel

Göran Gustafsson

Lunds universitets
Kyrkohistoriska
Arkiv

© Göran Gustafsson

Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv
Allhelgona Kyrkogata 8
223 62 LUND

ISSN 0455-0196
ISBN 91-89515-13-7

Media-Tryck.
Lund 2006

Innehåll

Tabellförteckning.....	v
Förord.....	7
I Materialbeskrivning	9
1 LUKA 27 – en introduktion	9
2 Församlingsstruktur 2002.....	11
3 Insamlingen av LUKA 27-materialet.....	14
4 Svarsfrekvens.....	18
5 Materialstruktur 2002	24
6 Avslutning.....	28
II Resultatöversikt.....	31
1 Allmänt om redovisningen	31
2 Kyrkliga handlingar.....	34
2.1 Kyrkliga handlingar: Dop.....	34
2.2 Kyrkliga handlingar: Konfirmation.....	43
2.3 Kyrkliga handlingar: Vigsel	52
2.4 Kyrkliga handlingar: Begravning.....	64
3 Kyrkoårets högtider	82
3.1 Kyrkoårets högtider: Från Advent till Kyndelsmäss.....	83
3.2 Kyrkoårets högtider: Fastan och Påsken	89
3.3. Kyrkoårets högtider: Sommar och höst.....	97
4. Den allmänna gudstjänsten mm	110
4.1 Den allmänna gudstjänsten: Lektjänstens aktivitet.....	110
4.2 Den allmänna gudstjänsten: Nattvardsfirandet	122
4.3 Den allmänna gudstjänsten: Gudstjänstutbudet	129
4.4 Den allmänna gudstjänsten: Blandade frågor	138
5 Avslutning.....	145
III Analysexempel: Blomstertid och fosterland – kyrkan och folkfesterna i juni.....	151
1 Inledning	151
2 Vad folket tycker	154
3 Skolavslutningarna	156
4 Nationaldagsfirandet.....	163
5 Avslutning.....	167
6 Litteratur	170

Tabellförteckning

Tabell I.1. Antal församlingar i stiftet 1995 och 2002.....	12
Tabell I.2. Antal församlingar av olika storlek 1995 och 2002.....	12
Tabell I.3. Hypotetiskt exempel med konstant ”Ja”-frekvens i olika storleksklasser men med ändrat antal församlingar i storleksklasserna; version 1.....	13
Tabell I.4. Svarefrekvens i stiftet 1995 och 2002.....	19
Tabell I.5. Svarefrekvens i församlingar av olika storlek 1995 och 2002.	20
Tabell I.6. Svarefrekvens 2002 i stiftet och tre storleksgrupper av församlingar.	21
Tabell I.7. Församlingarnas fördelning på stift i LUKA-materialen för 1995 och 2002.....	24
Tabell I.8. Församlingarnas fördelning på storleksklasser i LUKA-materialen för 1995 och 2002	25
Tabell I.9. Hypotetiskt exempel med konstant ”Ja”-frekvens i olika storleksklasser men med ändrat antal församlingar i storleksklasserna; version 2.....	26
Tabell I.10. Församlingarnas fördelning på stift i landet och i materialet 2002.....	27
Tabell I.11. Församlingarnas fördelning på storleksklasser i landet och i materialet 2002.	28
Tabell II.1. Förekomst av dop ”i samband med familjegudstjänster” och ”inlagt i högmässogudstjänster”.....	35
Tabell II.2. Innehåll i dopsamtalen.	38
Tabell II.3. Föräldrarnas kommunion vid de nykonfirmerades nattvardsgång.	48
Tabell II.4. Innehåll i vigelsamtalen.	54
Tabell II.5. Klädsel vid vigslarna.	55
Tabell II.6. Lokal för vigslar.	57
Tabell II.7. Förekomst av sjungen brudmässa och av vigslar med nattvardsfirande.	59
Tabell II.8. Förekomst av själaringning vid dödsfall.	66
Tabell II.9. Kontakter mellan präst och sorgehus före en begravning.....	68
Tabell II.10. Svar på två frågor om läsningen av tacksägelse.....	69
Tabell II.11. Förekomst av tryckt agenda vid begravningar i de olika stiftet.	73
Tabell II.12. Mörk och ljus klädsel vid begravningar.....	74
Tabell II.13. Prästens liturgiska klädsel vid begravningar.....	75
Tabell II.14. Plats för minnesstunder vid begravningar.	81
Tabell II.15. Förekomst av ljusståg i kyrkorna under Adventstiden.....	84
Tabell II.16. Gudstjänstutbud under jul- och nyårshelgerna.	85
Tabell II.17. Förekomst av passionsgudstjänster.	90
Tabell II.18. Utdelning av kvistar och blommor kring påsken.....	93

Tabell II.19. Förekomst av två påskgudstjänster.....	95
Tabell II.20. Skolavslutningar i kyrkan.....	99
Tabell II.21. Förekomst och utformning av skördegudstjänster.....	102
Tabell II.22. Förekomst av och plats för husförhör.....	105
Tabell II.23. Förekomst av helgmålsböner.....	107
Tabell II.24. Lektörens ”medläsning” vid olika gudstjänstmoment.....	110
Tabell II.25. Användning av olika versioner av Herrens bön.....	113
Tabell II.26. Förekomst av tyst bön under olika gudstjänstmoment.....	114
Tabell II.27. Lektörsmedverkan vid olika läsningar i gudstjänsten.....	115
Tabell II.28. Förekomst av offergång, håvgång och evangelieprocessioner.....	120
Tabell II.29. Några olika bruk vid nattvardsfirandet (A).....	123
Tabell II.30. Förekomst av stående kommunion.....	124
Tabell II.31. Några olika bruk vid nattvardsfirandet (B).....	125
Tabell II.32. Tillsammans med vilka deltar barn i nattvardsfirandet.....	128
Tabell II.33. Förekomst av några olika gudstjänsttyper.....	129
Tabell II.34. Förekomst av musikgudstjänster i församlingar av olika storlek.....	134
Tabell II.35. Förekomst av musikgudstjänster i församlingar i olika stift.....	134
Tabell II.36. Förekomst av olika typer av kyrkobeskrivningar.....	141
Tabell III.1. Svenskarnas inställning 1997/98 till att Svenska kyrkan finns med vid skolavslutningar och nationaldagsfirande.....	155
Tabell III.2. Skolavslutning i kyrkan i församlingar av olika storlek 1995 och 2002.....	158
Tabell III.3. Skolavslutningar i kyrkan i församlingarna i de tretton stift 1995 och 2002.....	159
Tabell III.4. Prästers medverkan vid nationaldagsfirande i församlingar av olika storlek 1995 och 2002.....	164
Tabell III.5. Prästers medverkan vid nationaldagsfirande i församlingarna i de tretton stift 1995 och 2002...	165

Förord

När jag under slutet av 1970-talet kom till dåvarande Teologiska institutionen som religionssociolog fann jag snart i den verksamhet som bedrevs vid Kyrkohistoriska Arkivet en förbindelselänk till min tidigare verksamhet vid Sociologiska institutionen med inriktning på röstning och valresultat. Man utgick liksom jag tidigare gjort från förhållandena i små administrativa enheter – församlingar eller kommuner – över hela Sverige. När en frågelista om den kyrkliga seden vid skiftet mellan 1970- och 1980-tal (LUKA 19) skulle utarbetas inbjöds jag att delta i arbetet tillsammans med Arkivets tidigare och dåvarande föreståndare, d.v.s. professorerna Carl-Edvard Normann och Ingmar Brohed, företrädare för andra teologiska ämnen och för etnologi. Jag uppfattades nog ibland som lite besvärlig som kom med påpekanden om hur man borde fråga och hur svarsalternativen borde utformas; detta var något som jag tyckte jag kunde mot bakgrund av den ingående metodträning som jag fått som sociolog. Kanske sökte jag med denna färdighet kompensera att jag inte alltid var så välorienterad om de kyrkliga seder och bruk som LUKA-listan avsåg att belysa.

Samarbetet var konstruktivt och rent av roligt. Den positiva stämningen kring arbetet med LUKA-listorna har fortsatt sedan professor Anders Jarlert övertagit ledarskapet av Kyrkohistoriska Arkivet med teol. lic. Thomas Björkman som ansvarig för den dagliga verksamheten. Den religionssociologiska kretsen kring det unika materialet har vuxit genom att professor Curt Dahlgren tagit på sig ansvar för datorisering av LUKA-materialen så att de många uppgifterna från församlingarna nu inte bara finns i form av kryss på pappersformulär utan också i form av lättillgängliga och väldokumenterade datafiler.

Frågelistorna om den kyrkliga seden innehåller många uppgifter om hur man gör när det gäller t.ex. dop, påskgudstjänster, nattvardsfirande och ekumeniskt samarbete i de många församlingar som Sverige fortfarande är indelat i. Materialet har emellertid i stor utsträckning legat obrukat. Enstaka forskare, främst inom etnologi, har tagit upp enstaka fenomen men någon samlad översikt över vad man kan få ut av svaren från de tusentals präster som tagit sig tid att besvara de periodiskt – i princip vart

sjätte år – återkommande frågelistorna från Kyrkohistoriska Arkivet har aldrig gjorts. Att uppgifterna sedan de kommit in till stora delar fått ligga ”i träda” har jag ofta funnit irriterande: Det är inte ”just” att be så många lägga så mycket tid på något som prästerna gör på LUKA-listorna utan att någon gör nytta av uppgifterna. Föreliggande volym i Kyrkohistoriska Arkivets nya meddelandeserie avser att i någon mån utgöra ”feed back” till det arbete som man i Svenska kyrkans församlingar lägger ner på LUKA-listorna. Den är emellertid inte i första hand en pliktgärning utan jag är glad att jag som emeritus haft tid och möjlighet att arbeta med den kyrkliga seden som den gestaltade sig ute i församlingarna år 2002. En förutsättning för att arbetet kunnat fullföljas har varit att jag haft tillgång till ett arbetsrum vid Centrum för Teologi och Religionsvetenskap (CTR).

Huvudavsnittet i volymen är det andra avsnittet, det som betecknas ”II Resultatöversikt”, där jag för samtliga kvantifierbara frågor i LUKA 27 redovisar svarsfördelningar totalt och i jämförelse med förhållandena 1995 samt för stiftet och för församlingar av olika storlek. Datasammanställningen borde kunna ge idéer om vad som kan vara värt att forska vidare om. Före resultatöversikten ligger en materialbeskrivning som innefattar en metoddiskussion. Den som endast vill veta hur man gör inom Svenska kyrkan i olika avseenden efter millennieskiftet kan nog nöja sig med en kursivläsning av detta undersökningstekniska avsnitt. Den som vill gå in i det tillgängliga materialet och utnyttja det bör däremot ta till sig metodsynpunkterna. Volymen avslutas med ett exempel på hur man kan utnyttja LUKA-materialet. Jag bygger där på en knapp handfull av de mer än 200 frågorna i LUKA 27 och detta pekar på hur många möjligheter till analyser av det kyrkliga livet på lokalplanet som det numera ganska lättillgängliga materialet från Kyrklig sed-inventeringarna erbjuder.

Lund i oktober 2006
Göran Gustafsson

I

Materialbeskrivning

1 LUKA 27 – en introduktion

LUKA 27 är beteckningen på den 27:e frågelistan som sänts ut från Kyrkohistoriska Arkivet i Lund. Frågelistorna har haft skiftande karaktär. Flertalet har varit inriktade på att belysa någon speciell frågeställning med anknytning till det kyrkliga eller – i undantagsfall – det frikyrkliga livet på lokal nivå. Sju av listorna har en särställning eftersom de syftat till en inventering av många olika aspekter av den kyrkliga seden i alla Sveriges församlingar.

Den första av dessa breda inventeringar av den kyrkliga seden – LUKA 4 – gällde förhållandena 1962. Listan omfattade fyra A4-sidor med ett sjuttiofem delfrågor samlade under rubrikerna ”Vid kyrkliga förrättningar” och ”Vid kyrkoårets gudstjänster m.m.”. LUKA 12 som gäller förhållandena 1968 var på knappt sex A4-sidor och innehöll drygt 140 delfrågor. Utöver att dessa liksom frågorna i LUKA 4 belyste förhållanden vid förrättningar och vid kyrkoårets högtider beaktades också ”Ekumenik på lokalplanet” med en handfull frågor.

Med LUKA 15 som efterfrågade den kyrkliga seden 1974 fick de landsäckande inventeringarna den typografiska utformning som de sedan haft. Formuläret var på åtta A4-sidor och hade knappt 200 delfrågor. Dispositionen av frågorna var densamma som tidigare men delarna markerades tydligare: Under rubriken ”Kyrkliga förrättningar” fanns delrubrikerna ”Dop”, ”Kyrktagning”, ”Konfirmation”, ”Lysning och vigsel” samt ”Begravning”. Under rubriken ”Vid kyrkoårets gudstjänster m.m.” fanns delrubrikerna ”Kyrkoårets högtider”, ”Den allmänna gudstjänsten m.m.” och ”Ekumenik på lokalplanet”. Det inslag av tidsbundenhet som ofta funnits i LUKA-listorna framgick det aktuella året genom frågan ”Finns Jesusrörelsen på orten?” En bestående innovation var att frågelistan avslutades ”Har det i församlingen införts några nya här ej nämnda bruk sedan 1968?” med några rader för beskrivande svar.

LUKA 19 som hänför sig till förhållandena 1980 var när det gäller frågor och frågemängd mycket lik LUKA 15. Man kan observera att missivbrevet som åtföljde formuläret var undertecknat inte bara av föreståndaren för Kyrkohistoriska Arkivet, d.v.s. professorn i kyrkohistoria, utan också av professorerna i etnologi, praktisk teologi och religionssociologi. På detta sätt markerades att den kyrkliga sedens utveckling är ett intresse för flera akademiska discipliner. LUKA 21 gällde den kyrkliga seden 1986 och skiljer sig endast i detaljer från LUKA 19.

De fem första LUKA-listorna sändes ut med sex års mellanrum. Efter LUKA 19 (1986) dröjde det nio år innan församlingarna och deras kyrkoherdar på nytt ställdes inför ett batteri med frågor om det lokala kyrkliga livet. LUKA 23 gällde förhållandena 1995 och omfattar drygt 200 delfrågor. Frågorna är i större utsträckning än tidigare nya i förhållande till den närmast föregående frågelistan och detta förklaras åtminstone till en del av att gudstjänstordningen ger stort utrymme för variationer i gudstjänstfirandet. Samtidigt som man på sina håll håller fast vid gamla seder tar man på andra håll och i församlingar med en annan struktur initiativ i olika riktningar såväl när det gäller bruk i anknytning till de kyrkliga handlingarna som när det gäller t.ex. lekmannaaktivitet i den allmänna gudstjänsten.

Sju år efter det att LUKA 23 sänts ut skickade Kyrkohistoriska Arkivet ut LUKA 27 som efterfrågar förhållandena 2002. Innehållsmässigt skiljer sig LUKA 23 och LUKA 27 inte mycket från varandra vilket framgår av redovisningen av svaren på den senaste listan längre fram i denna volym. Förändringar i frågeinnehåll och frågeformuleringar orsakar med andra ord inte några stora problem om man vill följa utvecklingen av den kyrkliga seden över millennieskiftet, d.v.s. från en tidpunkt då Svenska kyrkan fortfarande hade ställning som statskyrka (1995) till en tidpunkt då dess relationer till staten radikalt förändrats (2002). De ändringar som skett när det gäller församlingsindelningen under motsvarande period och den minskade benägenheten att besvara de utsända frågelistorna leder till betydligt större problem än ändrade frågeformuleringar och svarsalternativ för den som vill jämföra den kyrkliga seden före och efter millennieskiftet/relationsförändringen. De följande avsnitten i denna inledande del om frågelistan LUKA 27 behandlar olika metodiska problem. Sålunda analyseras både möjligheterna till generaliseringar ut-

ifrån det tillgängliga materialet och rimligheten i jämförelser av den kyrkliga seden på 1990-talet och på 2000-talet utifrån de svarsfördelningar man får fram vid bearbetningar av LUKA 23 och LUKA 27.

2 Församlingsstruktur 2002

De enheter beträffande vilka uppgifter efterfrågas i de frågelistor från Kyrkohistoriska Arkivet om den kyrkliga seden som här är aktuella har alltid varit Svenska kyrkans församlingar. Församlingsindelningen är liksom andra indelningar inte en gång för alla låst och given utan ändras med årens gång. Fram till 1990-talet var emellertid ändringarna under sådana sexårsperioder som varit aktuella i LUKA-sammanhanget små och innebar lika ofta församlingsklyvningar som församlingssammanläggningar. Antalet församlingar var fram till 1995 över 2500 men har därefter minskat drastiskt så att antalet 2002 var drygt 2200 och minskningen har sedan fortsatt.

Det är mot denna bakgrund rimligt att inleda redovisningen av metodiska problem kring LUKA 27 och kring jämförelsemöjligheterna med den närmast föregående Kyrklig sed-inventeringen med en redovisning av vilken församlingsstrukturen var 1995 och 2002 när det gäller mängden små och stora församlingar samt hur församlingarna fördelade sig på de 13 stift. De följande sammanställningarna utgår från datafilerna med församlingar där LUKA-svaren registrerats och antalet församlingar överensstämmer inte exakt med antalet sådant det redovisas i de aktuella årgångarna av ”Matrikel för Svenska kyrkan”. De små avvikelserna kan till en del förklaras med att några församlingar är icke-territoriella och inte ingår i den databas med län-kommun-församling som fått vara utgångspunkt för kodningen av LUKA-uppgifterna och till en del också med att felaktigheter som kan var hänföra till prästernas uppgifter eller till kodningen av materialet. Svenska kyrkans församlingar fördelade sig 1995 och 2002 på stift enligt tabell I.1. Tabellen visar att framförallt i Lunds och Skara stift minskade antalet församlingar mycket mellan 1995 och 2002. Även i Strängnäs, Uppsala och Göteborgs stift skedde församlingssammanläggningar men i mindre skala än i de två först nämnda stift. I övrigt är förändringarna marginella. Ur detta kommer att fyra stift – Göteborg, Lund, Skara och Växjö – 2002 var ganska jämbördiga när det gäller församlingsantal och till dessa två församlingsrika

stift anslöt mängdmässigt delvis också Uppsala och Linköpings stift. I ett material där alla besvarat LUKA-listan beträffande 1995 likaväl som Tabell I.1. Antal församlingar i stiftet 1995 och 2002.

Stift	1995		2002		Ändring	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
Uppsala	217	8.5	201	9.1	-16	+0.6
Linköping	220	8.7	214	9.6	-6	+0.9
Skara	351	13.8	256	11.5	-95	-2.3
Strängnäs	135	5.3	107	4.8	-28	-0.5
Västerås	123	4.8	123	5.5	-	+0.7
Växjö	257	10.1	250	11.3	-7	+1.2
Lund	427	16.8	276	12.4	-151	-4.4
Göteborg	291	11.4	279	12.6	-12	+1.2
Karlstad	137	5.4	136	6.1	-1	+0.7
Härnösand	129	5.1	128	5.8	-1	+0.7
Luleå	79	3.1	80	3.6	+1	+0.5
Visby	92	3.6	91	4.1	-1	+0.5
Stockholm	84	3.3	79	3.6	-5	+0.3
Hela landet	2542	99.9	2220	100.0	-322	+0.1

den beträffande 2002 skulle Växjö och Göteborgs stift väga betydligt tyngre efter än före millennieskiftet samtidigt som Lunds och Skara stift skulle väga lättare. Församlingarna har klassificerats efter storlek och indelningen framgår av tabell I.2.

Tabell I.2. Antal församlingar av olika storlek 1995 och 2002.

Befolkning	1995		2002		Ändring	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
- 499 inv.	767	30.2	565	25.5	-202	-4.7
500 - 999 inv.	498	19.6	398	17.9	-100	-1.7
1000 - 1999 inv.	421	16.6	379	17.1	-42	+0.5
2000 - 4999 inv.	383	15.1	389	17.5	+6	+2.6
5000 - 9999 inv.	213	8.4	215	9.7	+2	+1.3
10000 - 19999 inv.	177	7.0	187	8.4	+10	+1.4
20000 - inv.	83	3.3	87	3.9	+4	+0.6
Hela landet	2542	100.2	2220	100.0	-322	-0.2

Som kunde förväntas – och som avsikten var – har församlingssammanslagningarna lett till att antalet små församlingar minskat: Medan enheterna med mindre än 1000 invånare 1995 utgjorde nästan 50 procent av samtliga utgjorde de 2002 endast 43 procent av alla. De mellanstora församlingarna – de med 2000 till 10000 invånare – ökade genom sammanslagningarna från att utgöra en knapp till att utgöra en dryg fjärdedel av alla församlingar och även om antalet stora församlingar (10000 eller

flera invånare) inte ändrats påtagligt ökade den andel de utgör av samtliga församlingar med ett par procentenheter.

Förändringarna i antal församlingar de båda åren indikerar att även om svarsfrekvensen varit hundra procentig skulle det ha funnits ett osäkerhetsmoment vid jämförelser mellan förhållanden 1995 och förhållanden 2002. Ett exempel kan visa på detta. Om en företeelse som kan betecknas X som innebär förnyelse är vanligare – d.v.s. att man svarat ”Ja” beträffande dess förekomst – i stora än små församlingar och andelarna ”Ja”-svar varierar mellan olika storleksklasser men var exakt desamma i de olika församlingsstorleksklasserna båda åren får man – om man utgår från antalsuppgifterna i tabell I.2 – det resultat som tabell I.3 visar.

Tabell I.3. Hypotetiskt exempel med konstant ”Ja”-frekvens i olika storleksklasser men med ändrat antal församlingar i storleksklasserna; version 1.

Befolkning	Andel ”Ja”-svar	Antal ”Ja” 1995	Antal ”Ja” 2002
- 499 inv.	10 %	77	57
500 - 999 inv.	20 %	100	80
1000 - 1999 inv.	30 %	126	112
2000 - 4999 inv.	40 %	153	156
5000 - 9999 inv.	50 %	107	106
10000 - 19999 inv.	60 %	106	112
20000 - inv.	70 %	58	61
Summa		727	684
Andel ”Ja” av alla församlingar		28.6 %	30.8 %

Skillnaden mellan de båda ”totalprocenttalen” är inte särskilt stor men den är värd att beakta om man vill klarlägga de metodproblem som finns vid tolkningen av svaren i LUKA-listorna och exemplet kommer att upprepas efter redovisningen av det material som faktiskt står till förfogande för jämförelser av hur den kyrkliga seden gestaltar sig de båda inventeringsåren. Man kan i detta sammanhang peka på att – vilket inte framgår av några tabeller som återges här – 1995 hade 77 procent av församlingarna i Skara mindre än 1000 invånare medan andelen 2002 var 66 procent. I Lunds stift var minskningen av andelen småförsamlingar ännu mera drastisk: Från 50 procent till 28 procent. En beräkning med samma förutsättningar som i tabellen ovan ger att i Lunds stift skulle företeelsen X 1995 ha förekommit i 28 procent av församlingar och 2002 i 37 procent av församlingarna. I ett stift där förändringarna i församlingsstrukturen varit obetydliga som i Västerås stift ger en beräkning med samma förutsättningar procenttalen 37 och 36. Om talen skulle tolkas att

i Lunds stift skedde stora förändringar när det gäller förekomsten av X samtidigt som inga förändringar skedde i Västerås stift måste tolkningen inte i och för sig vara felaktig men den borde förses med många reservationer med markering av de ändringar som ägt rum i fråga om beräkningsunderlag.

Redan detta enkla exempel klargör att jämförelser av de samlade uppgifterna från församlingarna de båda undersökningsåren inte är oproblematiska och problemen blir inte mindre när man beaktar i vad mån de båda aktuella LUKA-listorna faktiskt besvarades från församlingar av olika storlek eftersom förändringsmönster som kan hänföras till ändringar i församlingsindelningen ofta förstärks av att benägenheten att fylla i formulären inte var densamma i små, mindre och i stora församlingar. Svarsfrekvenserna de båda åren och hur de tillgängliga materialen fördelar sig på stiftet och på församlingar av olika storlek redovisas och diskuteras sedan det till LUKA 27 knutna insamlingsarbetet klarlagts.

3 Insamlingen av LUKA 27-materialet

Frågorna i LUKA 27 hänför sig som redan flera gånger framgått främst till förhållandena 2002 vilket mycket tydligt markeras på formuläret: ”Frågorna avser 1/1-31/12 2002.” Frågelistorna sändes ut kring månads-skiftet februari/mars 2003 och följdes av ett missivbrev undertecknat av professorn i kyrkohistoria vid (dåvarande) Teologiska institutionen i Lund Anders Jarlert och professorn i religionssociologi vid samma institution Curt Dahlgren. Brevet som var ställda ”Till kyrkoherden” presenterade kortfattat Kyrkohistoriska Arkivet och de tidigare LUKA-listorna och framhöll att uppgifter om den kyrkliga seden har ett tvärvetenskapligt intresse. Vidare markerades att avsikten med de periodiskt återkommande inventeringarna är att klarlägga kontinuitet likaväl som förnyelse när det gäller olika aspekter av Svenska kyrkans liv på församlingsnivå och att detta gör att frågeuppsättningen tar upp förhållanden som från en enskild församlings horisont kan förefalla främmande eller irrelevanta. Brevet framhöll också den goda svarsfrekvens som uppnåtts vid de tidigare inventeringarna av den kyrkliga seden.

Försändelserna från Kyrkohistoriska Arkivet innehöll ett formulär för varje församling som enligt ”Matrikel för Svenska kyrkan 2002” ingick i respektive kyrkoherdes pastorat. Knappt hälften (48 %) av kyrkoherdar-

na fick ett formulär, en femtedel (21 %) fick två formulär, en åttondel (13 %) fick tre formulär, en tolfedel (8 %) fyra formulär och ungefär lika många fick fem eller flera formulär; andelarna är ungefärliga. Som mest fick en och samme kyrkoherde inte mindre än 15 formulär. Paren-
tetiskt kan nämnas att samtliga formulär som sändes till detta pastorat återkom till Kyrkohistoriska Arkivet i besvarat skick men ifyllandet av formulären hade delegerats till en kanslist; det förekommer undantagsvis att formulären besvarats av personer med administrativa befattningar i pastoraten/församlingarna. Det stora flertalet formulär har fyllts i av präster men det är långt ifrån ovanligt att en kyrkoherde lämnat över uppgiften till någon annan präst i församlingen/pastoratet; särskilt vanligt att prästerna delat på besvarandet av formulären är det i pastorat med många (= tre eller flera) församlingar.

I missivskrivelsen till kyrkoherdarna framhölls att det – i den mån två eller flera församlingar ingick i pastoratet – var angeläget att inte bara ett utan alla formulären besvarades ”även om det medför merarbete och svaren liknar varandra”; motiveringen var att ”den kyrkliga seden kan växla även mellan närbelägna församlingar”. Det bör här framhållas att många två- eller flerförsamlingspastorat innehåller församlingar av olika storlek och med olika näringsstruktur och att det därför var rimligt att liksom tidigare begära svar t.ex. både om Landskrona med drygt 25000 invånare och om S:t Ibb (= ön Ven) med c:a 350 invånare liksom om landsbygdsförsamlingarna Härslöv och Ottarp med 1500 respektive 600 invånare som också ingår i Landskrona pastorat.

Missivbrevet till kyrkoherdarna slutade: ”Vi hoppas få tillbaka formulären i ifyllt skick före utgången av april månad.” Vilken svarsfrekvensen var vid utgången av april månad låter sig inte fastställas men den var långt ifrån hundra procentig, möjligen femtioprocentig. En påminnelse till kyrkoherdarna i de pastorat varifrån något/ra svar inte inkommit och i de pastorat varifrån inte samtliga församlingar svarat sändes ut i slutet av maj 2003. Följebrevet var liksom det första missivbrevet undertecknat av Anders Jarlert och Curt Dahlgren och åtföljdes av formulär där de aktuella församlingarnas namn var inskrivet.

Teol. lic. Tomas Björkman vid Kyrkohistoriska Arkivet som svarade för alla praktiska detaljer i samband med insamlingsarbetet av LUKA 27

fick många förfrågningar och påpekanden om svar och icke-svar från kyrkoherdar eller andra präster. När svar inte inkommit vid början av hösten 2003 tog han själv kontakt med de aktuella församlingarna och påminde om LUKA 27. Dessa kontakter skedde såväl per telefon som via e-post. Någon reell deadline för insamlingsarbetet sattes inte och formulär fortsatte att droppa in under hösten 2003 och från några enstaka församlingar kom det också svar under vintern 2004. Samtliga formulär med svar på frågorna om den kyrkliga seden 2002 som kom in till Kyrkohistoriska Arkivet fördes in i en särskild databas som byggdes upp utifrån en förteckning över församlingarna i landet och med uppgifter från frågelistan LUKA 27.

Omkring 1450 ifyllda formulär kom in till Kyrkohistoriska Arkivet från församlingarna/pastoraten. Det visade sig vid uppbyggnaden av databasen att det var långt ifrån ovanligt med formulär som "täckte" flera församlingar trots de anvisningar som givits i missivbreven och trots den markering som antalet formulär till varje enskilt pastorat utgjorde. Det finns formulär där man på raden "Församling: ..." skrivit in två eller flera församlingsnamn och det finns formulär där man på denna rad lagt till "pastorat" och därmed markerat att svaren gällde inte bara den församling som formuläret var avsett för utan alla församlingar som ingick i det pastorat vartill moderförsamlingen fått ge namn. Uppbyggnaden av databasen med uppgifter från LUKA 27 innebar därför en lång rad beslut om vilka församlingar som egentligen skall anses ingå i materialet. Huvudregeln då databasen byggdes upp var den i missivbrevet till kyrkoherdarna givna principen: En församling, en redovisningsenhet. I en version av databasen ingår alla församlingar i landet, i en annan – den som kommer att användas mest – endast de församlingar från vilka svar om den kyrkliga seden 2002 föreligger.

I den mån mer än en församling angivits på raden "Församling: ..." eller ordet "pastorat" lagts till på raden har uppgifterna ansetts gälla samtliga de nämnda församlingarna eller alla de i pastoratet ingående församlingarna och uppgifterna från det ifyllda formuläret har kopierats över på de andra aktuella församlingarna. Sedan materialet behandlats på detta sätt föreligger uppgifter om 1618 församlingar och beträffande dessa föreligger "formuläruppgifter" om 1450 eller 89.6 procent och "kopieringsuppgifter" om 168 eller 10.4 procent. Gott och väl fyra femtedelar (83

procent) av församlingarna med kopierade uppgifter är församlingar med färre än 1000 invånare. Denna typ av material är särskilt vanlig när det gäller församlingar i Visby stift (en dryg tredjedel av alla) samt i Uppsala och Västerås stift (båda c:a en femtedel av alla). I databasen kan man skilja ”formulärförsamlingar” och ”kopieringsförsamlingar”.

Vilken betydelse kopieringarna har kan diskuteras utifrån flera olika utgångspunkter men oavsett hur man ser på problemet så finns det ett förhållande som inte kan förbises: LUKA 27 – liksom tidigare LUKA-listor om Kyrklig sed – har församlingen som enhet. Det är självklart en stor fördel när församlingarna svarat ”ordentligt” som i det tidigare givna exemplet med församlingarna i Landskrona pastorat med särskilda uppgifter beträffande var och en av de fyra församlingarna. Ett alternativ – bättre än alternativet inga svar alls! – hade varit att det funnits ett enda formulär som angetts täcka Landskrona pastorat och svaren – som då rimligtvis styrts av förhållandena i den befolkningsmässigt helt dominerande stadsförsamlingen – skulle då ha kopierats så att de även gällt den mycket speciella öförsamlingen S:t Ibb och de båda andra annexförsamlingarna vilket varit föga tillfredsställande.

Man bör i sammanhanget emellertid också observera hur en – till Kyrklig sed-inventeringarna mycket positiv – kyrkoherde i ett femförsamlingspastorat argumenterade:

Nu har jag tillbringat snart 3 timmar med att fylla i fem för mig intressanta men tämligen meningslösa formulär.

De är meningslösa för att vi i vårt pastorat inte jobbar församlingsvis utan ser pastoratet som en helhet och jobbar över gränserna som det vore en församling. Frågeställningarna är intressanta för de ger mig en tankeställare var vi står och om hur vi jobbar.

Om jag någon mer gång – jag har gjort detta flera gånger – ska fylla i detta så får det vara 1 – en – blankett. Att sitta och kryssa i samma svar i en räkka papper gör jag inte någon mer gång. Och det är inte bara vi som inte har vattentäta skott mellan församlingarna i ett landsbygdspastorat. Församlingens geografiska placering är en kulturrest medan dagens verksamhet har pastoratet som utgångspunkt.

Landskronaexemplet pekar i en riktning och man kan konstatera att uppgifterna om var och en av de fyra församlingarna där beskriver förhållandena i knappt 0.05 procent av de av Svenska kyrkans församlingar som besvarade frågorna om den kyrkliga seden 2002. Den positive kyrkoherdens exempel pekar i en annan riktning men var och en av hans

fem ”kulturrest”-församlingar utgör nu – liksom var och en av församlingarna i Landskrona pastorat – 0.05 procent av hela materialet och därmed utgör vad han skulle vilja se som en enhet 0.23 procent av de av Svenska kyrkans församlingar från vilka uppgifter om den kyrkliga seden 2002 föreligger. Man kan komplicera problematiken genom att konstatera att i Landskrona pastorat bodde 2002 0.34 procent av Sveriges befolkning medan befolkningen i den positive kyrkoherdens pastorat utgjorde 0.05 procent av hela landets befolkning. Den princip som kyrkoherden förespråkar skulle alltså på ett sätt ha gett hans pastorat en vikt i materialet som bättre motsvarar hur många människor som lever med de kyrkliga seder som han beskriver än den princip som nu har använts. Att materialet på något sätt skulle ”viktas” efter församlingarnas folkmängd har dock aldrig diskuterats i samband med bearbetningen av LUKA-listorna. Det går att ”dribbla” med valet av redovisningsenheter på olika sätt men man kan inte komma ifrån ett grundfaktum: De små församlingarna väger mycket tungt när man bygger en redovisning av den kyrkliga seden på församlingarna som enhet. Att en företeelse förekommer i en majoritet av alla församlingar innebär inte att en majoritet av kyrkmedlemmarna eller ens en majoritet av gudstjänstbesökarna lever med denna företeelse i sin församling.

4 Svarsfrekvens

Från Svenska kyrkans 2220 församlingar kom alltså svar på frågorna i LUKA 27 som enligt de överväganden som redovisats i föregående avsnitt täcker 1618 församlingar. Detta innebär att den effektiva svarsfrekvensen var 72.9 procent vilket skall jämföras med att 1996 besvarades LUKA 23 från 2224 av 2542 församlingar, d.v.s. den effektiva svarsfrekvensen var 87.5 procent. Det kan nämnas att de tidiga LUKA-listorna besvarades nästan utan undantag från församlingarna men svarsfrekvensen sjönk med LUKA 21 (1986) till den nivå som också uppnåddes på 1990-talet. Prästernas benägenhet att svara på LUKA-frågorna har alltså minskat kraftigt och särskilt mellan den näst senaste och senaste inventeringsomgången. Enklast kan den stora förändringen uttryckas att i materialet om 1995 saknas uppgifter rörande var åttonde församling medan motsvarande andel i materialet om 2002 är något mer än var fjärde församling. Olika faktorer som kan ligga bakom förhållandet diskuteras efter redovisningen i tabellerna I.4 och I.5 av vilken svarsfrekvensen var de båda åren i olika stift och i församlingar av olika storlek. Frågorna

om den kyrkliga seden 2002 besvarades i mycket olika utsträckning i de 13 stift. Högst var svarsfrekvensen i Lunds stift varifrån svar inkom från nästan nio av tio församlingar. En god svarsfrekvens noteras också för Västerås stift, där mer än fyra av fem församlingar sände in ifyllda formulär. Den klart sämsta svarsfrekvensen noteras för församlingarna i Skara stift från vilka mindre än hälften av formulären besvarades. En jämförelsevis låg svarsfrekvens finner man också för ett annat småförsamlingsstift: Visby. Bortsett från de fyra nämnda stift ligger svarsfrekvenserna för samtliga stift tämligen nära den för hela landet, d.v.s.

Tabell I.4. Svarsfrekvens i stift 1995 och 2002.

Stift	LUKA 23 (1995)		LUKA 27 (2002)		Ändring i svarsprocent
	Antal svar	Svarsprocent	Antal svar	Svarsprocent	
Uppsala	194	89.4	145	72.1	-17.3
Linköping	194	88.2	164	76.6	-11.6
Skara	281	80.1	123	48.0	-32.1
Strängnäs	122	90.4	76	71.0	-19.4
Västerås	113	91.9	101	82.1	-9.8
Växjö	220	85.6	191	76.4	-9.2
Lund	396	92.7	245	88.8	-3.9
Göteborg	260	89.3	196	70.3	-19.0
Karlstad	117	85.4	107	78.7	-6.9
Härnösand	110	85.3	89	69.5	-15.8
Luleå	75	94.9	61	76.3	-18.3
Visby	64	69.6	60	65.9	-4.3
Stockholm	78	92.9	60	75.9	-17.0
Hela landet	2224	87.5	1618	72.9	-14.6

de varierar mellan 70 procent (Härnösand och Göteborg) och 79 procent (Karlstad). Jämfört med frågelistan om den kyrkliga seden 1995 sjönk svarsfrekvensen i samtliga stift. Minskningen var störst i Skara stift men också påtaglig i Strängnäs, Göteborgs och Luleå stift. Minst minskning noteras för Lunds, Visby och Karlstads stift. Mönstren i svarsfrekvens var delvis lika varandra vid de båda inventeringsomgångarna: Såväl LUKA 23 som LUKA 27 besvarades av relativt få församlingar i Skara, Härnösands och Visby stift och av relativt många församlingar i Lunds och Västerås stift. Skillnaden i svarsbenägenhet mellan stora och små församlingar är slående: Ju folkrikare församlingar desto större andel av församlingarna har svarat; detta gäller båda undersökningsåren. Just när det gäller LUKA 27 förefaller det att finnas två brytpunkter: 1) Mellanförsamlingar med färre än och församlingar med fler än 2000 invånare,

Tabell I.5. Svarsfrekvens i församlingar av olika storlek 1995 och 2002.

Församlingsstorlek	LUKA 23 (1995)		LUKA 27 (2002)		Ändring i svars- procent
	Antal svar	Svars- procent	Antal svar	Svars- procent	
- 499 inv.	630	82.1	356	63.0	-19.1
500 - 999 inv.	428	88.0	270	67.8	-21.2
1000 - 1999 inv.	363	86.2	267	70.4	-15.8
2000 - 4999 inv.	352	91.9	307	78.9	-13.0
5000 - 9999 inv.	197	92.5	174	80.9	-11.6
10000 - 19999 inv.	164	92.7	167	89.3	-3.4
20000 - inv.	80	96.4	77	88.5	-7.9
Hela landet	2224	87.5	1618	72.9	-14.6

d.v.s. mellan de små och de medelstora församlingarna; 2) Mellan församlingar med färre än och församlingar med fler än 10000 invånare, d.v.s. mellan de medelstora och de stora församlingarna. Den minskade benägenheten att fylla i LUKA-listorna märks framförallt när det gäller församlingar med färre än 1000 invånare för vilka svarsfrekvensen minskat med omkring 20 procent medan den endast minskat med runt fem procent i församlingar med fler än 10000 invånare. I Tabell I.6 har församlingarna delats i tre grupper så att man kan se svarsfrekvensen för LUKA 27 i mindre, medelstora och stora församlingar i de olika stift. Benägenheten att besvara LUKA 27 var större i de medelstora än i de mindre församlingarna i samtliga stift. Tendensen att svarsfrekvensen var större i de stora än i de medelstora församlingarna är inte lika tydligt markerad men ändå påtaglig. Söker man väga samman uppgifterna i de tre tabellkolumnerna kommer man till resultatet att församlingarna i Lunds stift intar en särställning när det gäller besvarandet av LUKA 27. Därtill kom positiv respons främst från Karlstads stift men i ganska stor utsträckning också från Västerås och Växjö stift. Det är helt klart att den låga svarsprocenten från Skara stift till en del sammanhänger med att småförsamlingarna är så många i stiftet men man måste observera att även från de medelstora och stora församlingarna i Västgötastiftet kom jämförelsevis få svar. Beaktar man de olika storleksklasserna var för sig finner man också att svarsbenägenheten var jämförelsevis liten i de mindre och medelstora församlingarna i såväl Stockholms som Göteborgs stift.

Den särställning som församlingarna i Lunds stift har när det gäller besvarande av propåerna från Kyrkohistoriska Arkivet om beskrivningar av den kyrkliga seden sammanhänger sannolikt till en inte obetydlig del

Tabell I.6. Svarsfrekvens 2002 i stiftet och tre storleksgrupper av församlingar.

Stift	Små församlingar -1000 inv.	Medelstora församlingar 2000-10000 inv.	Stora församlingar 10000- inv.	Alla församlingar
Uppsala	66 % (N=121)	80 % (N=60)	85 % (N=20)	72 % (N=201)
Linköping	75 % (N=156)	76 % (N=42)	94 % (N=16)	77 % (N=214)
Skara	42 % (N=204)	74 % (N=42)	60 % (N=10)	48 % (N=256)
Strängnäs	59 % (N=44)	73 % (N=44)	95 % (N=19)	71 % (N=107)
Västerås	79 % (N=61)	84 % (N=44)	89 % (N=18)	82 % (N=123)
Växjö	70 % (N=121)	91 % (N=64)	92 % (N=13)	76 % (N=250)
Lund	85 % (N=121)	89 % (N=113)	98 % (N=42)	89 % (N=276)
Göteborg	65 % (N=151)	70 % (N=82)	89 % (N=46)	70 % (N=279)
Karlstad	76 % (N=95)	82 % (N=34)	100 % (N=7)	79 % (N=136)
Härnösand	67 % (N=89)	76 % (N=29)	70 % (N=10)	69 % (N=128)
Luleå	73 % (N=26)	73 % (N=38)	88 % (N=16)	76 % (N=80)
Visby	66 % (N=90)	- (N=0)	100 % (N=1)	66 % (N=91)
Stockholm	36 % (N=11)	58 % (N=12)	88 % (N=56)	76 % (N=79)
Hela landet	67 % (N=1345)	80 % (N=604)	89 % (N=274)	73 % (N=2220)

med den geografiska närheten mellan Lunds universitet och församlingarna i stiftet. Prästerna som får frågeformulären möter i större utsträckning än prästerna i andra stift vädjanden från sina tidigare lärare vid Teologiska institutionen och/eller personer som de i olika funktioner har kontakter med. Det är i en sådan situation inte förvånande om man är mera villig att offra den tid som det tar att fylla i en eller flera LUKA-listor än om man är helt främmande både för Kyrkohistoriska arkivet och för de personer/namn som nämns i det brev man får om att man bör ta sig tid att sätta ett par hundra kryss i ett eller flera likadana formulär.

Till de eventuella personliga relationerna mellan frågeutsändare och potentiella frågebesvarare kommer att det kan vara så att frågelistornas innehåll kan vara präglade av det kyrkliga liv som de som ställer samman listorna är mest bekanta med, d.v.s. hur de kyrkliga handlingarna, kyrkoårets högtider och den allmänna gudstjänsten o.s.v. gestaltar sig i de sydligare stiftet. Med andra ord: Frågorna upplevs kanske som mer relevanta i små och medelstora församlingar i Sydsverige än i storstadsförsamlingar i Mellansverige eller i geografiskt mycket vidsträckta församlingar med många olika (rtade) gudstjänstlokaler i de nordliga stiftet. Mot denna bakgrund noterar man tacksamt den goda svarsfrekvensen från församlingarna i Karlstads och Västerås stift.

Svarsbenägenheten sammanhänger i hög grad med hur många församlingar en kyrkoherde har att redovisa för. I enförsamlingspastoratet är svarsfrekvensen ungefär 90 procent. Från ungefär 75 procent av församlingarna i tvåförsamlingspastoratet kom svar men från dessa pastorat var det långt ifrån ovanligt att svar kom beträffande endast en av församlingarna. Man kan misstänka att i många av dessa fall har prästen menat att svaren som redovisas täckte hela pastoratet utan detta markerats. Svarsfrekvensen var endast något lägre från församlingarna i pastorat med tre-sju församlingar än från församlingarna i tvåförsamlingspastoratet. I det fåtal pastorat som består av riktigt många församlingar – åtta eller flera – var emellertid benägenheten att fylla i frågelistebuntarna avsevärt mindre än i andra pastorat och svar inkom endast beträffande en tredjedel av församlingarna i dessa pastorat. Från flertalet av dessa pastorat kom emellertid något eller några av de utsända formulären tillbaka till Kyrkohistoriska Arkivet i ifyllt skick.

Att svarsfrekvensen varierar mellan församlingar i olika delar av landet och mellan församlingar av olika storlek är naturligtvis ett problem i sig. Ett större problem är emellertid den generellt minskade benägenheten att svara på frågorna. Ett skäl till att man inte svarat som kommit fram vid påstötningarna eller på annat sätt är den allmänna arbetsbelastningen och att LUKA-formuläret är en av många enkäter som kommer till pastors-expeditionerna och att man ser det tidskrävande att besvara dessa listor. Man kan observera att många av de formulär som sänds ut till kyrkoherdarna har mer officiell karaktär – de kommer från rikskyrkliga organ eller stiftsorgan – än de formulär som Kyrkohistoriska Arkivet sänder ut

och det är naturligt om man i en pressad arbetssituation prioriterar de mera officiella förfrågningarna. Man kan kanske ifrågasätta om arbetsbelastningen blivit så mycket större under 2000-talet än den var under 1990-talet då svarsfrekvensen var avsevärt högre men man måste notera att det skett stora ändringar när det gäller den kyrkliga organisationen och att inte minst betoningen av kyrkoherdens ledarroll kan ha lett till att uppgifter som att besvara frågeformulär från en akademisk institution nedprioriteras.

En möjlig förklaring till den minskande svarsbenägenheten är att rörligheten inom prästerskapet har ökat. Tjänstledigheter av olika orsaker kan göra att breven ”Till kyrkoherden” hamnar hos en präst som uppehåller ett längre eller kortare vikariat i pastoratet och då sannolikt många gånger inte är bosatt där. Denna ”förklaring” illustreras av följebrevet till ett formulär som returnerats utan att vara besvarat:

Den ordinarie prästen i X församling har varit sjukskriven hela 2002. Under 2002 har flera olika komminister vikarierat under kortare perioder. Nu under några mån är jag tf komminister där, men kan ju inte svara på dessa frågor. Jag arbetade ingen tid i X under 2002.

En inte helt ovanlig reaktion är att man inte ser någon ”nytta” för kyrkan med dessa undersökningar. Möjligen kan en sådan inställning förändras om Kyrkohistoriska Arkivet ”marknadsför” sig mera aktivt i hela landet; skillnaden mellan svarsfrekvensen i de sydligaste stiftet och i flera av de från Lund mera avlägsna stiftet skulle kunna minska om resultaten – på det sätt som sker i denna volym – görs tillgängliga på ett samlat sätt i stället för att endast användas punktvis. Det finns också präster som finner många frågor i formuläret irrelevanta i den församling där de arbetar vilket i och för sig förutses i det missivbrev som åtföljde LUKA-formulären. Det är något av ett memento för framtida ”formulärkompositörer” när en kyrkoherde i sydvästra Småland skriver: ”Jag upplever många av frågorna ålderstigna.” Kanske har det blivit så att frågorna mera varit inriktade på vad som lever kvar än på vad som växer fram. Visserligen avslutas varje formulärdel med en fråga om ”Finns det några särskilda seder (äldre eller nyare) med anknytning till x att notera i församlingen?” En svårighet i sammanhanget är att flertalet förändringar går från tämligen standardiserade situationer och förhållanden till starkt varierande situationer och förhållanden, d.v.s. det är avsevärt lättare att formulera enkla frågor och enkla svarsalternativ om ”gamla” än om ”nya” seder.

5 Materialstruktur 2002

Såväl förändringarna i församlingsstrukturen (avd. 2) som det förhållandet att svarsfrekvensen skiljer sig klart mellan församlingar i olika stift och av olika storlek (avd. 4) gör att LUKA-materialens sammansättning eller struktur ändrats påtagligt mellan 1995 och 2002 vilket framgår av tabellerna I.7 och I.8. Materialets omfattning – antalet församlingar för vilka det finns uppgifter – har minskat för samtliga stift. Störst är minskningen i Skara och Lunds stift men de båda minskningarna har i stor utsträckning olika orsaker. Den stora minskningen – det finns uppgifter om mindre än hälften så många församlingar i materialet om 2002 som i materialet om 1995 – för Skara stift sammanhänger främst med att man i den senaste undersökningsomgången besvarat de utsända formulären i mindre utsträckning än man gjorde i den näst senaste undersökningsomgången (se tabell I.4). Den nästan lika stora minskningen för Lunds stift sammanhänger med att man i detta stift lagt samman församlingar i en helt annan utsträckning än man gjort i övriga stift: Hälften av minskningen av antalet församlingar i hela landet faller på Lunds stift (se tabell I.1). I det tillgängliga materialet om 2002 finns också uppgifter om avsevärt färre församlingar från Strängnäs, Uppsala och Göteborgs stift än i materialet om 1995. Minskningen av antalet församlingar varifrån uppgifter kommit in är helt obetydlig för Visby stift och även när man ser till Karlstads, Västerås och Växjö stift är materialminskningen mellan 1995 och 2002 begränsad

Tabell I.7. Församlingarnas fördelning på stift i LUKA-materialen för 1995 och 2002.

Stift	1995		2002		Ändring	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
Uppsala	194	8.7	145	9.0	-49	+0.3
Linköping	194	8.7	164	10.1	-30	+1.4
Skara	281	12.6	123	7.6	-158	-5.0
Strängnäs	122	5.5	76	4.7	-46	-0.8
Västerås	113	5.1	101	6.2	-12	+1.1
Växjö	220	9.9	191	11.8	-29	+1.9
Lund	396	17.8	245	15.1	-151	-2.7
Göteborg	260	11.7	196	12.1	-64	+0.4
Karlstad	117	5.3	107	6.6	-10	+1.3
Härnösand	110	4.9	89	5.5	-21	+0.6
Luleå	75	3.4	61	3.8	-14	+0.4
Visby	64	2.9	60	3.7	-4	+0.8
Stockholm	78	3.5	60	3.7	-18	+0.2
Hela landet	2224	100.0	1618	99.9	-606	-0.1

Resultatet av ändringarna framgår av den sista tabellkolumnen. I materialet om 2002 väger Skara och Lunds stift avsevärt lättare än i materialet om 1995. Alla de övriga elva stift svarar för en större procentandel av materialet om 2002 än av materialet om 1995. ”Tyngdökningen” är störst när det gäller Växjö stift men också Linköpings, Västerås och Karlstads stift har – relativt sett – flera församlingar i materialet om 2002 än i materialet om 1995.

Tabell I.8. Församlingarnas fördelning på storleksklasser i LUKA-materialen för 1995 och 2002

Befolkning	1995		2002		Ändring	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
- 499 inv.	630	28.3	356	22.0	-274	-6.3
500-999 inv.	438	19.7	270	16.7	-168	-3.0
1000-1999 inv.	363	16.3	267	16.5	-96	+0.2
2000-4999 inv.	352	15.8	307	19.0	-45	+3.2
5000-9999 inv.	197	8.9	174	10.8	-23	+1.9
10000-19999 inv.	164	7.4	167	10.3	+3	+2.9
20000- inv.	80	3.6	77	4.8	-3	+1.2
Hela landet	2224	100.0	1618	100.1	-606	+0.1

Flertalet av Svenska kyrkans församlingar är att betrakta som småförsamlingar och detta speglas naturligtvis i LUKA-materialet. De små församlingarna utgör emellertid en mycket mindre del av församlingarna i materialet om 2002 än vad de gör i materialet om 1995. I det sistnämnda materialet utgjorde församlingarna med mindre än 1000 invånare nästan hälften av alla (48 procent), i det senast insamlade materialet utgör dessa församlingar knappt 40 procent. Beträffande alla de fem övriga storleksklasserna gäller att de väger tyngre i 2002-materialet än i 1995-materialet. De medelstora församlingarnas – de med 2000 till 10000 invånare – andel har ökat från 25 till 30 procent och de storas – de med mer än 10000 invånare – från 11 till 15 procent. Förändringen av materialens församlingsstruktur sammanhänger både med att småförsamlingar lagts samman så att de – ofta – kommit att bilda en medelstor församling och med att svarsfrekvensen minskade mera i de mindre än i de medelstora och stora församlingarna.

Man bör hålla uppgifterna i tabell I.8 i minnet i alla sammanhang där man ställer uppgifter om 1995 (och tidigare undersökningsår) mot uppgifter om 2002: Förändringarna i församlingsstrukturen tillsammans med att svarsbenägenheten inte har minskat lika mycket i alla storleksklasser

gör att den felkälla som redovisades i räkneexemplet i tabell I.3 och som innebär att en företeelse vars förekomst varierar med församlingsstorlek påverkas av materialstrukturen är ännu mera påtaglig än som framgick av det hypotetiska exemplet. Församlingsstrukturen i materialen om 1995 och 2002 enligt tabell I.8 har lagts till grund för den version av räkneexemplet som återges i tabell I.9.

Tabell I.9. Hypotetiskt exempel med konstant "Ja"-frekvens i olika storleksklasser men med ändrat antal församlingar i storleksklasserna; version 2.

Invånartal	Andel "Ja"-svar	Antal "Ja" 1995	Antal "Ja" 2002
- 499 inv.	10 %	63	36
500 - 999 inv.	20 %	88	54
1000 - 1999 inv.	30 %	109	80
2000 - 4999 inv.	40 %	141	123
5000 - 9999 inv.	50 %	99	87
10000 - 19999 inv.	60 %	98	100
20000 - inv.	70 %	56	54
Summa		634	534
Andel "Ja" av församlingar som svarat		29.4 %	33.0 %

Skillnaden som räknades fram i tabell I.3 har fördubblats och närmar sig fyra procent. Om en företeelse verkligen förekommer i 33 i stället för (avrundat) 29 procent av församlingarna är det inte orimligt om man pekar på att en förändring kan vara på gång, framförallt om förändringen passar in i en tidsserie. Exemplet här utgår emellertid från att inga förändringar beträffande företeelsens förekomst inträffat i de olika storleksklasserna utan det är antalet församlingar i de olika storleksklasserna som förändrats. Vill man vara säkrare på om en förändring verkligen ägt rum bör man beakta utvecklingen av procenttalen i olika storleksklasser men även med sådana jämförelser finns ett osäkerhetsmoment: Det behöver inte vara samma församlingar som vid två skilda tidpunkter ingår i materialen. Såväl befolkningsförändringar som vilka församlingar som svarat har betydelse och för att säkerställa att förändringar ägt rum skulle man behöva veta om materialen och de storleksklasser de indelats i innefattar samma församlingar vid båda de aktuella tidpunkterna; man borde med tekniskt språkbruk ha ett material av panelkaraktär.

Här har exemplifieringen gjorts och diskussionen förts utifrån hur många församlingar som ingår i de olika storleksklasserna de två inventeringsåren. Problemen är i princip desamma om församlingsstrukturen och/eller svarsfrekvensen i församlingarna ändrats i olika utsträckning i olika

stift. Det kan räcka med att påpeka att församlingarna i Skara och Lunds stift utgör avsevärt mindre andelar av materialet om 2002 än av materialet om 1995. Till detta kan man lägga att – som framgår av resultatredovisningsdelen av denna volym – åtminstone beträffande församlingarna i Skara stift inte sällan iakttas svarsfördelningar som skiljer sig från dem som gäller för landet i sin helhet samt att man mot denna bakgrund bör iakttä just den försiktighet som motiverats utifrån att materialen för 1995 och 2002 inte fördelar sig lika på församlingar av olika storlek.

Det är i detta sammanhang också motiverat att föra samma uppgifter från de tidigare tabellerna för att klarlägga hur det tillgängliga materialet om förhållandena 2002 förhåller sig till helheten av församlingar samma år. Det har framgått att svarsfrekvensen varierade mellan stiftet och storleksklasserna och de båda följande tabellerna klarlägger hur stor över- och underrepresentationen i materialet är för församlingar i olika stift och i olika storleksklasser. Stiftstabellen (I.10) återger procenttal som redovisats i tabellerna I.1 och I.4 medan storlekstabellen (I.11) återger procenttal som redovisats i tabellerna I.2 och I.5.

Tabell I.10. Församlingarnas fördelning på stift i landet och i materialet 2002.

Stift	Andel av alla församlingar (N=2220)	Andel av församlingarna i materialet (N=1618)	Över/underrepresentation i materialet
Uppsala	9.1 %	9.0 %	-0.1 %
Linköping	9.6 %	10.1 %	+0.5 %
Skara	11.5 %	7.6 %	-3.9 %
Strängnäs	4.8 %	4.7 %	-0.1 %
Västerås	5.5 %	6.2 %	+0.7 %
Växjö	11.3 %	11.8 %	+0.5 %
Lund	12.4 %	15.1 %	+2.7 %
Göteborg	12.6 %	12.1 %	-0.5 %
Karlstad	6.1 %	6.6 %	+0.5 %
Härnösand	5.8 %	5.5 %	-0.3 %
Luleå	3.6 %	3.8 %	+0.2 %
Visby	4.1 %	3.7 %	-0.4 %
Stockholm	3.6 %	3.7 %	+0.1 %
Hela landet	100.0 %	99.9 %	-0.1 %

Endast i två av raderna finner man påtagliga avvikelser mellan den första och den andra sifferkolumnen: En tydlig underrepresentation i materialet iakttas för församlingarna i Skara stift samtidigt som lika tydlig överrepresentation iakttas för församlingarna i Lunds stift. Dessa två är ”outs-

tanding” men man kan också notera underrepresentationen för Göteborgs stift och överrepresentationen för Västerås stift. Om det är så att Västsverige är speciellt i olika avseenden så får de drag som kännetecknar denna region genom underrepresentationen för Skara och Göteborgs stift något mindre tyngd i totaluppgifterna än vad som borde vara fallet och på samma sätt kan man kanske framhålla att de drag som kännetecknar det ”folkkyrkliga” Sverige (bl. a. Västerås och Karlstads stift) något större tyngd här än den som ett material med en strikt proportionalitet skulle ge. Avvikelserna i tabell I.10 är emellertid av sådan storleksordning att de inte kan betraktas som alarmerande.

Tabell I.11. Församlingarnas fördelning på storleksklasser i landet och i materialet 2002.

Befolkning	Andel av alla församlingar (N=2220)	Andel av församlingarna i materialet (N=1618)	Över/underrepresentation i materialet
-499 inv.	25.5 %	22.0 %	-3.5 %
500-999 inv.	17.9 %	16.7 %	-1.2 %
1000-1999 inv.	17.1 %	16.5 %	-0.6 %
2000-4999 inv.	17.5 %	19.0 %	+1.5 %
5000-9999 inv.	9.7 %	10.8 %	+1.1 %
10000-19999 inv.	8.4 %	10.3 %	+1.9 %
20000- inv.	3.9 %	4.8 %	+0.9 %
Hela landet	100.0 %	100.1 %	+0.1 %

De mindre församlingarna och särskilt då de riktigt små – de som inte ens har 500 invånare – är underrepresenterade i materialet. Samtidigt är de medelstora och större församlingarna överrepresenterade och särskilt påtaglig är överrepresentationen när det gäller församlingar med 10000-20000 invånare. Avvikelserna är inte heller här så stora att de är riktigt bekymmersamma och vill man se positivt på dem kan man framhålla att fördelningen av församlingar i materialet något bättre än totalfördelningen av församlingar speglar hur många människor som lever med de kyrkliga seder som beskrivs i inventeringen än vad fördelningen av församlingar gör.

6 Avslutning

En metodredovisning ger ofta ett negativt intryck. Brister och tveksamheter i ett material tas fram och diskuteras; de förtjänster samma material har lämnas däremot ofta åt sidan och analyseras inte. Så är också fallet i de ovanstående avsnitten där flera ofullkomligheter som vidlåder mate-

rialet som kom in genom LUKA 27 klarläggs. Att svarsfrekvensen är långt ifrån hundra procentig när det gäller ett frågelistematerial och att den skiftar mellan olika delar av landet och mellan enheter av olika storlek och struktur är emellertid inte unikt för LUKA 27. Detta gäller istället mer eller mindre för de flesta material som insamlats på motsvarande sätt utan att de aktuella forskarna låtit sig hindras från att ingående analysera materialen.

Problemet med materialet från LUKA 27 är inte främst svarsfrekvensens nivå – c:a 73 procent – utan det förhållandet att tidigare LUKA-listor haft en avsevärt högre svarsfrekvens. Är man medveten om att benägenheten att fylla i formulären minskat och om att den skiftade kraftigt mellan församlingarna i olika stift bör emellertid inte datainsamlingsresultatet från 2003 betraktas som allt för bekymmersamt. Forskare som utnyttjar materialet får göra sina reservationer och markera att många olika faktorer, både sådana som inte sammanhänger med hur insamlingsarbetet bedrivits som det i absoluta tal minskade antalet församlingar och sådana som sammanhänger med att svarsfrekvensen inte var riktigt tillfredsställande, kan ha påverkat resultaten i någon utsträckning. Jag kommer själv att använda materialet utan tveksamheter men med markeringar av att något procenttal kanske är lite för högt eller för lågt eller av att måttliga procenttalsförskjutningar på stiftsnivå mellan 1995 och 2002 inte alltid är helt säkerställda.

Det bekymmersamma är om svarsfrekvensen fortsätter att sjunka vid de inventeringar som man hoppas även i framtiden skall kunna äga rum genom Kyrkohistoriska Arkivets försorg. Skulle utvecklingen när det gäller församlingarnas villighet att förse arkivet med uppgifter ändras på samma sätt mellan 2002 och 200X som fallet var mellan 1995 och 2002, d.v.s. om svarsfrekvensen minskar med kanske ytterligare 15 procent, ändras situationen påtagligt och i negativ riktning. LUKA-materialet skulle då inte längre kunna vara den värdefulla källa för longitudinell forskning om hur de kyrkliga sederna varierar mellan olika områden och miljöer och om hur seder både försvinner och växer fram som det fortfarande är. Det finns alla skäl att noggrant tänka igenom hur frågorna och svarsalternativen skall formuleras och vilka redovisningsenheterna bör vara liksom hur man skall ”marknadsföra” inventeringarna och vilken materialinsamlingsmetod man bör använda i framtiden. Finner man tillfredsställande lösningar på problemen bör LUKA-material av olika typer

även i framtiden kunna vara en både bakåt- och framåtriktad resurs för kyrkohistoriker, praktiska teologer, religionssociologer och etnologer liksom för kyrkliga och samhällsliga institutioner av olika slag.

II

Resultatöversikt

1 Allmänt om redovisningen

Den följande resultatredovisningen utgår från svaren om de 1618 församlingar från vilka – i särskilda formulär eller i formulär som täcker flera enheter – uppgifter kom in om lokala förhållanden med anknytning till det kyrkliga livet år 2002. Man bör då man betraktar resultaten hålla i minnet att materialet endast täcker omkring tre fjärdedelar av Svenska kyrkans församlingar samt att täckningen är mycket god när det gäller Lunds stift medan den lämnar mycket övrigt att önska framförallt när det gäller Skara stift.

Jag har inom rimliga gränser eftersträvat fullständighet i redovisningen och det innebär att svarsfördelningarna vid samtliga frågor och delfrågor med fasta svarsalternativ klargörs antingen i tabellform eller genom att resultaten diskuteras i texten. Svaren vid de frågor där den som fyllt i formuläret ombads eller gavs möjlighet att med egna ord lämna upplysningar eller göra klarlägganden har i stort sett lämnats utanför framställningen. Detta innebär inte att dessa svar är mindre viktiga än de övriga svaren. De har emellertid mera sin plats i en framställning som är inriktad på att ge ingående analyser av en eller flera speciella företeelser, t.ex. av hur julkrubborna och påsklandskapen i kyrkorna utnyttjas eller vilka samfund som får tillgång till kyrkorna för gudstjänster och kyrkliga handlingar än där syftet som här är att ge en extensiv redovisning av det tillgängliga materialet.

Framställningen i fortsättningen bygger på de givna och tolkningsbara svaren i formulären. Nästan undantagslöst finner man vid frågorna att svar saknas i ett mindre antal formulär. Skälen kan skifta. Det kan vara så att en frågeställning är helt främmande i den aktuella församlingen: Har man inte haft några urnedsättningar är det visserligen logiskt att kryssa för ”Nej” på frågan ”Medverkade präst vid urnedsättningar?” men det är inte förvånande om frågan lämnats helt obesvarad. Det kan också vara så att den som fått i uppgift att fylla i formuläret inte vet hur

förhållandena är: Man kan t.ex. tänka sig att en ny tillträd komminister inte har överblick över hur vanligt det är att ungdomar i den församling han/hon fått ansvar för deltar i konfirmationsläsning utanför församlingen. Formulärets utformning, missförstånd och rena misstag är andra faktorer som kan ligga bakom att registreringen vid en variabel blivit "Ej svar". Dessa "Ej svar" ingår inte i de följande redovisningarna av svarsfördelningarna men man får en uppfattning om hur många svar som saknas genom att jämföra de konsekvent givna uppgifterna om hur många församlingar (N) som tabellerna och uppgifterna om hela landet bygger på med det totala antalet enheter i materialet, d.v.s. 1618: Att N vid frågan om prästens medverkan vid urnedsättningar är 1599 innebär att den aktuella frågan är obesvarad från 19 församlingar. Bortfall av sådan "normalstorlek" tas vid flertalet frågor inte upp i framställningen. Då det finns många "Ej svar" – på undersökningstekniskt språk: "Det interna bortfallet är stort" – diskuteras dock ibland möjliga orsaker bakom förhållandet.

En framställning som den följande blir med nödvändighet föga varierad. För att i någon mån undvika enformighet har jag växlat mellan att presentera tabeller och att ge andelsuppgifter i textform. Tabellvarianten har framförallt valts då en rad delfrågor ligger nära varandra: "Bar brudgummen frack?", "Bar bruden vit klänning?", "Bar bruden vit slöja?" o.s.v. och där svarsalternativen är flera än två. Textvarianten har ofta valts då det är frågor som "står för sig själv" och då man endast kunde svara med ett enkelt "Nej" eller "Ja". När så låtit sig göras utan att framställningen blir oklar har jag ofta valt att ange bråktal (t.ex. "i en knapp tredjedel av församlingarna") istället för exakta procenttal. När gäller procenttalen har jag konsekvent undvikit att redovisa decimaler såväl i text som i tabeller. Materialets karaktär är sådan att man inte bör ge sken av stor exakthet. Det jämförelsevis stora bortfallet och det förhållandet att svarsfrekvensen varierar mellan församlingarna i olika stift och av olika storlek motiverar också försiktighet när det gäller att redovisa exakta tal; några räkneexempel i föregående avsnitt demonstrerar detta.

LUKA 27 med frågor om den kyrkliga seden 2002 är den sjunde inventeringen av den kyrkliga seden sedan frågelistor till församlingarna be-
träffande olika kyrkliga seder och bruk började sändas ut 1962. Ett litet fåtal frågor har – som framgår av den variabelförteckning som uppgjor-

des i samband med att Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD) införlivade materialen rörande 1962, 1968, 1974, 1980, 1986 och 1995 i sina samlingar – funnits med vid alla inventeringarna. En sådan fråga är den om förekomsten av konfirmandjubileer, en annan den om närvaro av de anhöriga till en död människa då tacksägelsen läses i gudstjänsten. Möjligheterna till jämförelser bakåt i tiden har här endast utnyttjats så till vida att förekomsten av olika företeelser och beteenden enligt LUKA 27 jämförts med motsvarande uppgifter i materialet som kom fram genom LUKA 23 vilket när det gäller kodning o.s.v. är helt jämförbart med det nya materialet. Vid dessa jämförelser måste man – mentalt även om det inte alltid explicit påpekas – vara försiktig framförallt på grund av att fördelningen på stora och små församlingar inte är densamma i de båda materialen.

Den kyrkliga seden skiftar såväl mellan olika landsdelar som mellan olika bebyggelsemiljöer. Lokala traditioner fortlever i många avseenden och innebär att företeelser som förekommer i många församlingar i en landsända saknas helt eller nästintill helt i andra områden. Sociala kontaktmönster och ekonomiska resurser gör att såväl traditioner som innovationer kan vara olika vanligt förekommande i stora och i små församlingar. Vid i princip alla frågor har förekomsten av skillnader mellan stiftet och mellan församlingar av olika storlek klarlagts men resultaten av dessa analyser beskrivs inte regelmässigt och redovisas endast i undantagsfall i tabellform. Församlingarna har delats i sju storleksklasser: 1 De med mindre än 500 invånare (inte kyrkomedlemmar); 2 De med 500-1000 invånare; 3 De med 1000-2000 invånare; 4 De med 2000-5000 invånare; 5 De med 5000-10000 invånare; 6 De med 10000-20000 invånare; 7 De med mer än 20000 invånare. Församlingarna i klasserna 1-3 benämns ofta ”Små församlingar” församlingarna i klasserna 4-5 omtalas som ”Medelstora församlingar” och församlingarna i klasserna 6-7 kallas ”Stora församlingar”. Då förekomsten av en företeelse i olika stift redovisas i texten nämns som regel de stift där företeelsen är mest vanlig och de stift där den har minst utbredning. I dessa uppräknings nämns stiftet där företeelsen är allra vanligast före stiftet där den är näst mest vanlig o.s.v. och omvänt stiftet där företeelsen är minst förekommande före stiftet där den är näst minst förekommande o.s.v.

Redovisningen av svarsfördelningarna följer i princip dispositionen av LUKA 27, d.v.s. svaren redovisas fråga för fråga. I enstaka fall har dock, av sakliga eller av praktiska skäl, mindre avsteg från den i formuläret givna frågeordningen gjorts. Även om det någon gång kunde ha varit motiverat, t.ex. vid frågorna om prästen inbjöds att delta i samlingar efter de olika kyrkliga handlingarna, att gå över gränserna för de olika frågområdena vid svarsredovisningen, har sådana ”språng” undvikits. Vägledande har vid redovisningen varit att det skall vara lätt att hitta i uppgiftsmängderna för den som utgår från det formulär som är känt för många av Svenska kyrkans präster. För att något öka översiktligheten i framställningen utan att bryta upp den i ett stort antal delavsnitt har den fråga/de frågor från LUKA 27 som ett textavsnitt behandlar *kursiverats* i texten.

Vid resultatredovisningen har jag konsekvent avstått från att referera till resultat som tidigare presenterats av eller till diskussioner som förts av andra forskare eller av mig själv om de företeelser och seder som tas upp i framställningen. En framställning där sådant material integrerats hade riskerat att svälla över alla rimliga gränser och den skulle dessutom ha blivit mycket ojämn; en del företeelser och seder har belysts ingående genom tidigare forskning medan andra företeelser och seder föga uppmärksammats av forskarna.

2 Kyrkliga handlingar

2.1 Kyrkliga handlingar: Dop

Den första frågan i LUKA 27 hörde inte till de mera preciserade: *Anordnades särskilda ”dopgudstjänster”?* Den besvarades emellertid i stor utsträckning (N=1605) och nästan exakt tre fjärdedelar (75 %) gav ett ”Ja”-svar, vilket innebär en tydlig ökning jämfört med svaren beträffande 1995, då motsvarande andel var drygt 60 procent. ”Särskilda dopgudstjänster” är vanligare i stora församlingar (över 90 %) än i små församlingar (omkring 65 %); man kan ställa sig undrande till att särskilda dopgudstjänster är så pass vanliga som de är i församlingar där antalet nyfödda under ett år kan räknas på ena handens fingrar. Denna typ av dopgudstjänster förekommer främst i församlingarna i Mälardalsstiften

och är minst vanliga i församlingarna i Härnösands, Växjö och Göteborgs stift.¹

Det stora flertalet av de dop som inte sker vid särskilda dopgudstjänster är infogade i någon huvudgudstjänst. Formuläret hade frågorna *Firades dop i samband med familjegudstjänster?* och *Firades dop inlagt i högmässogudstjänsten?* Svarsfördelningarna framgår av tabell II.1.

Tabell II.1. Förekomst av dop ”i samband med familjegudstjänster” och ”inlagt i högmässogudstjänster”.

	I samband med familjegudstjänster (N=1601)	Inlagt i högmässogudstjänster (N=1595)
Nej	14 %	17 %
Ibland	75 %	69 %
I regel	12 %	14 %
Summa	101 %	100 %

Svarsfördelningarna är varandra mycket lika: Dop i huvudgudstjänsterna förekommer i det stora flertalet församlingar eller i 85-90 procent av alla men andelen ”Nej”-svar är vid båda frågorna klart större – ett tiotal procentenheter – i materialet om 2002 än vad den är i materialet om 1995. Detta är kanske överraskande med hänsyn till de uttalade strävandena att göra dopen till en hela församlingens angelägenhet. När det gäller den tredje svarsmöjligheten, ”I regel”, föreligger kanske en viss oklarhet: De som svarat kan både ha menat att ”i regel förekommer dop i familjegudstjänsterna” och att ”dopen äger som regel rum i familjegudstjänsterna”.

När det gäller dop i familjegudstjänster är ”Nej”-svaren vanligast från de allra minsta församlingarna; möjligen är familjegudstjänster ovanliga där på grund av befolkningssammansättningen. När det gäller dop i högmässogudstjänster är tendensen helt omvänd – ”Nej”-svaren kommer främst från de allra största församlingarna – och även här kan befolkningsstrukturen vara en förklaring: Man vill undvika att ha dop i huvudgudstjänsten i stort sett varje söndag. Från församlingarna i Göteborgs och Skara

¹ Efter att ha gått igenom alla svarsfördelningarna vid de drygt 200 frågorna i LUKA 27 finner jag det värt att påpeka att redan vid denna första fråga framkommer det mönster ifråga om stiftsskillnader som framstår som ett huvudresultat av inventeringen av den kyrkliga seden; se ”5 Avslutning”.

stift svarar man i mycket liten utsträckning ”Nej” vid frågorna om dop i huvudgudstjänsterna. ”Nej”-svar vid frågan om dop i familjegudstjänster noteras framförallt från Härnösands stift och ”Nej”-svar vid frågan om dop i högmässogudstjänsten är mycket vanliga (42 %) från Stockholms stift. Att församlingarna i Visby stift svarar ”Nej” i stor utsträckning torde sammanhånga med att det inte fanns så många barn att döpa i de många små församlingarna.

Från knappt 30 procent av församlingarna (N=1601) svarade man ”Ja” på frågan *Sökte man förlägga dopen till fasta dopdagar?* vilket innebär en nästan tioprocentig ökning sedan 1995. En sådan strävan är mycket vanligare i de större än i de mindre församlingarna; en brytpunkt finns vid 5000 invånare. ”Ja”-svar är mycket mer frekventa från församlingar i Mälardalsstiftet än från t.ex. Lunds och Göteborgs stift som ju båda innehåller många större församlingar.

Alla dop äger inte rum i församlingarnas kyrkor utan präster kan förrätta dopen i de mest skilda miljöer. Förekomsten av dop i tre miljöer efterfrågades: *Skedde dop i prästens hem?, ... i dopfamiljens hem? och ... utomhus?* Svartalernativet ”I regel” utnyttjades vid alla delfrågorna i så liten utsträckning att man kan bortse från det och konstatera att dop åtminstone ”Ibland” förekom i prästens hem i en procent av församlingarna (N=1610), dop i dopfamiljens hem i 48 procent av församlingarna (N=1607) och dop utomhus i 50 procent av församlingarna (N=1604). Församlingarna där det förekommer att (små?) dopföljen kommer hem till prästen har minskat från fåtaliga (4 %) 1995 till nästan obefintliga 2002; ”Ibland”-svaren är spridda över flera stift. Man kan anta att det är speciella förhållanden som gör att en präst numera någon enstaka gång låter dopen ske i den semiofficiella miljö som prästhemmen (-gårdarna) länge utgjorde och som inte var ovanliga som doplokaler till långt fram på 1900-talet. Dop i dopfamiljens hem har också minskat – 1995 förekom sådana i 57 procent av församlingarna – medan församlingarna med något utomhusdop utgjorde ungefär hälften av alla församlingar 1995 liksom 2002.

Att prästen kom till dopfamiljens hem var minst vanligt i de minsta (35 %) och vanligast i de största församlingarna (63 %); man kan kanske anta att den ganska jämna ökningen med församlingsstorlek samman-

hänger med mängden dop, d.v.s. om det finns många barn som skall döpas är sannolikheten större att det finns någon familj som ber prästen komma till hemmet och att prästen hörsammar detta önskemål. Stiftsskillnaderna är stora: Att prästen någon gång kom hem till en dopfamilj förekom i mer än två tredjedelar av församlingarna i Västerås, Stockholms och Härnösands stift men i mindre än en tredjedel av församlingarna i Växjö och Göteborg stift. Förekomsten av dop utomhus är ungefär densamma oavsett vilken storleksklass av församlingar man ser till vilket är något överraskande om man ser till hur många barn det finns att döpa i olika bebyggelsemiljöer och även i detta avseende kan man notera stora stiftskillnader: Andelen församlingar med något utomhusdop var störst i Västerås (78 %) och Härnösands stift och minst i Göteborgs (29 %) och Växjö stift.

Dopen föregås ”I regel” av dopsamtal mellan prästen och föräldrarna; från 99 procent av församlingarna (N=1612) gavs detta svar vid frågan *Träffade prästen föräldrarna för samtal före dopet?* och någon förändring har inte skett sedan 1995. Frågan om förekomst av dopsamtal följdes av frågan *Skedde sådana samtal vid besök i hemmet?* och vid denna fråga var svaret ”I regel” i mer än tre fjärdedelar av församlingarna (N=1609); även i detta avseende är resultatet ungefär detsamma som vid den föregående inventeringen. Att dopsamtal äger rum i hemmet är standard mera i de mindre än i de större församlingarna. En brytpunkt finns vid 5000 invånare och i de allra största församlingarna, de där befolkningstalet överskrider 20000, är det endast i hälften som prästen ”I regel” kommer hem till dopfamiljen. LUKA 27 efterfrågar tyvärr inte var dopsamtal som inte sker i hemmet äger rum. Ser man till stiftet kan man konstatera att prästens hembesök – trots långa avstånd i många församlingar – är vanligast i Luleå stift (90 % ”I regel”) medan sådana besök – trots frånvaron av geografiska avstånd – snarare är undantag än standard i Stockholms stift (29 % ”I regel”). Stockholmsförsamlingarna avviker alltså kraftigt från församlingarna i landet i övrigt men de stift som kommer närmast huvudstadsmönstret är Göteborgs, Lunds och Strängnäs stift, d.v.s. stift med en viss ”storstadstouche”.

Innehållet i dopsamtalen belystes genom två frågor: *Rörde samtalen mest de yttre formerna för dopet?* och *Kombinerades samtalet med undervisning om dopets innebörd?* De båda frågorna går åtminstone delvis

in i varandra och de borde kanske ha kombinerats till en enda fråga med svarsalternativ som ”Huvudvikt vid ...” och ”Både/och”. Med den lydelse frågorna nu hade svarade man från församlingarna enligt tabell II.2.

Tabell II.2. Innehåll i dopsamtalen.

	Mest om de yttre formerna för dopet (N=1596)	Även undervisning om dopets innebörd (N=1610)
Nej	39 %	1 %
Ibland	33 %	20 %
I regel	28 %	78 %
Summa	100 %	99 %

De båda svarsfördelningarna förefaller att åtminstone delvis peka i olika riktningar. Enligt den första frågan rörde samtalen ”mest de yttre formerna för dopet” i nästan 30 procent av församlingarna men enligt den andra frågan förekom ”undervisning om dopets innebörd” i nästan 80 procent av församlingarna. Svarskombinationen är svårtolkad men naturligtvis inte orimlig: Man talade främst om hur dopet skulle gå till men prästen försökte föra över samtalet på dopets teologiska innebörd och lyckades med detta åtminstone till en del. Svarsfördelningarna beträffande förhållandena 1995 var ungefär desamma som i materialet om 2002; möjligen har det blivit något vanligare att man endast talar om hur dopakten går till.

Vid båda frågorna är skillnaderna mellan församlingar av olika storlek obetydliga medan det däremot framkommer en del stiftsskillnader även om de inte är av samma storleksordning som vid många andra frågor. ”Nej”-svar vid den första frågan, d.v.s. man nöjer sig inte med att tala om hur dopakten skall gå till, är vanligast från församlingarna i Göteborgs (50 %), Uppsala och Växjö stift och minst vanliga från församlingarna i Visby (25 %) och Skara stift, d.v.s. två utpräglade småförsamlingsstift. Mönstret kommer delvis igen vid frågan om undervisning om dopets innebörd: ”I regel” var nästan undantagslöst svaret från Göteborgs (89 %) och Växjö stift och minst vanligt från Visby (67 %) och Västerås stift.

Oavsett om dopen sker vid särskilda dopgudstjänster eller om de sker inom ramen för någon huvudgudstjänst kan föräldrar, syskon och eventuella faddrar komma fram till dopfunten i processionsform. En särskild fråga fanns om detta: *Gick dopföljerna in i procession vid dop i kyrkan?*

Svarsfördelningen (N=1595) var nästan precis densamma som enligt materialet för 1995: Från hälften av församlingarna var svaret "I regel", från en fjärdedel "Ibland" och från en fjärdedel "Nej". Dopprocessioner är vanligare ju större församlingarna är: Från församlingar med mindre än 2000 invånare svarade man "I regel" i mindre än hälften av fallen, från de allra största gavs samma svar i 80 procent av fallen. Stiftsskillnaderna är ännu mera påtagliga än skillnaderna som sammanhänger med församlingsstorlek. I Stockholms stift är dopprocessioner nästan standard (90 % "I regel") och sådana processioner är även vanliga i Strängnäs, Karlstads och Linköpings stift. I Göteborgs stift har endast en minoritet av församlingarna (drygt 20 %) "I regel" dopprocessioner och inte heller i Visby, Luleå och Skara stift anger mer än en tredjedel av församlingarna att sådana processioner förekommer mer eller mindre som standard.

Kyrkohandboken nämner inte dopprocessioner i ordningen för någon gudstjänst och inte heller förekommer några omnämmanden av att "ett stort, fristående ljus" kan tändas vid dop i en kyrka. Dessa ljus har blivit allt vanligare och spridningen fortgår ännu eftersom man 2002 svarade "Ja" på frågan *Tändes ett stort, fristående ljus vid dop i kyrkan?* från 87 procent av församlingarna (N=1602) medan andelen "Ja"-svar var 81 procent vid inventeringen av den kyrkliga seden 1995. Skillnaderna mellan församlingar av olika storlek är i det aktuella avseendet obetydliga även om det finns en tendens att ljusen är vanligare i de större församlingarna. När man ser till stiftet varierar andelen "Ja"-svar mellan 81 procent (Lund och Karlstad) och 96 procent (Västerås) och stiftsskillnaderna måste alltså betraktas som mycket måttliga i detta sammanhang.

Vid dopen möter kyrkan fortfarande den breda allmänheten. Det är en allmänhet som många gånger är främmande för vattenösnung, dopljus som överlämnas o.s.v. Visserligen kan symbolhandlingarna och deras innebörd tas upp i samband med dopsamtalen men alla i dopföljerna har inte varit med vid dessa samtal. I många församlingar ger man därför också information om kyrkans mening med de olika bruken även i samband med dopen. Förekomsten av sådan "extra" undervisning efterfrågades i LUKA 27: *Förklarades i samband med dopakten de olika symboler etc. som ingår i dopritualet?* Det vanligaste svaret var "Ibland" som markerades från hälften av församlingarna (N=1609). Bland de öv-

riga svarade något flera ”I regel” (29 %) än ”Nej” (20 %). Stabiliteten i förhållande till hur svaren fördelade sig under 1990-talet är påtaglig men en svag tendens till förändring kan noteras: ”Nej”-svaren har blivit något färre och ”I regel”-svaren något flera.

När man ser till församlingar av olika storlek framgår det att andelen där man ”I regel” ger förklaringar av dopritualets symboler och symbolhandlingar är ungefär densamma oavsett församlingarnas storlek. Rena ”Nej”- svar är emellertid vanligare från de minsta än från de största församlingarna. Negativa svar är mest ovanliga från församlingarna i Luleå (7 %) och Stockholms stift och vanligast från församlingarna i Skara (32 %) Göteborgs och Visby stift. Att man ”I regel” förklarar den symboliska innebörden av olika handlingar och skeenden under ett dop är klart vanligare i Stockholms stift (52 %) än i övriga stift.

Enligt ritualet för en dopgudstjänst kan prästen efter det att församlingen läst Trosbekännelsen fråga barnets föräldrar ”Vill *ni* att *ert* barn skall döpas till denna tro och leva med församlingen i Kristi gemenskap?”. Momentet är alltså inte obligatoriskt men en sådan dopfråga förekom 2002 enligt svaren på frågan *Ställde prästen dopfråga till föräldrarna?* i 87 procent av församlingarna (N=1597). Andelen var något större än 1995 då det kom ”Ja”-svar från 81 procent av församlingarna. Förekomsten av dopfråga är inte knuten till församlingarnas storlek men att man ställer dopfråga är särskilt vanligt i Uppsala (96 %) och Skara stift och det förekommer något mindre ofta i Visby (75 %) och Linköpings stift än i de övriga stift.

De som ingår i ett dopfölje kan enligt Kyrkohandboken få en aktiv roll under dopakten. Handboken nämner både att någon av föräldrarna kan läsa den bön som inleder dopgudstjänsten och att de anhöriga och/eller faddrarna kan lägga handen på barnets huvud under Befrielsebönen. Anhöriga och faddrar kan också vara aktiva på annat sätt, t.ex. genom att hålla vattnet i dopfunten. LUKA-formuläret sökte täcka de olika aktiviteter som kan förekomma genom en allmänt hållen fråga: *Medverkade föräldrar och andra anhöriga i dopakten?* Vanligast var svaret ”I regel” som kom från 56 procent av församlingarna (N=1610). Från återstoden var svaret oftast ”Ibland” (40 %) och endast i undantagsfall (4 %) var svaret helt negativt beträffande dopföljets aktivitet under dopakten. ”I

regel"-svaren har blivit avsevärt vanligare sedan 1995 då alternativet markerades från 38 procent av församlingarna samtidigt som andelen "Nej"-svar halverats. De stora församlingarna skiljer ut sig från de övriga genom att det där är vanligare att föräldrar och anhöriga är aktiva i dopakten samtidigt som några "Nej"-svar överhuvudtaget inte kommer från de folkrikaste församlingarna. Den mest påtagliga stiftsskillnaden är att endast en tredjedel (35 %) av församlingarna i Göteborgs stift svarat "I regel" medan två tredjedelar eller mera i Härnösands (69 %), Uppsala och Lunds stift gett detta svar. "Nej"-svar är emellertid fåtaliga även från Göteborgs stift (10 %).

Fadderinstitutionen har en lång tradition och svaren på frågan *Förekom faddrar?* visar att denna sed fortfarande står stark. Från två tredjedelar (66 %) av församlingarna (N=1612) var svaret "I regel" och från den återstående tredjedelen "Ibland". Svartsmöjligheten "Nej" utnyttjades endast från åtta församlingar. Någon skillnad jämfört med hur svaren fördelade sig på 1990-talet kan inte iakttas. Om faddrar är allmänt förekommande eller ej är i stort sett oberoende av församlingarnas storlek. Däremot finns mycket tydliga regionala skillnader och fadderfrågan är en av de frågor där församlingarnas stiftstillhörighet har störst genomslag. Från församlingarna i Göteborgs (96 %), Lunds och Skara stift är svaren nästan undantagslöst "I regel". Även i Visby och Växjö stift ges detta svar från en mycket klar majoritet av församlingarna. Från församlingarna i Linköpings stift var svaren lika ofta "Ibland" som "I regel" och en mellanställning intar också församlingarna i Karlstads stift. I Härnösands (25 %), Västerås, Luleå, Uppsala och Strängnäs stift gav endast mellan en fjärdedel och en tredjedel av församlingarna svaret "I regel" vid frågan om förekomst av faddrar vid dopen. Man finner alltså ett tydligt mönster: I stiftet i Götaland har fadderseden en stark ställning medan den står avsevärt svagare i stiftet i Svealand och Norrland. Ett stift bryter emellertid mönstret: I församlingarna i Stockholms stift är det "regel" (87 %) att man har faddrar vid dopen.

Dopet är enligt Svenska kyrkans lära en engångsföreteelse i en människas liv. Det ger en livslång relation till kyrkan och många församlingar utnyttjar under de första åren efter ett dop detta förhållande som en anknytningspunkt och aktualiserar barnets inlemmande i kyrkan genom en dophälsning. Vid frågan *Utsändes/Överlämnades dophälsningar på års-*

dagarna av dopen? var svaret ”Ja” från 47 procent av församlingarna (N=1590), vilket innebär att andelen var densamma som enligt LUKA 23. Dophälsningar är ungefär lika vanliga i alla storleksklasser och inte heller stiftsskillnaderna är särskilt påtagliga: Vanligast är dophälsningar i församlingarna i Karlstads (64 %), Västerås och Luleå stift medan det är ovanligt med sådana hälsningar från församlingarna i Visby stift (27 %) liksom i viss mån också från församlingarna i Strängnäs (43 %), Uppsala och Härnösands stift.

Ett dop innebär oftast inte endast att en kyrklig handling genomförs utan också en familjehögtid. Det är efter ett dop liksom efter andra kyrkliga handlingar inte ovanligt att en familj inbjuder den aktuella/e prästen till en festlighet i hemmet. Förekomsten av sådana inbjudningar – men inte accepterandet av dem – efterfrågades i LUKA-formuläret: *Inbjöds prästen att delta i familjesamlingar efter dop?* Sannolikt hade det varit bättre att fråga ”Förekom det att prästen inbjöds att delta i familjesamlingar efter dop?”. Förekomsten borde vara relaterad till formerna för dopet: Man kan väl tänka sig att en inbjudan är vanligare efter en särskild dopgudstjänst än då dop förrättas inom ramen för en huvudgudstjänst och man kan också väl tänka sig att inbjudningar oftare accepteras vid de tillfällen då endast ett barn döps än då flera dopföljen förs samman i en dopakt. Från två tredjedelar (68 %) av församlingarna (N=1603) var svaret på den givna frågan ”Ibland” och från de återstående församlingarna fördelade sig svaren ganska jämnt på ”Nej” (15 %) och ”I regel” (17 %). Svartsfördelningen var ungefär densamma 1995.

Församlingsstorleken är inte någon viktig faktor bakom i vad mån prästen inbjöds att delta då familjerna firar att ett barn döpts; det är nästan självklart att andelen ”Ibland”-svar ökar något med församlingsstorlek. Stiftsskillnaderna är emellertid påtagliga. ”Nej”-svar, att inbjudningar överhuvudtaget inte förekommer, är inte ovanliga från Göteborgs (27 %), Växjö och Lunds stift medan sådana svar knappast förekommer från Härnösands (3 %), Västerås och Karlstads stift. Från majoriteten av församlingarna i Visby stift (60 %) anger man att ”I regel” inbjöds prästen till familjesamlingarna i samband med ett dop och detta svar förekommer också ofta från församlingarna i Härnösands (43 %) och Luleå stift. ”I regel”-svaren är ovanliga (mindre än 10 %) från församlingarna i

de tre storstadsstiften men svarsalternativet markeras också sällan från församlingarna i Skara och Växjö stift.

2.2 Kyrkliga handlingar: Konfirmation

Länge var det näst intill självklart att ungdomar som skulle konfirmeras fick sin konfirmationsundervisning inom den egna församlingen eller åtminstone inom det egna pastoratet. I dagens samhälle är det emellertid vanligt att ungdomar – i den mån de överhuvudtaget konfirmeras – deltar i konfirmationsundervisning som anordnas av någon annan än hemförsamlingen/-pastoratet. Det kan vara i en närliggande församling där man har många kamrater eller där undervisningsschemat eller uppläggningsen uppfattas passa bättre med de egna preferenserna. Det kan vara en lägerkonfirmation på någon stiftsgård eller motsvarande, det kan vara frågan om konfirmationsundervisning i utlandet eller konfirmationsundervisning som ordnas så att den kan kombineras med något specialintresse som konfirmanderna har som fjällvandringar, ridning eller golf.

LUKA-formuläret hade frågan *I vilken utsträckning deltog ungdomar i konfirmationsläsning utanför församlingen?* Svarsalternativet ”Ingen” markerades från 12 procent av församlingarna (N=1576), svarsalternativet ”Enstaka” från 72 procent och svarsalternativet ”Flera” från 16 procent av församlingarna. Svarsalternativen är egentligen inte anpassade till frågan men man kan ändå konstatera att ungdomar deltar i konfirmationsundervisning utanför den egna församlingen/det egna pastoratet nästan ”överallt” men att detta ändå inte är ”allmänt förekommande”. Svarsalternativen var ändrade jämfört med i den närmast föregående LUKA-inventeringen då svaret ”Inte alls” gavs från 16 procent av församlingarna. Man kan alltså dra slutsatsen att det redan på 1990-talet var vanligt att åtminstone enstaka ungdomar sökte sig utanför den egna församlingen för att få konfirmationsundervisning.

Det är nästan självklart att andelen ”Ingen”-svar minskar och andelen ”Flera”-svar ökar med församlingsstorlek så att mot svarsfördelningen 20, 70, 10 procent i församlingar med färre än 1000 invånare står svarsfördelningen 0, 50, 50 procent i församlingarna med mer än 20000 invånare. Detta förhållande gör att det är svårt att uttala sig om stiftsskillnader men man kan konstatera att i samtliga stift är svaret ”Enstaka” det vanligast svaret, att ”Ingen”-svaret mest förekommer från Härnösands

stift (25 %) och att ”Flera”-svaret mest utnyttjas från Stockholms stift (48 %).

Att konfirmationsundervisningen bör kombineras med gudstjänstdeltagande torde de flesta konfirmandlärare vara överens om. Däremot skiftar åtminstone delvis formerna för hur konfirmanderna förs in i gudstjänstlivet. Från 54 procent av församlingarna (N=1573) svarar man ”Ja” på frågan *Anordnades särskilda konfirmandgudstjänster?* 1995 var motsvarande andel 46 procent och företeelsen förefaller alltså att ha blivit vanligare under de sju år som ligger mellan de båda Kyrkliga sedinventeringarna. Sambandet med församlingsstorlek är helt entydigt: Ju större församlingar desto vanligare med särskilda konfirmandgudstjänster. Vanligast att man ordnar sådana gudstjänster är det i församlingarna i Stockholms (80 %) och Härnösands stift medan man i församlingarna i Visby (36 %) och Göteborgs stift är mest försiktig med att erbjuda konfirmanderna specialgudstjänster.

Konfirmationsförberedelserna undergick stora förändringar under andra halvan av 1900-talet och till de största ändringarna hörde vad som skedde med relationen mellan konfirmationsakt och nattvardsgång. Längre var genomgången konfirmationsundervisning och konfirmation en förutsättning för nattvardsdeltagande. Så sent som på 1970-talet var det ovanligt med nattvardsfirande där konfirmanderna deltog. LUKA 27 har frågan *Deltog konfirmanderna i församlingens nattvardsfirande under konfirmationstiden?* Frågan hör inte till de bäst ställda – det är inte ovanligt att man ordnar särskilt nattvardsfirande för konfirmander, t.ex. i samband med ett läger – och av svarsalternativen är det endast ”Nej” som är ”klockrent”. Svaren ”Ibland” och ”I regel” kan förstås som syftande på enskilda konfirmander och svaret ”Ibland” kan förstås syfta på speciella nattvardstillfällen. Svaren är alltså inte helt lättolkade, men i normalfallet torde de innebära att när församlingen firar nattvard deltar konfirmanderna inte alls (= ”Nej”), ”Ibland” eller ”I regel”.

Det tydliga ”Nej”-svaret utnyttjades endast från sex procent av församlingarna (N=1583) och från de övriga var det klart vanligare med ”I regel”-svar (53 %) än med ”Ibland”-svar (41 %). Svarsfördelningen har inte ändrats mycket sedan 1990-talet då det kom ett ”Nej” från nio procent, ett ”Ibland” från 43 procent och ett ”I regel” från 48 procent av för-

samlingarna. Andelen ”I regel” ökar med församlingsstorlek: I de minsta församlingarna (upp till 500 invånare) 43 procent och i de största församlingarna (mer än 20000 invånare) 70 procent. Stiftsskillnaderna är mera markerade med församlingarna i Göteborgs och Luleå stift som företrädare för en traditionell hållning och med framförallt församlingarna i Västerås, Lunds, Linköpings och Stockholms stift som företrädare för den motsatta hållningen. Skillnaden illustreras bäst genom att man nämner att svaret är ”Nej” från 20 procent av församlingarna i de båda förstnämnda stiftet medan samma andel är en procent från församlingarna i de sistnämnda stiftet. ”I regel”-svar ges från 30 procent av församlingarna i Luleå stift och från 75 procent av församlingarna i Västerås stift.

Innehållet i konfirmationsundervisningen belystes genom en ny fråga: *Lades tyngdpunkten i läsningen på innehållsfrågor i den kristna tron eller på att öva konfirmanderna i bön, andakt och inlevelse?* Problemställningen har varit aktuell även i tidigare LUKA-listor men då har det funnits två frågor om var tyngdpunkten lades. Vid båda har en stor majoritet svarat med ett ”Ja”. Svartalternativen var denna gång ”Innehållet”, ”Övning i bön, andakt etc.” och ”Lika mycket”. Det sistnämnda alternativet markerades från tre fjärdedelar (77 %) av församlingarna (N=1567) och av de återstående var det något flera som markerade kunskapsalternativet (15 %) än inlevelsealternativet (9 %). Något tydligt mönster i fråga om hur man gör i församlingar av olika storlek går inte att utläsa. I alla stift är ”Lika mycket” det mest markerade svaret men det är särskilt vanligt från församlingarna i Skara stift (92 %) och minst vanligt från församlingarna i Västerås stift (65 %). I församlingarna i Visby (27 %), Göteborgs och Västerås stift lade man mer än i andra stift tyngdpunkten på innehållet i den kristna tron medan konfirmationsundervisningen i församlingarna i Linköpings (18 %) och Stockholms stift i något större utsträckning än i församlingarna i andra stift var upplevelseorienterad.

Luthers lilla katekes eller 1878 års utveckling av denna är knappast läromedel som används numera. Konfirmandundervisningen kan emellertid följa modellen med fem huvudstycken och detta var utgångspunkt för frågan *Byggdes konfirmationsundervisningen upp utifrån dispositionen i Luthers lilla katekes?* Från 18 procent av församlingarna (N=1567) var svaret ”Ja” vilket är en minskning med sex procentenheter sedan 1995. Församlingsstorleken har föga betydelse för om Luthers disposition av

lärostoffet fortfarande följs. Däremot har församlingarnas stiftstillhörighet viss vikt: I mer än en femtedel av församlingarna i Göteborgs (31 %), Växjö, Skara och Luleå stift styr dispositionen med Tio Guds bud, Trosbekännelsen, Herrens bön samt Dopets och Altarets sakrament undervisningen medan denna disposition sällan får genomslag i församlingarna i Västerås (1 %), Visby och Uppsala stift.

Traditionellt avslutades konfirmationsundervisningen med ett förhör kring konfirmandernas kunskaper inför församlingen. Denna form för kunskapsredovisning är kanske inte helt "i tiden" och frågeformuläret om Kyrklig sed innefattar frågan *Förekom annan kunskapsredovisning än förhör vid konfirmationsgudstjänsten?* Endast en sjundedel (14 %) av församlingarna (N=1573) svarade "Nej" på frågan och detta innebär en tydlig förändring från 1995 då förhör var den enda kunskapsredovisningsformen i en fjärdedel av församlingarna. "Nej"-svaren var något mindre vanliga från de större än från de mindre församlingarna och något vanligare från församlingarna i Göteborgs (23 %), Karlstads och Visby stift än framförallt från församlingarna i Linköpings (8 %) och Uppsala stift. Vid svaret "Ja" fanns ett litet utrymme för beskrivning av kunskapsredovisningen och det överväldigande flertalet förklaringar är "Drama", ibland utvidgat till "Drama, sång, musik". Det sistnämnda torde vara likvärdigt med "Musikal". Några svarar "Spel" och de mest samtidsmedvetna anger att man haft redovisningen i form av "Rollspel".

En traditionell "konfirmationshelg" har omfattat lördag/söndag. Kunskapsredovisningen liksom bekräftandet av doplöftena har då skett i en gudstjänst på lördagen och konfirmanderna har sedan tillsammans med församlingen deltagit i nattvardsfirandet i en högmässa på söndagen. Det finns emellertid en tendens att fira nattvard i själva konfirmationsgudstjänsten vilket – i det stora flertalet fall – rimligen innebär att konfirmanderna och deras anhöriga avskiljs från församlingens reguljära gudstjänst- och nattvardsliv. Att konfirmationsförhöret eller motsvarande och konfirmationsakten integreras i församlingens huvudgudstjänst torde vara mycket ovanligt. LUKA 27 hade frågan *Ägde konfirmation och nattvardsgång rum samma dag?* Svaren pekar mot att en sådan ordning är den vanligaste under det begynnande 2000-talet: "Ja"-svar kom från 57 procent av församlingarna (N=1570). Detta innebär en tydlig förändring jämfört med 1995. Då svarade 36 procent "Ja" på frågan "Förläggs

konfirmation och nattvardsgång till samma dag”?; förändringen i hur svaren föll vid de båda tillfällena kan knappast sammanhålla med den lilla ändringen av hur frågan ställdes. Att man går från att ha en konfirmationshelg till att låta skeendet vara en endagshändelse är klart vanligare i församlingar med mer än 10000 invånare än i övriga församlingar. Företeelsen är främst knuten till församlingarna i Strängnäs (83 %), Stockholms och Härnösands stift. I Visby (25 %), Göteborgs, Växjö och Linköpings stift förläggs däremot konfirmation och nattvardsgång till samma dag i mindre än hälften av församlingarna.

”Konfirmandernas första nattvardsgång” är knappast ett uttryck som beskriver konfirmationshelgen/-dagen när – som framgick ovan – konfirmanderna i flertalet församlingar under lästiden deltar i nattvardsfirandet. Nattvardsgången i anslutning till konfirmationen kan inte desto mindre ha prägel av ”konfirmandernas nattvardsgång” men den är mycket ofta en ”konfirmandfamiljernas nattvardsgång”. Frågan *Kommunicerade föräldrarna i samband med de nykonfirmerades nattvardsgång?* fick endast ett fåtal negativa svar medan man från 43 procent av församlingarna (N=1571) svarade ”Enstaka” och från 56 procent svarade ”Allmänt”. I frågorna som gällde förhållandena 1995 var andelen ”Nej”-svar också negligerbar men ”Ibland”-svar gavs då från 61 och ”I regel”-svar från 38 procent av församlingarna. Även om inte svarsalternativen de båda undersökningsåren var desamma vid den likalydande frågan har det otvetydigt blivit vanligare att ”följerna” deltar i ”konfirmandernas nattvardsgång”. Något mönster vad gäller föräldrars deltagande i communionen då konfirmanderna ”går till nattvard” i församlingar av olika storlek finns inte. Stiftsskillnaderna är däremot som framgår av tabell II.3 påtagliga.

Det är svårt att utläsa något mönster i tabellen. De traditionellt kyrkliga stiftet, t.ex. Växjö och Göteborg, framträder inte som lika varandra i fråga om föräldrarnas deltagande då de nykonfirmerade kommunicerar och Stockholms stift liknar inte alls de närliggande stiftet i det aktuella avseendet. Möjligen kan man säga att ett allmänt deltagande av föräldrarna är mindre vanligt i församlingarna i norra Sverige än i de södra delarna av landet. Den särställning församlingarna i Visby och Lunds stift har kan noteras. Andelen församlingar i de olika stiftet där man 1995 gav svaret ”I regel” motsvarar ganska väl de resultat som kommer fram

här. Hur seden att föräldrarna och andra anhöriga deltar vid de nattvards-
 Tabell II.3. Föräldrarnas kommunion vid de nykonfirmerades nattvardsgång.

Stift	Andel församlingar där föräldrar deltog ”Allmänt”
Uppsala (N=139)	34 %
Linköping (N=154)	62 %
Skara (N=118)	69 %
Strängnäs (N=73)	38 %
Västerås (N=101)	45 %
Växjö (N=188)	64 %
Lund (N=237)	86 %
Göteborg (N=195)	44 %
Karlstad (N=102)	30 %
Härnösand (N=84)	36 %
Luleå (N=61)	23 %
Visby (N=60)	90 %
Stockholm (N=59)	70 %
Hela landet (N=1571)	56 %

tillfällen som i varje fall informellt främst betraktats som riktade till de nykonfirmerade spritt sig är värt att klarlägga närmare. LUKA-materialen ger goda möjligheter för en sådan undersökning men den borde sannolikt också ta upp i vad mån man i olika stift haft en uttalad policy att göra nattvardsfirandet i samband med konfirmationerna familje- gemensamt. Man kan lägga märke till att där man har bruket att föräldrar och anhöriga kommunicerar vid konfirmationerna borde det vara avsevärt färre i medelåldrarna som vid en intervjufråga om nattvardsdelta- gande svarar ”Aldrig” och avsevärt flera som svarar ”Någon enstaka gång, men inte varje år”.

Familjer och anhöriga kan dela gemenskapen vid nattvardsbordet med sina ungdomar vid en konfirmation. De kan också ta på sig rollen som ”firare” genom att uppvakta med blommor efter konfirmationsgudstjäns- ten. Frågan om detta löd *Uppvaktades konfirmanderna med blommor utanför kyrkan vid konfirmationen?* På många håll är det så att bruket tolereras men knappast gillas från kyrkans/församlingens sida. Bruket är emellertid vanligt: Från en tiondel av församlingarna (N=1569) var sva- ret ”Nej” medan 47 procent uppgav att det var ”Allmänt”. Andelen ”Nej”-svar har minskat något sedan 1995 (15 %) medan 35 procent ut- nyttjade ”vanlighetssvaret” som då var ”I regel”. Förekomsten av upp- vaktning med blommor är ungefär lika vanlig i församlingar av olika

storlek. ”Allmänt” ger man blommor framförallt i Karlstads stift (72 %) medan samma svar kommer från klart mindre än hälften av församlingarna i Visby (25 %), Luleå och Växjö stift.

Medan uppvaktning med blommor alltså förefaller vara en sed på frammarsch är bruket att konfirmanderna byter minneskort på tillbakagång. Frågan var *Brukade konfirmanderna låta trycka och inbördes byta ’visitkort’?* Från en fjärdedel (23 %) av församlingarna (N=1567) svarade man 2002 ”Nej” medan återstoden fördelade sig helt jämnt (38 %) på svaren ”Enstaka” och ”Allmänt”. Sju år tidigare kom ”Nej”-svar endast från en tiondel av församlingarna medan 60 procent då svarade att konfirmanderna ”I regel” bytte kort. Man kan konstatera att seden tynar bort samtidigt som det blir allt lättare för tonåringar att utan inblandning av tryckerier med hjälp av den egna datorn själva förfärdiga mycket personligt färgade kort. Minneskort är avsevärt vanligare i små än i stora församlingar; brytpunkten ligger vid 5000 invånare. Skillnaderna mellan stiftet är också mycket stora. ”Nej”-svar dominerar från församlingarna i Luleå (64 %), Stockholms och Karlstads stift. ”Allmänt” uppges bruket framförallt vara från församlingarna i Visby (72 %), Härnösands och Växjö stift. Seden är klart vanligare i alla Götalandsstiftet än i de fyra stiftet runt Mälaren.

Även om konfirmationen inte på samma sätt som tidigare – till långt fram på 1900-talet – har ställning som passagerit och markering av en övergång mellan barn- och vuxenställning ser man den som en familjehögtid som är värd att fira. LUKA 27 hade den enkla frågan *Firades konfirmationsdagen i familjerna?* Mindre än en tiondel av dem som svarade markerade svarsalternativet ”Vet inte”. Där svar fanns (N=1440) hade man i 90 procent av fallen utnyttjat svarsalternativet ”Allmänt” och den återstående tiondelen fördelades på ”Enstaka” (6 %) och ”Nej” (3 %). Någon ändring sedan 1990-talet kan inte iakttas: Då uppgav man att firande ”I regel” förekom från 88 procent av församlingarna medan man från fem procent markerade ”Nej”-alternativet.

Familjefester i anknytning till konfirmationen är lika vanliga i stora som i små församlingar. Det finns emellertid små regionala skillnader som innebär att ”Allmänt”-svaret är vanligare från söder (100 % i Visby stift

och 97 % i Lunds stift) än från norr (72 % i Luleå stift) med Uppsala och Stockholms stift i en mellanställning (83 %).

Andelen av en årskull som konfirmeras i 15-årsåldern har minskat sedan en följd av år tillbaka och mindre än hälften av alla ungdomar deltar några år in på 2000-talet i Svenska kyrkans konfirmationsundervisning. Att man avstår från konfirmationen innebär emellertid inte alltid ett fortgående avståndstagande från kyrkan och kristendomen utan bland dem som inte konfirmerats i de mellersta tonåren finner en del senare att de vill få del av kyrkans undervisning. Mot denna bakgrund var det naturligt att i den första LUKA-listan på 2000-talet införa den nya frågan *Förekom konfirmationsläsning med äldre ungdomar och/eller vuxna?* Från en sjättedel (17 %) av församlingarna (N=1572) uppgav man att man gett undervisning till – enstaka eller grupper av – personer som kommit över den vanliga konfirmationsåldern. Både med hänsyn till vilken ställning konfirmationsleden har i olika miljöer och med hänsyn till ”tillgången på” personer som kan efterfråga undervisningen är det naturligt att ”Ja”-svar är mer frekventa från de större än från de mindre församlingarna: Från ungefär hälften av församlingarna med mer än 10000 invånare svarade man ”Ja”. Detta svar var vanligast från församlingarna i Stockholms stift (59 %) men bortemot en tredjedel av församlingarna i Uppsala, Västerås och Luleå stift hade också haft vuxenkonfirmander. Utom i Visby stift (2 %) var sådana konfirmander också ovanliga i församlingarna i Växjö och Linköpings stift.

Konfirmationsundervisningen är en möjlighet för församlingarna att komma i kontakt med och behålla kontakten med den vuxenblivande generationen. Det nästan självklara sättet att behålla kontakten är att ordna samlingar för dem som konfirmerats tillsammans och frågan om förekomsten av sådana samlingar var: *Följdes konfirmationsläsningen upp, t.ex. genom samlingar för tidigare konfirmandgrupper?* Från mer än hälften (55 %) av församlingarna (N=1567) uppgav man att sådana samlingar förekommer och detta innebär en minskning med fem procent sedan 1990-talet. Samlingar med tidigare konfirmander är vanligare i stora församlingar (c:a 80 %) än i små församlingar (c:a 45 %). Detta kan vara en faktor bakom att de är vanligare i Stockholms stift (88 %) än i Härnösands (39 %) och Visby stift men man kan observera att samlingar förekommer jämförelsevis ofta även i Linköpings och Skara stift.

Där man har samlingar av tidigare konfirmander kan man inbjuda den aktuella konfirmandgenerationen till samlingarna och det är väl åtminstone delvis tanken på detta som ligger bakom frågan *Anordnades andra ungdomssamlingar till vilka konfirmanderna inbjuds?* Från två tredjedelar (68 %) av församlingarna svarade man "Ja" på frågan vilket innebär att andelen var exakt densamma som enligt Kyrklig sed-inventeringen 1995. Försök att integrera konfirmanderna i församlingens ungdomsverksamhet är vanligare i större församlingar än i mindre och stiftsskillnaderna speglar i stor utsträckning detta: Stockholms stift mest med 92 procent och Visby stift minst med 42 procent. Variationen i fråga om andelen "Ja"-svar är klart mindre mellan de övriga stift: Från 79 procent i Linköpings stift till 55 procent i Härnösands stift.

De samlingar som nämnts här ovan är sådana som präster och ungdomsledare i församlingarna står bakom. Av helt annan typ är de konfirmandjubileer som anordnas på många håll. Här är det en eller flera i en grupp som konfirmerades för 30, 40, 50 eller 60 år sedan som kallar till samling med dem som "gick och läste" tillsammans. Från 40 procent av församlingarna (N=1561) uppgav man att det 2002 förekom något konfirmandjubileum. Detta innebär en påtaglig minskning sedan 1995 då det från 54 procent av församlingarna meddelades att någon konfirmandgrupp jubilerat. Vad förändringen pekar på kan diskuteras. Sannolikt är det inte så att konfirmander från t.ex. 1952 är mindre angelägna att minnas sin konfirmation genom att samlas efter 50 år än vad fallet var med konfirmanderna från 1945. Det är troligare att det på grund av tätare och längre flyttningar blir allt svårare att ordna en samling av dem som en gång konfirmerades tillsammans. Man kan i detta sammanhang – liksom i många andra sammanhang där förändringar konstateras – också fråga vilken betydelse förändringarna i församlingsindelningen har för resultat: Var det vanligt i församlingarna inom ett område med konfirmandjubileer och när dessa församlingar nu lagts samman kan ju andelen församlingar med jubileer minska utan att antalet jubileer i och för sig minskar.

Konfirmandjubileer är en företeelse som framförallt hör de små församlingarna till. I de mindre urbaniserade miljöerna har man uppenbarligen lättare att få kontakt med dem man växte upp och gick i skolan tillsammans med än i andra miljöer. Från ungefär hälften av församlingarna

med upp till 2000 invånare anger man att där 2002 förekom åtminstone något konfirmandjubileum medan motsvarande andel är mindre än en sjättedel från församlingarna med mer än 10000 invånare, d.v.s. från församlingar där man bör ha ett större antal konfirmandgrupper som skulle kunna samlas men kanske också så stora konfirmandgrupper att uppgiften att lokalisera konfirmationskamraterna kan vara övermäktig. Konfirmandjubileer redovisas i störst utsträckning från församlingarna i Karlstads (70 %), Härnösands och Visby stift och förekomst markeras i minst utsträckning från Stockholms stift (7 %) men förekomsten är inte heller särskilt vanlig i Strängnäs stift. Att konfirmandjubileerna blivit mindre vanliga mellan 1995 och 2002 är gemensamt för församlingar av alla storlekar och i alla stift. Minskningen är mest påtaglig i Växjö och Göteborgs stift, d.v.s. två stift som inte låg ”på topp” när det gällde konfirmandjubileer 1995.

2.3 Kyrkliga handlingar: Vigsel

Det obligatoriska lysningsförfarandet avskaffades 1969. Fram till dess skulle alla planerade vigslar – mellan medlemmar av Svenska kyrkan likaväl som mellan andra – anmälas tillsammans med övriga officiella kungörelser från predikstolen i kvinnans hemförsamling under tre på varandra följande söndagar. Det formella motivet (den manifesta funktionen) var att den som hade att anföra något mot att ett äktenskap ingicks, t.ex. att någon av kontrahenterna redan var gift eller var bärare av någon ärftlig sjukdom, skulle ha möjlighet att anmäla sådana hinder, men man kan tänka sig att bruket även hade andra motiv (latenta funktioner). Fortfarande ges dock möjlighet för kyrkotillhöriga att uppehålla lysningstraditionen om parterna så önskar; det är de som skall vigas och inte församlingen som avgör om lysning inför ett äktenskap skall förekomma eller inte. Endast i ett fåtal – c:a en procent – församlingar (N=1597) besvarade frågan *Förekom lysning?* med ett ”Allmänt” 2002 och i detta avseende har ingen förändring skett sedan 1995. Däremot var det klart färre församlingar som uppgav att lysning förekommer för ”Enstaka” par på 2000-talet än på 1990-talet: I procenttal 18 och 41.

Avsevärt flera av de stora (en tredjedel) än av de små (en sjundedel) församlingarna uppger att lysning förekommer i ”Enstaka” fall. Mönstret var detsamma fast på en annan nivå enligt inventeringen 1995. Man kan fråga om det är så att en större del av paren som skall vigas faktiskt vill ha kungjort det förestående äktenskapet i mera urbaniserade församling-

är än vad fallet är i landsbygdsförsamlingarna; det kan väl tänkas att där sprider sig nyheten ändå. En alternativ förklaring kan vara att med en större mängd äktenskap i en församling blir underlaget för att finna "Enstaka" fall också större. Har man ett trettiotal vigslar under ett år i en församling och två-tre par vill ha lysning kryssar man i "Enstaka"-rutan, men har man tre vigslar under ett år i en mindre församling är det inte säkert att det finns något "Enstaka" lysningstillfälle att redovisa från det föregående året varje gång det kommer en LUKA-lista fastän även där ungefär vart tionde par vill ha lysning.

Stiftsskillnaderna när det gäller förekomst av lysning är jämförelsevis små. Minst vanliga är "Nej"-svaren från Stockholms stift (55 %) samt från Luleå och Linköpings stift medan några andra svar knappast noteras från församlingarna i Visby och Karlstads stift. Ökningen av andelen "Nej"-svar mellan 1995 och 2002 faller ganska jämnt över stiftet. Vare sig i materialet från 1995 eller från 2002 finner man mönster som anknyter till den kyrkogeografiska skillnadskarta som kommer fram i så många andra sammanhang. Man kunde tänka sig att där en del av dem som skall ingå äktenskap håller fast vid lysningsseden står den religiösa traditionen rent allmänt stark men så är det uppenbarligen inte. En studie på individnivå av vilka par som utnyttjar möjligheten att kungöra sin förestående vigsel på traditionellt sätt skulle vara väl motiverad.

Frågorna om kontakter mellan vigselpar och prästerna i en församling har i flera fall fått andra formuleringar i LUKA-listan som täcker 2002 än i listan som täckte 1995 och det är därmed svårt att ställa svarsfördelningarna mot varandra. Den tidigare listan förutsatte inte att vigselsamtal alltid förekommer utan inledde frågebatteriet "Träffar prästen brudparen för samtal inför vigseln?" Svarsfördelningen var minst sagt sned eftersom man markerade "I regel"-rutan från inte mindre än 99 procent av församlingarna. Någon liknande filterfråga fanns inte i LUKA 27 utan där fanns frågan *Gjorde prästen hembesök för vigselsamtal?* Från 40 procent av församlingarna (N=1582) var svaret "Nej", från 30 procent "Ibland" och från 30 procent "I regel". Svaren om hembesök inför vigslar fördelar sig på ungefär samma sätt i stora och i små församlingar. Däremot skiftar svarsmönstren mellan stiftet. "Nej"-svar är vanligast från Göteborgs (57 %), Karlstads och Lunds stift och sådana svar ges i minst utsträckning från Stockholms (20 %) och Skara stift. Att prästen "I

regel” gör hembesök är vanligast i Luleå (42 %), Skara och Visby stift. Att ett prästbesök är ”standard” inför en vigsel är minst vanligt i Stockholms (17 %), Göteborgs och Lunds stift, d.v.s. stift med stora städer.

Som redan framgått förutsatte den senaste LUKA-listan att vigselsamtal förekommer och den sökte täcka innehållet i dessa samtal med hjälp av två frågor: *Rörde vigselsamtalen mest de yttre formerna för vigseln?* och *Rörde vigselsamtalen mest vad vigseln/äktenskapet innebär?* Församlingarna besvarade de båda frågorna enligt Tabell II.4.

Tabell II.4. Innehåll i vigselsamtalen.

	Vigselsamtalen rörde mest	
	De yttre formerna (N=1564)	Innebörden (N=1571)
Nej	21 %	12 %
Ibland	34 %	47 %
I regel	45 %	41 %
Summa	100 %	100 %

Svarsfördelningarna är inte helt lättolkade med hänsyn till det sätt på vilket frågorna ställdes. Kanske borde här endast ha funnits *en* fråga som getts likadan form som den om innehållet i konfirmationsläsningen, d.v.s. med svarsalternativ om var huvudvikten lades i samtalen och med ”Lika mycket” som ett tredje svarsalternativ. Utöver slutsatsen att ”I regel” talar man både om vigselakten och om vad vigsel och äktenskap innebär går det knappast att säga något om vigselsamtalens innehåll. 1995 var ”formfrågan” densamma som 2002 och svarsfördelningen liknar mycket den som redovisas ovan. ”Innebördsfrågan” var däremot ställd på ett helt annat sätt – ”Kombineras samtalen med undervisning om vigselns innebörd?” – och alla jämförelser mellan svaren de båda åren är därför meningslösa.

Svaren om vigselsamtalens inriktning varierar inte systematiskt med församlingarnas storlek; möjligen är ”Nej”-svar något mindre vanliga vid båda frågorna från större än från mindre församlingar vilket skulle kunna peka på att samtalen ofta är mera ”heltäckande” på större orter vilket också bör vara orter där präst och brudpar i mindre utsträckning redan känner (till) varandra. Stiftsskillnaderna är jämfört med i många andra tabeller ganska små. Att man ”I regel” talar om formerna markeras i störst utsträckning från Härnösands (56 %), Strängnäs, Luleå och Karlstads stift medan Visby stift (22 %) skiljer ut sig som stiftet där man inte

”I regel” tar upp hur vigselakten går till. Att man ”I regel” lägger tyngdpunkten vid vigselns/äktenskapets innebörd framhålls mest från Luleå (57 %) och Göteborgs stift och minst angelägen om att ge samtalen en sådan inriktning är man i Lunds (34 %), Uppsala och Linköpings stift.

LUKA 27 har en ny fråga om vigselförberedelser: *Förekom repetition inför vigseln där fler än brudparet deltog?* Svaren (N=1594) fördelade sig: ”Nej” 13 procent, ”Ibland” 59 procent och ”I regel” 28 procent. Vigselrepetitioner är alltså långt ifrån ovanliga men mönstren är ganska otydliga såväl vad gäller förekomsten i församlingar av olika storlek som i församlingar i olika stift. Repetitioner är något vanligare i de mindre än i de riktigt stora församlingarna. Man kan tänka sig flera förklaringar och en sådan är att en kyrkvigsel många gånger är en stor händelse i en liten församling och att det kommer många åskådare medan en vigsel i en storstadskyrkas vigselkapell inte kräver några repetitioner. ”I regel”-svaret om repetitioner är vanligast från Karlstads (39 %) och Linköpings stift och regelmässig förekomst är utom i Stockholms stift (7 %) också ovanlig i Skara stift.

Brudparens klädsel vid vigselakterna belystes genom en rad frågor som var desamma som vid den närmast föregående Kyrklig sed-inventeringen: *Bar brudgummen frack?*, *Bar bruden vit klänning?*, *Bar bruden vit slöja?* och *Bar bruden krona som tillhör församlingen?* Svaren på de fyra frågorna fördelade sig enligt Tabell II.5.

Tabell II.5. Klädsel vid vigslarna.

	Frack (N=1589)	Vit klänning (N=1592)	Vit slöja (N=1588)	Förs:s krona (N=1591)
Nej	14 %	1 %	22 %	64 %
Ibland	69 %	38 %	69 %	36 %
I regel	17 %	61 %	9 %	0 %
Summa	100 %	100 %	100 %	100 %

Från två tredjedelar av församlingarna svarar man att brudgummen ”Ibland” har frack och den återstående tredjedelen fördelar sig jämnt på ”Nej” och ”I regel”. Båda de sistnämnda svarsmöjligheterna utnyttjades i större uträkning vid beskrivningen av förhållandena 2002 än av förhållandena 1995: Andelen ”Nej”-svar har fördubblats men också ”I regel”-svaren har ökat något. Att brudgummen ”I regel” har frack är något vanligare i de minsta än i de största församlingarna. Stiftsskillnaderna är

inte helt obetydliga: Från nästan en tredjedel av församlingarna i Skara (30 %) och Strängnäs stift är svaret ”I regel” medan detta svar inte kommer från ens hälften så många (= en sjättedel) av församlingarna i Härnösands (5 %), Karlstads, Lunds och Västerås stift.

Medan – fortfarande oftast svart? – frack på brudgummen inte kan sägas vara standard dominerar ”I regel”-svaren när det gäller brudens vita klänning. Från mer än 60 procent av församlingarna ges detta svar och de återstående församlingarna svarar nästan undantagslöst ”Ibland”. Någon förändring värd att nämna har inte skett sedan 1995. Den vita klänningen är ”regel” i något mindre utsträckning i de allra största församlingarna än i de övriga. Avvikelserna från normen med vit brudklänning förefaller vara vanligast i Visby (endast 41 % ”I regel”) och i Stockholms stift. Starkast håller man på traditionen i Västerås (69 % ”I regel”), Luleå och Göteborgs stift.

Den vita brudklänningens ställning förefaller alltså vara ohotad men det samma kan inte sägas om den vita brudslöjan. Andelen församlingar som svarar ”Nej” på frågan om vit slöja har mer än fördubblats mellan 1995 och 2002: Från en tiondel till en femtedel. Andelen ”I regel”-svar har inte ändrats på motsvarande sätt utan sådana svar gavs i båda undersökningsomgångarna från ungefär en tiondel av alla församlingar. Inga systematiska skillnader mellan små och stora församlingar när det gäller förekomst av vit brudslöja kan noteras. Däremot kan man iaktta vissa stiftsskillnader. Från fyra stift – Karlstad (35 %), Luleå, Strängnäs och Härnösand – uppger en tredjedel av församlingarna att vit slöja på brudar inte förekommer. När det gäller ”I regel”-svar är det endast Linköpings stift (15 %) och Visby stift (3 %) som något avviker från den knappa tiondel som iakttas som totalandel.

Den sista frågan om brudens utstyrsel – den om utnyttjande av församlingens brudkrona – borde ha föregåtts av en filterfråga: ”Har församlingen någon brudkrona?” Frågelydelsen var emellertid exakt densamma i LUKA 27 som i LUKA 23 och eftersom brudkronbeståndet i församlingarna knappast undergått någon större förändring under den aktuella sjuårsperioden är jämförelser över tid rimliga. Beträffande användning av ”krona som tillhör församlingen” svarade nästan två tredjedelar av församlingarna ”Nej”, medan de återstående svarade ”Ibland”. Enligt den närmast föregående inventeringen var proportionerna de omvända:

En tredjedel av församlingarna gav ”Nej”-svar medan två tredjedelar svarade ”Ibland”. Här framkommer alltså en påtaglig förändring som inte kan ha att göra med förekomsten av brudkronor i församlingarna; det är ju knappast så att församlingarna gjort sig av med de kronor som på 1990-talet användes ”Ibland”. Vad som ligger bakom förändringen kan man knappast ens spekulera om. Det förefaller föga troligt att potentiella ”kronbrudar” blivit så mycket mera ovanliga under den aktuella sjuårsperioden utan man kan fråga om små silverkronor inte längre är ”inne” eller om hårmode och liknande faktorer gör dem mindre efterfrågade. Svaren om kronlån är ungefär desamma oavsett församlingarnas storlek. Lån förkommer oftast i Visby (54 %) och Västerås stift medan lån av kronor är minst vanliga i församlingarna i Härnösands (27 %) och Växjö stift.

I frågelistan om Kyrklig sed under 1990-talet inleddes frågebatteriet om plats för vigslarna med ”Förrättas vigslarna i kyrkan?” Från 97 procent av församlingarna var svaret ”I regel” och mot denna bakgrund ansågs det inte motiverat att ha med samma fråga i frågelistan om förhållandena 2002. Fem andra frågor om var vigslar ägde rum stod emellertid kvar i stort sett oförändrade: *Förrättas vigslarna på pastorsexpeditionen?*, *Förrättas vigslarna i prästens hem?*, *Förrättas vigslarna i brudparets hem?*, *Förrättas vigslarna i brudgummens/brudens föräldrars hem?* samt *Förrättas vigslarna utomhus?* Svarsfördelningarna vid de fyra första frågorna återges i Tabell II.6.

Tabell II.6. Lokal för vigslar.

	Pastorsexp. (N=1601)	Prästens hem (N=1601)	Brudparets hem (N=1595)	Föräldrars hem (N=1595)
Nej	98 %	97 %	77 %	92 %
Ibland	2 %	3 %	23 %	8 %
I regel	–	–	0 %	–
Summa	100 %	100 %	100 %	100 %

Vigselakter i miljöer som är knutna till prästen – pastorsexpeditioner och prästhem – är mycket ovanliga; endast från ett fåtal församlingar uppges att vigslar där förekommer ”Ibland”. Vigslar i dessa miljöer var ovanliga redan 1995 men har blivit ännu mer sällsynta under den sjuårsperiod som gått mellan inventeringarna. Vigslar på en pastorsexpedition kanske förekommer något oftare i de större än i de mindre församlingarna medan tendensen närmast är den omvända när det gäller vigslar i prästens

hem. Eftersom talen är små måste man vara försiktig med att markera stiftsskillnader. Det kan emellertid nämnas att pastorsexpeditionsvigslar förefaller vara vanligast i Luleå stift (10 %) medan prästhemsvigslar förefaller vara vanligast i Karlstads stift (10 %).

Inte heller när det gäller hur stor andel församlingar som markerar att vigslar "Ibland" sker i brudparets hem eller i något av de aktuella föräldrahemmen har några nämnvärd förändring inträffat sedan 1995: Från en knapp fjärdedel av församlingarna anger man att brudparets hem "Ibland" får tjäna som vigselrum och från en knapp tiondel av församlingarna markeras att vigslar sker i brudens eller brudgummens föräldrahem. Det är något vanligare att man uppger att vigslarna "Ibland" äger rum i brudparets hem i de största än i de minsta församlingarna men detta kan vara ett "mängdfenomen". Någon skillnad mellan församlingar av olika storlek framkommer däremot inte när man ser till förekomst av vigslar i föräldrarnas hem. Att ett par vigs i det egna hemmet är klart vanligare i Västerås stift (43 % "Ibland") än i övriga stift men även i Härnösands och Stockholms stift har omkring en tredjedel av församlingarna markerat det nämnda svaret. Att vigslar i brudparets hem överhuvudtaget inte förekommer – "Nej"-svar – klargörs främst från Växjö (89 %), Göteborgs och Linköpings stift. Att man "Ibland" har vigslar i brudgummens eller brudens föräldrars hem markeras främst från Luleå och Skara stift (båda 15 %) medan man endast eller nästan endast ger "Nej"-svar vid frågan från församlingarna i Visby (100 %), Göteborgs och Växjö stift.

Jämförelserna ovan av svaren om lokal för vigselakter 1995 och 2002 pekar på stabilitet. Vid den sista frågan om var vigslar förrättas – den om förekomst av vigslar utomhus – kan man däremot notera en viss förändring. Från hälften av församlingarna (N=1597) uppes att det "Ibland" förekommer vigslar utomhus. Vid inventeringen 1995 var motsvarande andel drygt 40 procent. Andelen församlingar som "Ibland" har vigslar utomhus ökar systematiskt med församlingsstorlek eller från i omkring 40 procent av de minsta församlingarna till i omkring 70 procent av de största. Tydliga stiftsskillnader kan också iakttas: Flest "Ibland"-församlingar har man i Stockholms (82 %), Visby och Västerås stift medan stiftet med minst andel församlingar där man "Ibland" ordnar vigslar utomhus är Växjö (32 %), Skara och Göteborg.

Ett fåtal frågor i LUKA 27 tog upp själva vigselakten. En av dessa var *Medverkade lekmän med bön eller på annat sätt i vigselakten?* Sådan medverkan markeras från flertalet församlingar. ”Nej”-svar kommer från en fjärdedel (26 %) av församlingarna (N=1595). Vanligast (65 %) är att lekmän ”Ibland” medverkar och svaret ”I regel” kommer från mindre än en tiondel (8 %) av församlingarna. Andelen ”Nej” har minskat klart sedan 1995 då detta svar markerades från 38 procent av församlingarna; att det sista ordet i frågan sedan dess ändrats från ”vigselritualet” till ”vigselakten” kan knappast förklara utvecklingen. Lekmannamedverkan markeras något oftare från stora än från små församlingar med en brytpunkt vid 5000 invånare; ”I regel”-svaret förekommer dock ungefär lika sällan oavsett vilken storleksklass man ser till. Från Visby stift kommer både många ”Nej” (38 %) och många ”I regel” (25 %) och en liknande bild framträder för Karlstads stift. Små andelar ”Nej” observeras från Skara (12 %), Lunds och Stockholms stift. Att lekmän ”I regel” medverkar är särskilt ovanligt i Uppsala och Strängnäs stift (båda 3 %).

En annan fråga om vigselakten var *Avgav brudparet sina löften utan att prästen läste före?* Detta förekommer överhuvudtaget inte i 42 procent av församlingarna (N=1595) men är ”regel” i sex procent av församlingarna. Några förändringar värda att nämna har inte skett i det aktuella avseendet eftersom motsvarande procenttal 1995 var 47 respektive fem; ”Ibland”-svar kom båda åren från ungefär hälften av församlingarna. Andelen ”Nej”-svar minskar systematiskt med församlingsstorlek. Att prästen inte förestavar löfterna är framförallt ovanligt i Visby (58 %), Karlstads och Göteborgs stift. Att brudparen ”I regel” avger sina löften utan att prästen läser före är undantag i alla stift – dock minst i Stockholms stift (12 %) – och förekommer nästan inte i Göteborgs stift (2 %).

Hur svaren föll på de två frågorna *Förekom sjungen brudmässa?* och *Firades nattvard i samband med vigsel?* framgår av tabell II.7.

Tabell II.7. Förekomst av sjungen brudmässa och av vigslar med nattvarvsfirande.

	Sjungen brudmässa (N=1583)	Nattvard vid vigsel (N=1577)
Nej	56 %	94 %
Ibland	27 %	6 %
I regel	17 %	–
Summa	100 %	100 %

I knappt hälften av alla församlingar förekommer det i varje fall av och till att prästen sjunger den förbön som inleder avslutningen av en vigselgudstjänst. I en sjättedel av församlingarna är detta ”regel”. Några nämnvärda förändringar i det aktuella avseendet har knappast skett sedan 1990-talet då svarsfördelningen var 51, 30 och 19 procent. Skillnaderna mellan församlingar av olika storlek är större än vid många andra variabler och svaren kommer i ett lite ovanligt mönster. ”Nej”-svar, d.v.s. att sjungen brudmässa överhuvudtaget inte förekommer, är ovanligare från församlingar med mer än 10000 invånare än från andra församlingar och detta är inte förvånande: I en stor församling finns det ofta någon präst som kan sjunga olika liturgiska moment i gudstjänsterna men samtliga präster i en stor församling har sällan denna förmåga; ”Ibland”-svar är därför mycket vanliga från dessa församlingar. ”I regel”-svaren kommer främst från de minsta församlingarna. En femtedel av församlingarna med färre än 1000 invånare ger detta svar och andelen minskar sedan till mindre än en tiondel från församlingar med över 10000 invånare. Små församlingar har ofta endast en präst och kan denna/e sjunga så sjunger vederbörande ”I regel” och inte bara ”Ibland”.

Stiftsskillnaderna är också stora men de kan knappast sammanhålla med att prästernas sångförmåga varierar mellan stiftet. Andelen ”Nej”-svar på frågan om sjungen brudmässa är störst från Karlstads (71 %), Lunds, Härnösands och Strängnäs stift och minst från Göteborgs (40 %) och Stockholms stift. Andelen ”I regel”-svaren innebär i detta fall delvis men inte helt en spegelbild av andelen ”Nej”-svar. Att brudmässan ”I regel” sjunges är visserligen vanligast i Göteborgs stift (35 %), men förekommer också i många församlingar i Linköpings, Visby och Växjö stift. Minst vanligt är ”I regel”-svaret om sjungen brudmässa från Västerås stift (4 %); det är emellertid också ovanligt från Strängnäs, Karlstads och Lunds stift.

Nattvardsfirande inom ramen för en vigselgudstjänst är inte vanligt: Endast från en dryg tjugondel av alla församlingar uppges att detta ”Ibland” förekommer och andelen har i varje fall inte blivit större sedan 1995. ”Ibland”-svaren är kanske något flera i de större än i de mindre församlingarna men skillnaderna är jämförelsevis små. Den största andelen församlingar som anger att det förekommer att vigslar är förenade med nattvard har Stockholms (13 %) och Linköpings stift medan nattvard i vigselgudstjänster knappast alls förekommer i församlingarna i Karlstads

(1 %), Visby och Skara stift. Stiftsskillnaderna är alltså inte stora och tillfälligheter kan ligga bakom – ”just förra året hade vi ju en vigsel där man firade nattvard så vi kryssar väl ’ibland’” – hur församlingarna svarat. Även 1995 var emellertid ”Ibland”-svaret vanliga från Stockholms stift (17 %) som då delade ”toppositionen” med Härnösands och Växjö stift.

Kyrkohandboken innehåller inte något ritual för hur man kombinerar en vigsel med ett dop. Att sådana ”dubbla” kyrkliga handlingar är långt ifrån ovanliga framgår av hur frågan *Hände det att brudparets barn döptes i samband med vigseln?* besvarades. Flera församlingar (N=1593) svarade ”Ja” (62 %) än ”Nej” (38 %) vid denna fråga. Svarsfördelningen har förändrats sedan närmast föregående inventering av den kyrkliga seden: 1995 var procenttalen 79 och 21. Skillnaden mellan hur svaren föll de båda åren kan sammanhånga med hur frågan ställdes. I LUKA 23 hade frågan presensform – ”Händer det ...” – samtidigt som det inledningsvis framhölls att svaren avser ”1/1-31/12 1995” – medan frågan i LUKA 27 hade imperfektform – ”Hände det ...” – men inledningsvis fanns även i denna frågelista en kalenderårsbestämning. Man kan tänka sig att frågelydelsen i LUKA 23 mera lockat till svar om företeelsen överhuvudtaget förekommit än frågelydelsen i LUKA 27 som var mera ”kongruent” med den anvisning som inledde formuläret. Problemet – om det nu är ett sådant – är inte specifikt för frågan om vigsel och dop samtidigt men den överraskande stora förändringen gör det svårare att nonchalera problemet här än i många andra sammanhang.

Andelen församlingar som ger ”Ja”-svar om dop samtidigt med föräldrarnas vigsel ökar systematiskt med församlingsstorlek och här måste man anta att det mera är mängden vigslar än synen på i vilken ordning vigsel och dop bör komma som är avgörande för den stora skillnaden. Skillnaderna mellan stiftet är inte lika stora som skillnaderna som sammanhänger med församlingsstorlek. ”Ja”-svar är vanligast från Stockholms (87 %), Uppsala och Lunds stift. ”Nej”-svar är vanligast från Växjö (40 %), Göteborgs och Visby stift. Detta mönster indikerar att den varierande förekomsten av kombinationen vigsel/dop inte bara är ett mängdfenomen utan att även inomkyrkliga faktorer är av betydelse.

Svenska kyrkan erbjuder i två sammanhang välsignelsehandlingar för par som ingått äktenskap eller som avser att leva tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden. LUKA 27 har frågor om sådana välsignelsehandlingar år 2002 överhuvudtaget förekom i församlingen: *Förekom något fall av kyrklig välsignelse efter borgerlig vigsel?* och *Förekom något fall av kyrklig välsignelse över registrerat partnerskap?* Den förra frågan besvarades jakande från en fjärdedel (27 %) av församlingarna (N=1593). Procenttalet innebär en ökning jämfört med 1995 med fem procent och frågan var exakt likadant ställd i båda undersökningsomgångarna. Förekomsten av välsignelse av borgerligt ingångna äktenskap hänger mycket starkt samman med församlingsstorleken och förändringarna både i fråga om församlingsindelning och svarsfrekvens kan mycket väl förklara den lilla procenttalsändringen. Frågan besvaras jakande från 18 procent av församlingarna med mindre än 1000 invånare och från 65 procent av församlingarna med mer än 20000 invånare. Självklart har ”tillgången” på borgerligt vigda par stor betydelse för resultatet. Att andelen församlingar som redovisar välsignelser av borgerligt ingångna äktenskap är störst i Stockholms stift (70 %) och minst i Visby stift (5 %) är mot bakgrund av församlingsstrukturen inte förvånande. Däremot kan de förhållandevis många ”Ja”-svaren från Västerås stift (36 %) och de relativt fåtaliga ”Ja”-svaren från Linköpings och Göteborgs stift (båda c:a 20 %) vara värda att observera.

Välsignelsehandlingar av registrerade partnerskap är undantagsföreteelser enligt LUKA 27. Endast tre procent eller ett femtiotal av församlingarna (N=1591) besvarade den andra välsignelsefrågan jakande. Detta innebär en fördubbling jämfört med 1995 och att man lämnat den enprocentnivå som då gällde. Det är – föga förvånande – vanligare med välsignelser av registrerade partnerskap i större än i mindre församlingar men man kan notera förekomsten av välsignelsehandlingar även i en del mycket små församlingar. Från en sjättedel (16 %) av församlingarna i Stockholms stift uppges att någon präst välsignat samkönade parförhållanden medan det inte kom ”Ja”-svar från någon församling i Skara, Strängnäs, Växjö och Luleå stift vid den aktuella frågan.

En ny företeelse är att kyrkan agerar rituellt även vid upplösningar av äktenskap och en fråga om detta infördes i LUKA 27: *Förekom särskild andakt i samband med skilsmässa?* Frågan besvarades med ett ”Ja” från

en dryg procent av församlingarna. Med en så liten spridning är det naturligt att inget ”storleksmönster” kan iakttas. Andakter av den typ det här är fråga om hade förekommit i enstaka församlingar i nästan samtliga stift.

Vigselgudstjänster – liksom andra gudstjänster i en kyrka – kan men måste inte föregås av klockringning. Det vanliga är emellertid att klockringning förekommer vilket framgår av svaren på frågan *Förekom klockringning i samband med vigsel i kyrkan?* Från nio av tio församlingar (N=1594) var svaret ”I regel” och av återstoden var det flera som svarade ”Ibland” än ”Nej” (7 respektive 3 %). Detta innebär att ”I regel”-svaren blivit vanligare sedan den föregående inventeringen då detta svarsalternativ markerades från åtta av tio församlingar. Svarsfördelningarna i de sju församlingsstorleksklasserna är ungefär desamma. En del stiftskillnader framkommer däremot. Sparsammast med ringningar är man i Visby stift (20 % ”Nej” och 67 % ”I regel”) och säkrast att en vigsel markeras från kyrktornet eller klockstapeln är det i Karlstads stift (0 % ”Nej” och 97 % ”I regel”); ”Nej”-svar saknas helt även från Uppsala och Strängnäs stift. Det är i och för sig möjligt att den ökade frekvensen av ”Nej”-svar kan sammanhånga med att bröllopsmiddagar och liknande blivit mindre vanliga men detta förefaller osannolikt.

Vigselakten utgör mestadels den första samlingen under en bröllopsdag. Den följs oftast av en mottagning eller måltid för ett större eller mindre antal personer. Huruvida sådana samlingar förekommer efterfrågades inte i LUKA-formuläret, däremot i vad mån det förekommer kontinuitet mellan de båda delarna genom att den officierande prästen inbjuds till festligheterna: *Inbjöds prästen att delta i måltid eller mottagning efter vigseln?* Från en sjättedel (17 %) av församlingarna (N=1587) var svaret ”Nej”, från tre fjärdedelar (74 %) ”Ibland” och från en tiondel (9 %) ”I regel”. Svarsfördelningen innebär att andelen ”Nej”-svar ökat jämfört med 1995 då sådana svar kom från en tiondel av församlingarna.

Svaren vid frågan om prästernas deltagande i bröllopfestligheter fördelar sig inte på samma sätt i små och i stora församlingar. Såväl andelen ”Nej” som andelen ”I regel” minskar med tilltagande församlingsstorlek och resultatet är att ”normalsvaret”, d.v.s. ”Ibland”, som ges från två tredjedelar av de små (upp till 2000 invånare) församlingarna ges från

nio tiondelar av de stora (mer än 10000 invånare) församlingarna. Denna skillnad är kanske inte lika förvånande som de mycket påtagliga stiftskillnaderna. Bortser man från Visby stift kan man konstatera att ”Nej”-svar är vanligare från församlingarna i samtliga stift i Götaland (Växjö stift 31 %) än i Svealand och Norrland (Stockholms stift 2 % och Uppsala stift 4 %). Ett spegelvänt resultat kommer fram när man ser till ”I regel”-svar med bortseende från Visby stift (43 %) och Stockholms stift (2 %). Av församlingarna i Svealand och Norrland är det genomgående fler som svarar ”I regel” (Härnösands stift 27 % och Karlstads stift 20 %) än av församlingarna i Götaland där endast ett fåtal (Växjö och Skara stift 2 %) svarar ”I regel” på frågan om prästerna inbjuds till bröllopsmiddagar eller motsvarande. Svaren på denna fråga antyder påtagliga regionala skillnader när det gäller församlingsmedlemmarnas kontakter med sina präster och i vad mån dessa har en plats i det lokala livet utanför kyrkan, alternativt i vad mån prästerna vill delta i festligheter på församlingsbornas villkor. Det är en klar brist i LUKA-formuläret att en parallell fråga inte finns om inbjudningar till prästerna att delta i samlingar efter begravningar. Möjligheten att kombinera svaren hade varit intressant.

2.4 Kyrkliga handlingar: Begravning

Det långa frågebatteriet om begravningar i LUKA 27 inleds med frågan *Underrättades prästen om dödsfallet direkt av de anhöriga?* En inte utskrivna del av frågan torde vara ”... och inte genom en begravningsbyrå”. Från en tredjedel (33 %) av församlingarna (N=1607) kom ett blankt ”Nej”, d.v.s. de anhöriga/sörjande kontakter vid ett dödsfall en begravningsbyrå och personalen vid denna sköter sedan kontakterna med den aktuella församlingen och dess präst/er. I en liten minoritet (5 %) av församlingarna är det ”regel” att de anhöriga/sörjande kommer till eller hör av sig till prästen för att anmäla dödsfallet och sannolikt oftast då också diskutera begravningen. I flertalet församlingar (62 %) finns inte alldeles fasta rutiner utan man får tänka sig att hur kontaktmönstret ser ut sammanhänger såväl med vem den döda var, vilka de anhöriga är och var de finns samt vilken präst som är aktuell för begravningen. Det förefaller emellertid klart att utvecklingen går mot att personliga kontakter får vika för formaliserade eftersom ”Nej”-svaren 1995 var en fjärdedel av alla och ”I regel”-svaren några procentenheter flera än 2002.

Hur svaren faller sammanhänger åtminstone delvis med församlingarnas storlek. ”Nej”-svar – att personliga kontakter mellan anhöriga och präst överhuvudtaget inte förekommer då dödsfall meddelas – är klart vanligare i församlingar med mer än 10000 invånare än i övriga församlingar men mellan dessa mindre och medelstora församlingar som ändå skiftar ganska mycket i storlek finns inga skillnader i det aktuella avseendet. Så är däremot fallet när det gäller ”I regel”-svaren. Från de allra minsta församlingarna är svaret från en åttodel (13 %) av församlingarna ”I regel” medan sådana svar kommer från en handfull procent av församlingarna med 500 till 5000 invånare och inte alls från församlingarna med mer än 5000 invånare. Stiftsskillnaderna är ännu mera påtagliga. På Gotland är det i flertalet församlingar (58 %) fortfarande ”regel” att anhöriga anmäler dödsfallen till prästen i församlingen. Visby stift är emellertid ett särfall och bortsett från i Härnösands stift (14 %) är det i samtliga stift endast i strödda församlingar sorgehusen oftast själva underrättar prästen om ett dödsfall. I alla stift utom i Visby är det vanligaste svaret ”Ibland” på frågan om kontakter mellan präst och sorgehus. ”Nej”-svaren är vanligast från Västerås (44 %), Uppsala, Stockholms och Linköpings stift och minst vanliga från Härnösands (22 %), Luleå och Göteborgs stift.

När prästen och därmed också församlingen underrättats om ett dödsfall kan men måste inte församlingen ordna med själaringning. Kyrkoordningen anger: ”Själaringning får ske ...” (24 kap, 6 §). Frågan om förekomst av själaringning löd: *Ringdes själaringning efter dödsfall?* Vid frågekonstruktionen förutsattes att antingen förekommer eller också förekommer inte själaringningar i en församling och svarsalternativen ”Ibland” och ”I regel” antogs därför inte vara aktuella. De svarsalternativ som gavs var istället ”Nej”, ”Ja, snarast möjligt” och ”Ja, en särskild dag i veckan”. Från knappt hälften (46 %) av församlingarna (N=1590) var svaret att man inte har kvar seden med själaringningar, från något färre (45 %) uppgav man att man ringer ”snarast möjligt” medan man i en knapp tiondel (9 %) ringer ”en särskild dag i veckan”. Svarsmönstret var i stort sett identiskt med det som kom fram vid samma fråga i LUKA 23 om förhållandena 1995: 47, 46 och 8 procent.

Församlingsstorleken har begränsad betydelse för hur man gör med själaringningarna. Från något flera (61 %) av de allra största församlingar-

na – de med mer än 20000 invånare – än från de övriga uppger man att man inte har några själaringningar och de största församlingarna skiljer sig också från andra församlingar genom att det där är något vanligare med själaringningar på en bestämd dag i veckan. Man kan emellertid observera att från en fjärdedel av församlingarna med mer än 10000 invånare uppges att man ringer ”snarast möjligt” vilket redan i de mindre av dessa församlingar bör innebära ringning uppemot 100 gånger om året. Stiftsskillnaderna som kommer fram vid denna fråga hör till de allra mest markerade i hela LUKA 27-inventeringen och det är enklare att återge dem i tabellform (Tabell II.8) än att försöka ge en fullödig beskrivning av mönstret som för övrigt är nästan identiskt med det som kom fram genom LUKA 23-inventeringen.

Tabell II.8. Förekomst av själaringning vid dödsfall.

Stift	Ej ringning	Snarast	Särskild dag	Summa
Uppsala (N=142)	83 %	9 %	8 %	100 %
Linköping (N=161)	89 %	6 %	5 %	100 %
Skara (N=120)	73 %	18 %	9 %	100 %
Strängnäs (N=74)	78 %	15 %	7 %	100 %
Västerås (N=99)	76 %	14 %	10 %	100 %
Växjö (N=189)	14 %	62 %	24 %	100 %
Lund (N=243)	0 %	96 %	4 %	100 %
Göteborg (N=195)	3 %	86 %	11 %	100 %
Karlstad (N=105)	90 %	9 %	1 %	100 %
Härnösand (N=86)	47 %	44 %	9 %	100 %
Luleå (N=56)	64 %	27 %	9 %	100 %
Visby (N=60)	-	100 %	-	100 %
Stockholm (N=60)	76 %	12 %	12 %	100 %
Hela landet (N=1590)	46 %	45 %	9 %	100 %

I tabellen framträder mycket tydligt ett sydsvenskt och ett mellansvenskt mönster. I Lunds, Göteborgs, Växjö och Visby stift är själaringningar på 2000-talet fortfarande regel och i dessa stift håller man i det stora flertalet fall också fast vid seden att själaringningen skall äga rum snarast möjligt. I Uppsala, Strängnäs, Västerås, Karlstads och Stockholms samt i Linköpings och Skara stift har man från tre fjärdedelar eller mera av församlingarna markerat att man inte har några själaringningar. I den minoritet av församlingar i dessa stift där man har själaringningar är det nästan lika vanligt att man avsatt en speciell dag för ringningarna som att de äger rum snarast möjligt. De båda rena Norrlandsstiften intar en mellanställning när det gäller förekomsten av själaringningar och i den mån så-

dana förekommer äger de i flertalet av församlingarna rum snarast möjligt.

Det stora flertalet frågor i LUKA-listorna har en sådan karaktär att prästerna – det är ju präster som fyllt i de allra flesta formulären – förväntas ha sådan information att de kan besvara dem. En fråga där tveksamhet kan råda om i vad mån prästerna har adekvat information är följande: *Förekom andakt (utläsning) innan den som dött hemma lämnade bostaden?* Det händer att begravningsentreprenörer och andra leder sådana andakter och det är därmed inte självklart att prästen har kännedom om förekomsten. Markeringen av ”utläsning” kan också föra tankarna i riktning mot mera formaliserade samlingar än de ”stilla stunder” med ljus o.s.v. som man vet förekommer på många äldreboenden och liknande ställen där ju flertalet dödsfall inträffar. Hur som helst: Frågan besvarades i ungefär samma utsträckning som andra frågor (N=1604) och från två tredjedelar av församlingarna var svaret ”Nej”. Från den återstående tredjedelen svarade man nästan undantagslöst ”Ibland”. Svarsfördelningen skiljer sig inte från den som kom fram i undersökningen beträffande den kyrkliga seden 1995. Den aktuella typen av andakter/utläsningar förekommer i ungefär samma utsträckning oavsett församlingarnas storlek. Man kan emellertid notera vissa stiftsskillnader. Minst vanliga är samlingar till andakt kring de döda i hemmet (motsvarande) i de tre storstadsstiften (Lund: 84 % ”Nej”) medan samlingar åtminstone ”Ibland” förekommer i omkring hälften av församlingarna i Luleå (51 %), Visby, Karlstads och Skara stift.

Tre frågor utöver den inledande ”anmälningsfrågan” berörde kontakterna mellan präst och sorgehus. Till skillnad från i LUKA 23 efterfrågades inte om prästen och de anhöriga träffades mellan dödsfallet och begravningen; motiveringen till att en sådan fråga utelämnades var att den vid den föregående inventeringen till nästan hundra procent besvarades med ett ”I regel”. De tre frågorna var: *Gällde prästens samtal med de anhöriga före begravningen enbart ritualen?*, *Förekom någon form av andakt i samband med prästens samtal med de anhöriga?* och *Framförde de anhöriga, direkt eller via begravningsbyrån, önskemål om psalmer vid begravningen?* Svaren på frågorna fördelade sig enligt tabell II.9.

Tabell II.9. Kontakter mellan präst och sorgehus före en begravning.

	Enbart ritualsamtal (N=1610)	Samtal med andakt (N=1605)	Psalmönskemål (N=1601)
Nej	80 %	22 %	6 %
Ibland	14 %	58 %	44 %
I regel	6 %	20 %	50 %
Summa	100 %	100 %	100 %

När en präst möter de anhöriga inför en begravning samtalar man sällan enbart om hur begravningsakten i kyrkan/kapellet skall gå till utan samtalet kommer ofta också in på frågor som rör den döda, sorgen, meningen eller tron.

Från en femtedel av församlingarna uppger man emellertid att samtalen ”Ibland” eller ”I regel” endast gäller ritualet. Svarsfördelningen liknar i hög grad motsvarande svarsfördelning från 1990-talet. Församlingsstorleken har ingen som helst betydelse för samtalsinriktning. Inte heller är församlingens stiftstillhörighet av någon större betydelse i sammanhanget. Störst är andelen ”Nej”-svar (= samtalen rör sig även om annat än ritualet) från Stockholms stift (87 %), minst är andelen från Härnösands stift (75 %).

Svaren varierar mera vid frågan om samtalen med de sörjande är förenade med någon andakt. ”Normalsvaret” är ”Ibland” och kring detta svar fördelar sig församlingar som svarar ”Nej” och församlingar som svarar ”I regel” ganska jämnt med en femtedel på vardera alternativet. Sedan 1995 har ”Nej”-svaren blivit något flera och ”I regel”-svaren något färre. Andakter är något vanligare i mindre än i större församlingar med en otydlig brytpunkt någonstans mellan 2000 och 5000 invånare. Stiftsskillnader finns men de är jämförelsevis små. ”Nej”-svaren – man brukar inte ha några andakter – är vanligast från Västerås stift (36 %) medan sådana svar är minst vanliga från Skara stift (8 %). ”I regel”-svaren är många från Växjö (35 %) och Skara stift medan det inte är i många församlingar i Strängnäs (8 %), Luleå och Stockholms stift som en andakt med de efterlevande är standard vid prästernas begravningssamtal.

Begravningssamtalet innebär en möjlighet för de anhöriga att tala om vilka psalmer man önskar skall sjungas vid begravningsgudstjänsten; sådana önskemål kan dock också framföras på många andra sätt. Från hälften av församlingarna uppger man att det är ”regel” att sorgehuset klar-

gör vilka psalmer man vill skall sjungas. Andelen församlingar från vilka man uppger att sådana önskemål inte alls förekommer är liten eller sex procent. När det gäller denna variabel var svarsfördelningen exakt densamma 1995. Att sorgehusen för fram önskemål om psalmer är alltså vanligt överallt men det förekommer kanske något mera i mindre än i större församlingar. Dessa skillnader är emellertid små jämfört med de skillnader som kan iakttas mellan församlingar i olika stift. Att sorgehusen ger psalmönskemål till kända är särskilt vanligt i församlingarna i Luleå (69 %), Göteborgs och Växjö stift. Att sorgehusen ”I regel” meddelar psalmönskemål är minst vanligt i församlingarna i Stockholms, Linköpings och Uppsala stift (alla tre 39 %). ”Nej”-svar vid denna fråga kommer i störst utsträckning från församlingar i Visby (13 %), Härnösands och Uppsala stift medan sådana svar helt saknas från församlingarna i Skara och Göteborgs stift. Det hade i detta sammanhang varit intressant att också få uppgift om i vilken utsträckning sorgehusen framför önskemål om eller själva ordnar andra musikinslag än psalmer i begravningsgudstjänsterna och om några ändringar är på gång i detta avseende men LUKA-formulären har inte haft frågor om detta.

Två frågor berörde läsningen av den tacksägelse som enligt Kyrkoordningen – ”Efter dödsfall skall tacksägelse ske i en församlingens gudstjänst” (24 kap. 6§) – är obligatorisk. Den första var *Brukade de sörjande delta i gudstjänsten då tacksägelsen lästes?* och svaren beror alltså på hur de sörjande gör. Den andra frågan var *Tändes ljus i kyrkan i samband med tacksägelsen?* och församlingens sed avgör svaren. Svarsfördelningarna framgår av tabell II.10.

Tabell II.10. Svar på två frågor om läsningen av tacksägelse.

	Sörjande deltog (N=1612)	Ljus tändes (N=1608)
Nej	1 %	37 %
Ibland	24 %	8 %
I regel	75 %	55 %
Summa	100 %	100 %

I tre fjärdedelar av alla församlingar deltar hela eller delar av sorgehuset i den gudstjänst då tacksägelse efter en död anhörig läses. Från övriga församlingar är svaret nästan undantagslöst ”Ibland”. ”I regel”-församlingarna utgjorde en något större andel 1995 men förändringen är så liten att den lika väl kan sammanhålla med ändringar i församlingsstruktur

och svarsfrekvens (färre småförsamlingar) som med att det blivit mindre vanligt att sorgehusen möter upp vid dessa tillfällen. Andelen "I regel"-svar minskar systematiskt med tilltagande församlingsstorlek från 85 procent av de allra minsta församlingarna till 36 procent av de allra största församlingarna. Man bör kanske framhålla att det måste vara betydligt svårare för prästerna i storstadsförsamlingar än i landsbygdsförsamlingar att ha "koll på" i vad mån de som hör till ett visst sorgehus deltar i gudstjänsten där "deras" tacksägelse läses. Stiftsskillnaderna är tämligen stora men det är inte småförsamlingsstiften Visby och Skara som ligger i absolut topp vad gäller andel "I regel"-svar utan denna position tillkommer Karlstads stift (91 %) och utöver i de nämnda tre stiften är det också mycket vanligt att de sörjande deltar i gudstjänsten med tacksägelse i Härnösands och Växjö stift. Den minsta andelen "I regel"-svar kommer från församlingarna i Stockholms (38 %) och Strängnäs stift; procenttalen i dessa båda stift skiljer sig så markant från procenttalen i andra stift att det inte enbart kan vara en följd av prästernas eventuella svårigheter att ha överblick över menigheten i kyrkan.

Ljuständning då man läser tacksägelse är "regel" i mer än hälften av församlingarna och det är logiskt att "mellanalternativet" markeras från en jämförelsevis liten andel av församlingarna: Antingen tänder man ljus vid alla tacksägelse eller också inte alls. Ljuständning har blivit mycket vanligare sedan den föregående Kyrklig sed-inventeringen, då man från två tredjedelar av församlingarna svarade "Nej" och från en fjärdedel "I regel". Resultatet indikerar alltså att en ny sed kan hinna få stor spridning under en så kort period som sju år. Denna nya ljussed är avsevärt vanligare i större än i mindre församlingar: Man tänder "I regel" ljus i 75 procent av församlingarna med mer än 10000 invånare men i mindre än hälften av församlingarna med upp till 2000 invånare. Tydliga stiftsskillnader framträder. Vanligast är ljuständning vid tacksägelsen i det stift där de anhöriga i minst utsträckning deltar i de aktuella gudstjänsterna, d.v.s. i Stockholms stift (80 % "I regel"). Även i Lunds och Västerås stift är tacksägelseläsningen i många församlingar förenad med ljuständning. Minst andel "I regel"-församlingar har Strängnäs (37 %), Visby och Uppsala stift.

Fyra delfrågor berörde på olika sätt begravningsrumsliga placering och åtminstone beträffande två av dessa kan man konstatera att frågely-

delsen inte var helt lyckad. Den första delfrågan var *Ägde begravningsgudstjänsten rum i kyrkan/en kyrka?* Singularformen var naturligtvis ett misstag med de svarsalternativ som gavs; tidigare har frågan gällt "begravningsgudstjänsterna". Avsikten var att få fram i vad mån man har begravingarna på andra ställen än i kyrkor och då i första hand i något begravningskapell. Från 86 procent av församlingarna (N=1609) var svaret "I regel" och från de övriga församlingarna var det nästan undantagslöst "Ibland". Någon ändring har inte skett sedan 1995 då man från 88 procent av församlingarna markerade "I regel". "I regel"-svaren blir färre med ökande församlingsstorlek: Av församlingarna med upp till 5000 invånare var detta svaret från omkring 95 procent medan samma svar kom från omkring 55 procent av församlingarna med mer än 10000 invånare. Stiftsskillnaderna är inte helt försumbara och mönstren är med hänsyn till den betydelse som församlingsstorleken har inte alldeles självklara. Vanligast att svaret inte är "I regel" är det från Västerås (67 %), Strängnäs och Linköpings stift. Hög andel "I regel"-svar kommer främst från Visby (98 %) och Skara stift och detta förefaller rimligt med hänsyn till församlingsstrukturen medan det inte är självklart att Göteborgs stift med förhållandevis många stora församlingar har större andel "I regel"-svar (89 %) än landet i sin helhet.

Den följande frågan, *Märks en tendens att oftare förlägga begravningsgudstjänsterna till en kyrka?*, var oförändrad jämfört i den föregående frågelistan. För många som skulle svara måste frågan ha upplevts ungefär lika omöjlig att besvara som det avskräckande läroboksexemplet "Har ni slutat slå er fru?"; med andra ord förutsätter frågan att det i någon utsträckning förekommit att begravningsgudstjänsterna ägt rum på annat ställe än i kyrkan. Frågelydelsen utgår ju från att tidigare inte alla begravingar i församlingen ägt rum i en kyrka. Något bättre skulle läget ha varit om en parallellfråga ingått: "Märks en tendens att oftare förlägga begravningsgudstjänsterna till ett begravningskapell?". Från en dryg tiondel av församlingarna lämnades frågan helt obesvarad och det jämförelsevis stora interna bortfallet är alltså förklarligt. Från församlingarna som svarade (N=1425) markerades "Ja" av 40 procent och "Nej" av 60 procent vilket inte innebär någon större förändring jämfört med hur svaren föll 1995. Andelen "Ja"-svar ökar med församlingsstorlek och när det gäller församlingarna med mer än 10000 invånare finns knappast något internt bortfall i svaren. Man bör av detta kunna dra slutsatsen att

tendensen är att det blivit vanligare att ha begravningsgudstjänsterna i en kyrka i en del av de församlingar där valet mellan kyrka och begravningskapell är ett reellt val. ”Ja”-svar är vanligast från församlingarna i Stockholms (60 %), Karlstads och Västerås stift.

Det finns församlingar som erbjuder möjlighet till begravning på en ceremoniplats på kyrkogården och frågelistan täckte denna variant med en speciell fråga: *Fanns på kyrkogården någon ceremoniplats för begravningar utomhus?* En tiondel (9 %) av församlingarna (N=1598) svarade ”Ja” på frågan och den lilla ökning som kan iakttas sedan föregående inventering kan sammanhånga med att materialets fördelning på stora och små församlingar ändrats så pass mycket som är fallet. Det är något vanligare att man har ceremoniplatser av den aktuella typen i stora än i små församlingar. Stiftsskillnaderna är mycket måttliga men det är kanske så att en något större andel församlingar erbjuder möjlighet till begravning på sin kyrkogård i Västerås, Karlstads och Luleå stift (alla 13 %). En viss osäkerhet finns emellertid i sammanhanget: I den mån det finns ceremoniplatser av den aktuella typen på en kyrkogård som används av flera församlingar förefaller det som om man inte från församlingarna skulle ha markerat detta utan man har kanske främst tänkt på den egna kyrkotomten. Att procenttalet för Stockholms stift är detsamma som för hela landet antyder att man kan ha resonerat i denna riktning.

Begravningsgudstjänster behöver inte vara knutna till kyrkor och kyrkogårdar utan kan – liksom dop och vigslar – anordnas i princip var som helst. LUKA-listan frågar *Har det hänt att man ordnat begravningsceremonier i hemmet, i naturen eller på annan ’profan’ plats?* Från fem procent av församlingarna (N=1606) svarade man jakande vilket innebär en ökning med två procent sedan 1995. ”Ja”-svaren är inte knutna till församlingar av någon viss storlek och tillfälligheter kan ligga bakom både att ”Ja” är vanligast (11 %) från Luleå stift och att inte någon församling i Skara stift markerat att man gått utanför invigda rum och ytor med begravningsceremonierna.

Det statistiska material som Svenska kyrkan sammanställer varje år tyder inte på att deltagarna vid begravningsgudstjänsterna skulle bli färre. En fråga i LUKA 27 utgår emellertid från att en minskningstendens gör sig gällande: *Märks en trend att endast anhöriga deltar vid begravning-*

arna? Frågan besvarades jakande från 30 procent av församlingarna (N=1599). Motsvarande fråga i LUKA 23 hade både annan lydelse och andra svarsalternativ och utvecklingen i ett lite längre perspektiv kan därför inte belysas. ”Ja”-svaren vid frågan var 2002 betydligt flera från stora församlingar (40 %) än från små (25 %). Stiftsskillnaderna är inte helt obetydliga. ”Ja”-svaren är många från församlingarna i Västerås (47 %), Härnösands och Linköpings stift medan de är få från församlingarna i Skara (17 %), Göteborgs och Stockholms stift.

En helt ny fråga i LUKA 27 var *Förekom tryckt agenda vid begravningar?* Det vanligaste svaret var ”Ibland” som gavs från 60 procent av församlingarna (N=1610). ”I regel”-svaren var dubbelt så många (26 %) som ”Nej”-svaren (13 %). De sistnämnda svaren är särskilt ovanliga från stora församlingar (6 %) och detta torde vara ett mängdfenomen; har man många begravningar finns det en tryckt agenda åtminstone ”Ibland”. ”I regel”-svaren är däremot nästan dubbelt så vanliga från de små församlingarna (c:a 30 %) som från de stora församlingarna (c:a 15 %). Förekomsten av för tillfället specifik agendor skiftar mycket starkt mellan församlingarna i olika stift vilket framgår av tabell II.11.

Tabell II.11. Förekomst av tryckt agenda vid begravningar i de olika stift.

Stift	Nej	Ibland	I regel	Summa
Uppsala (N=144)	27 %	66 %	7 %	100 %
Linköping (N=163)	12 %	79 %	9 %	100 %
Skara (N=122)	3 %	37 %	60 %	100 %
Strängnäs (N=76)	21 %	78 %	1 %	100 %
Västerås (N=100)	20 %	78 %	2 %	100 %
Växjö (N=190)	8 %	61 %	31 %	100 %
Lund (N=244)	1 %	80 %	19 %	100 %
Göteborg (N=196)	1 %	15 %	84 %	100 %
Karlstad (N=107)	9 %	67 %	24 %	100 %
Härnösand (N=87)	60 %	37 %	3 %	100 %
Luleå (N=61)	34 %	61 %	5 %	100 %
Visby (N=60)	13 %	70 %	17 %	100 %
Stockholm (N=60)	8 %	87 %	5 %	100 %
Hela landet (N=1610)	13 %	61 %	26 %	100 %

Tydliga mönster framträder i tabellen. Två stift i väster, Göteborgs och Skara stift, skiljer ut sig från de övriga stift genom att där svarar nästan alla församlingar att det ”I regel” är så att man låtit framställa en ”personlig” agenda. I Växjö och Karlstads stift finns också en hel del församlingar där en tryckt agenda är standard vid begravningarna. Mot-

polen till Göteborgs och Skara stift är framförallt Härnösands stift där flertalet församlingar svarar att det överhuvudtaget inte förekommer att man har tryckta agendor vid begravningarna. Samma svar ges från ganska många församlingar i Luleå och Uppsala stift så att vid sidan av det tydliga "Västsverigemönstret" finns det kanske ett något mindre markerat "Norrlandsmönster". "Ibland"-svaren är i majoritet från alla stift utom Göteborgs, Skara och Härnösands stift men är särskilt dominerande i Stockholms, Lunds, Linköpings, Strängnäs och Västerås stift. Där bör det alltså vara andra faktorer än sedvänjan, t.ex. dödsboets ekonomi eller den dödas och de efterlevandes religiösa orientering, som avgör om man låter trycka upp en agenda med de aktuella psalmerna och annan information inför en begravningsgudstjänst.

Tidningarnas dödsannonser klargör ibland att sorgehuset önskar att de som kommer till en begravning skall ha "Ljus klädsel". LUKA 27 innehöll två klädselfrågor: *Brukades mörk klädsel vid begravningar?* och *Brukades ljus klädsel vid begravningar?* Svarsfördelningarna framgår av tabell II.12.

Tabell II.12. Mörk och ljus klädsel vid begravningar.

	Mörk klädsel (N=1610)	Ljus klädsel (N=1607)
Nej	1 %	26 %
Ibland	32 %	73 %
I regel	67 %	1 %
Summa	100 %	100 %

Den första svarsfördelningen är nästan exakt densamma som den som kom fram vid samma fråga i LUKA 23: Mörk klädsel är standard i två tredjedelar av församlingarna och från den återstående tredjedelen anger man "Ibland". Även den andra svarsfördelningen liknar i mycket den som kom fram vid föregående inventering men andelen församlingar (en fjärdedel) från vilka man uppger att ljus klädsel överhuvudtaget inte förekommer har minskat något och andelen (tre fjärdedelar) "Ibland"-församlingar har ökat i motsvarande grad. Man kan dra slutsatsen att klädskicket är stabilt och att tendenserna att gå ifrån de mörka begravningskläderna förefaller att ha hejdat. Man kan fundera över att "Ibland"-alternativet förekommer i så olika stor utsträckning i båda kolumnerna och framförallt då över de många "Ibland"-svaren beträffande ljus klädsel. Det förefaller vara så att svaret "I regel" om mörk klädsel

ofta kombineras med svaret ”Ibland” om ljus klädsel. Detta antyder att den ljusa klädselns ställning kan vara svagare än vad de många ”Ibland”-svaren ger intryck av.

Enligt det aktuella materialet är det något vanligare att man ”I regel” har mörk klädsel i de mindre än i de större församlingarna. Stiftsskillnaderna är ganska små. Från Visby stift kommer nästan uteslutande (93 %) ”I regel”-svar men också från Göteborgs och Luleå stift är dessa svar frekventa samtidigt som de är jämförelsevis fåtaliga från Stockholms (52 %) och Strängnäs stift. Bilden är i stort sett den omvända när man ser till hur vanliga ”Ibland”-svaren är när det gäller ljus klädsel vid begravningar. Andelen sådana svar ökar systematiskt med församlingsstorleken. Endast omkring hälften av församlingarna i Visby stift (45 %) anger att det ”Ibland” förekommer ljus klädsel medan ljust dräktskick är vanligt – men för den skull inte allmänt! – i Stockholms (90 %), Skara, Uppsala och Västerås stift.

Prästens klädsel vid begravningsgudstjänsterna belystes genom tre frågor i LUKA 27 som var helt nya jämfört med tidigare LUKA-listor: *Bar prästen svart kapp vid begravningar?*, *Bar prästen stola vid begravningar?* och *Bar prästen röklin vid begravningar?* Svarsfördelningarna framgår av tabell II.13.

Tabell II.13. Prästens liturgiska klädsel vid begravningar.

	Svart kapp (N=1613)	Stola (N=1613)	Röklin (N=1611)
Nej	95 %	2 %	6 %
Ibland	3 %	2 %	7 %
I regel	2 %	96 %	87 %
Summa	100 %	100 %	100 %

Siffersammanställningen pekar på en i dessa sammanhang ovanligt stor enhetlighet. Att prästen bär svart kapp vid begravningar förekommer endast i ett fåtal församlingar eller i fem procent av alla. Stola på prästen är standard i nästan alla församlingar och även användandet av röklin är mycket vanligt. Församlingarna från vilka svaret är ”Ibland” eller ”I regel” när det gäller den svarta kappan är främst mindre församlingar. Den svarta kappan förekommer – ”Ibland”- eller ”I regel”-svar – något oftare i Göteborgs (13 %) och Stockholms stift än på andra ställen och är helt avlagd i Västerås stift. När det gäller användandet av stola finns inga

skillnader mellan församlingar av olika storlek och stiftsvariationen är också måttlig eftersom ytterpunkterna är 100 procent "I regel" från Uppsala stift mot 91 procent från Västerås stift. Användning av röklin är vanligare i stora än i små församlingar. När det gäller användningen av detta liturgiska plagg vid begravningar framkommer emellertid ett bekant stiftsmönster: "I regel"-svaren är fler från Mälardalsstiften (Strängnäs 99 %, Uppsala, Stockholm och Västerås) än från stiftet i väster (Göteborg 74 %, Karlstad och Skara) och i norr (Härnösand 81 % och Luleå). Sammantaget kan beträffande frågorna om prästernas liturgiska klädsel vid begravningarna konstateras att det förefaller som om frågorna kommit in i LUKA-formuläret för sent för att ge möjlighet att belysa hur ett gammalt bruk (den svarta kappan) försvinner och nya bruk (stola och röklin) blir dominerande.

Förhållandet är helt annorlunda då man ser till en annan företeelse som är ny i samband med begravningar: Utnyttjandet av bårtäcken. Frågan som ställdes var: *Brukades bårtäcke över kistan vid begravningarna?* En tredjedel av församlingarna (N=1611) svarade "Nej", två tredjedelar svarade "Ibland" och svaret "I regel" kom endast från tio församlingar, d.v.s. mindre än en procent. Bruket av bårtäcken har ökat påtagligt sedan 1995 då svaret från drygt två tredjedelar av församlingarna var "Nej" och endast en knapp tredjedel av svaren indikerade att man använde ett bårtäcke. Vid denna fråga är skillnaderna mellan församlingar av olika storlek ovanligt starkt markerade. Från 60 procent av församlingarna med upp till 500 invånare var svaret "Nej", från 30 procent av församlingarna med 2000-5000 invånare kom samma svar medan det överhuvudtaget inte förekom från församlingarna med över 20000 invånare. Många förhållanden kan ligga bakom denna skillnad, men man kan anta att ekonomiska faktorer har åtminstone någon betydelse i sammanhanget. Man bör nog också observera att det – än så länge? – endast undantagsvis är "regel" att ett bårtäcke ersätter blomdekorationer på kistan.

"Nej"-svar – att bårtäcke överhuvudtaget inte används (= inte finns?) – kommer framförallt från Visby stift (77 %) men sådana svar avges också från omkring hälften av församlingarna i Göteborgs, Växjö och Luleå stift. Ingen församling i Stockholms stift svarar "Nej" på frågan om användning av bårtäcke och även från Västerås och Strängnäs stift är det svaret ovanligt. "I regel"-svar kommer från enstaka församlingar i flera

stift och det är endast från Västerås stift som flera församlingar (5 %) anger att man allmänt använder bårtäcke vid begravningarna.

Kyrkohandbokens ritual för begravningsgudstjänst ger inte explicit utrymme för någon lekmanamedverkan. Det förekommer emellertid på många håll att enstaka deltagare håller tal eller läser en dikt vid kistan fastän man från kyrkans sida helst ser att sådana mer eller mindre personliga manifestationer sparas till minnesstunderna. I LUKA-listan frågades *Förekom det att andra än prästen talade vid begravningsgudstjänsterna?* I något mer än hälften (57 %) av församlingarna (N=1604) förekommer det "Ibland" att någon lekman tar till orda i kyrkan eller kapellet och detta är knappast någonstans "regel" medan möjligheten att svara "Nej" utnyttjas från 43 procent av församlingarna. Någon nämnvärd förändring beträffande i vilken utsträckning de olika svarsmöjligheterna utnyttjas har inte skett sedan 1990-talet. Att andra än prästen talar vid begravningsgudstjänsterna är något vanligare i stora (70 %) än i små (50 %) församlingar. Andelen församlingar där lekmän talar under begravningsgudstjänsterna minskar från norr till söder: I Luleå stift ger således 75 procent av församlingarna "Ibland"-svar, i Härnösands stift 72 procent och Uppsala, Västerås och Stockholms stift 65-70 procent. I Strängnäs och Karlstads stift är procentsatsen omkring 60 och i Linköpings, Skara och Göteborgs stift runt 50. De lägsta talen noteras för Visby och Växjö stift med 40 respektive 25 procent. Det vackra mönstret bryts av Lunds stift där det är lika vanligt som i de båda nordliga stiftet att andra än prästen talar i kyrkan/kapellet under en begravning.

En minoritet – ungefär en fjärdedel – av alla begravningar är fortfarande jordbegravningar. Vid dessa begravningar följer oftast – men långt ifrån alltid – de som deltar i begravningsgudstjänsten kistan ut på kyrkogården där akten avslutas med bön och psalmsång vid den öppna graven. LUKA 27 hade frågan *Följde deltagarna med till kyrkogården vid jordbegravning?* "Nej"-svar kom endast från två procent av församlingarna (N=1608), svarsmöjligheten "Ibland" utnyttjades från 19 procent av församlingarna och från en stor majoritet (79 %) av församlingarna var följaktligen svaret "I regel". Någon motsvarande fråga fanns inte i LUKA 23.

När man ser till församlingsstorleken framkommer ett lite ovanligt U-mönster när det gäller seden att följa en kista från kyrkan/kapellet till graven. Från församlingar med färre än 500 invånare och från församlingar med mer än 20000 invånare var svaret i mer än 85 procent av fallen ”I regel”; inte i någon av de fem andra storleksklasserna nådde man upp till 80-procentsnivån. Skillnaderna som sammanhänger med församlingsstorlek är emellertid obetydliga jämfört med stiftsskillnaderna. Från alla församlingarna i Visby stift är svaret ”I regel”. Detta skulle kunna tolkas som ett starkt genomslag för en småförsamlingsfaktor men ”I regel”-svaren ligger på nästan samma nivå i Lunds, Skara och Växjö stift. Göteborgs stift med många stora församlingar avviker inte nämnvärt (89 %) från det näst intill allmänna sydsvenska mönstret. Församlingarna i Mälardalsstiftet och i Linköpings stift svarar till 70-80 procent ”I regel” och dessa stift skiljer sig därmed inte bara från de sydsvenska stiftet utan också från Härnösands stift (30 %), Karlstads stift (50 %) och i viss mån Luleå stift (60 %). Det finns säkert många faktorer bakom de markanta stiftsskillnaderna och bland dessa förefaller det inte orimligt att framhålla klimatiska förhållanden.

Medan kyrkogårdarna som sådana kan vara månghundraåriga är de minneslundar som finns inom dem sena företeelser. Minneslundar för spridning av aska efter dem som kremerats började anläggas först för knappt 50 år sedan. I det här aktuella sammanhanget var frågan *Finns någon minneslund på de begravningsplatser församlingen använder?* Från nästan fyra femtedelar (79 %) av församlingarna (N=1608) var svaret ”Ja”. Detta innebär en tydlig ökning sedan föregående inventering då tre femtedelar (61 %) av församlingarna uppgav att de hade (tillgång till) någon minneslund. Det är nästan självklart att ”Ja”-svaren är mycket vanligare från de stora församlingarna än från de små men även från de allra minsta var svaret i mer än hälften av fallen ”Ja” och när man ser till församlingar med mer än 2000 invånare gav mer än 90 procent ett positivt svar. De tydliga stiftsskillnader som finns återspeglar till en del skillnaderna i församlingsstruktur men det förefaller också finnas regionala skillnader. Minst vanligt (62 %) med en minneslund på den egna kyrkogården är det i Växjö stift men inte heller i Göteborgs och Skara stift har två tredjedelar av församlingarna en minneslund på den kyrkogård man använder. Detta kontrasterar framförallt mot Västerås stift där 98 procent av församlingarna har en minneslund som de betraktar som ”sin”

och även för Stockholms, Uppsala och Strängnäs stift noteras höga procenttal.

Befintlighet av en mer eller mindre "egen" minneslund är en sak, utnyttjandet av densamma en annan. Långt ifrån alla församlingar har mot bakgrund av vad som kom fram vid den ovan redovisade frågan underlåtit att besvara följdfrågan *Utnyttjas minneslunden för avlidna från församlingen?* Från 12 procent av församlingarna (N=1422) var svaret "Nej" och man måste här kanske räkna med att dessa svar kommer från små församlingar som ingår i samfälligheter där man anlagt en eller flera för församlingarna gemensam/ma minneslund/ar. Svaret "Ibland" ges från 68 procent av de aktuella församlingarna medan 21 procent svarar "I regel". Jämfört med svarsfördelningen beträffande 1995 har andelen "Nej"-svar minskat tydligt samtidigt som man iakttar en mindre ökning av andelen "I regel"-svar. Som i många andra sammanhang kan man tänka sig att olikheterna i materialstruktur 1995 och 2002 förklarar åtminstone en del av förändringarna mellan de båda inventeringsåren.

Klara skillnader föreligger mellan församlingar av olika storlek ifråga om hur man utnyttjar de minneslundar i vilka man åtminstone är "delägare". Från en fjärdedel av församlingarna med mindre än 1000 invånare är svaret på frågan om utnyttjande "Nej"; svaret är naturligt om man har många jordbegravningar men också i den mån de döda som kremeras läggs i individuella gravar eller befintliga familjegravar. Från drygt en tiondel av församlingarna med minneslund svarar man emellertid att man "I regel" utnyttjar minneslunden. Från de största församlingarna kommer endast i rena undantagsfall svaret "Nej" och från mer än en fjärdedel av dessa församlingar har kryssat för "I regel".

Stiftsskillnaderna är mindre påtagliga än i många andra sammanhang. "Nej"-svar – att man avstår från att använda minneslundar man har eller har del i – är vanligast från Växjö (21 %), Göteborgs, Luleå, Skara och Visby stift samtidigt som sådana svar är mycket ovanliga från församlingar i Västerås (1 %), Stockholms och Uppsala stift. "I regel"-svar kommer främst från Uppsala (35 %), Stockholms och Lunds stift medan det är få församlingar i Skara (9 %), Växjö och Göteborgs stift som svarar på ett sätt som antyder att gravsättning i minneslund är den dominerande formen för gravsättning av dem som kremerats.

I minneslundarna gräver man ner eller sprider askorna utan ceremonier av något slag. När det däremot gäller mellanformen av jordande av lämningarna av en död människa, d.v.s. då en urna gravsätts individuellt, kan man inte en präst medverka. LUKA-frågan i detta sammanhang var *Medverkade präst vid urnnedläggningar?* Från en knapp tiondel (8 %) av församlingarna (N=1599) var svaret "Nej" och från dubbelt så många (18 %) var svaret "I regel" och detta gör att "normalsvaret" var "Ibland" som kom från tre fjärdedelar (74 %) av församlingarna. Jämfört med svaren beträffande förhållandena 1995 har andelen "Nej" mer än fördubblats samtidigt som andelen "I regel" minskat med en tredjedel; tendensen behöver inte vara att urnnedläggningarna sekulariseras men däremot är det tydligt att de är på väg att privatiseras. De rituella skeendena kring urnnedläggningar skulle vara värda att belysa närmare.

Vid frågan om prästers medverkan vid urnnedläggningar är skillnaderna mellan församlingar av olika storlek tämligen obetydliga: Svaret "I regel" är något mindre vanligt från de större än från de mindre församlingarna med en brytpunkt vid 5000 invånare. Inte heller stiftsskillnaderna är påtagligt stora men kanske delvis lite förbryllande. "Nej"-svar – att en präst inte är närvarande vid urnnedläggningarna – är dubbelt så vanliga från församlingarna i Göteborgs stift (19 %) som i alla andra stift; man kan tänka sig att den negativa inställning till kremationer som länge fanns bland prästerna i stiftet ligger bakom förhållandet. "I regel"-svar – att endast undantagsvis jordsätts en askurna utan närvaro av en präst – är ett vanligt svar (48 %) från Visby stift men även Växjö stift har större andel församlingar som markerar prästnärvaro vid urnnedläggningar än landet i sin helhet. Att det "I regel" finns en präst vid urnnedläggningar är mest ovanligt i Stockholms (7 %), Göteborgs, Strängnäs och Härnösands stift, d.v.s. en i Kyrklig sed-sammanhang ovanlig kombination av områden.

Den avslutande frågan i "begravningsblocket" i frågelistan har inte någon motsvarighet i tidigare listor och gällde var de minnesstunder som anordnas i anslutning till begravningsgudstjänsterna äger rum. Ett inledande filter – möjlighet att markera "Inga minnesstunder förekom" – visade sig vara överflödigt. Från tio församlingar markerades denna svarsalternativ och eftersom det främst rör sig om små församlingar kan man fråga om det kanske är fråga om församlingar som inte hade något

dödsfall under 2002 och följaktligen inte heller några minnesstunder. Minnesstunder efter en begravning ordnas alltså överallt vilket naturligtvis inte innebär att alla begravningsgudstjänster följs av en minnesstund. Frågan till församlingarna var: *Var anordnades minnesstunder: A) I församlingshem?; B) I sorgehuset?; C) I restaurang, café eller motsvarande?* Möjligen hade det varit bättre om mellanalternativet hade varit "I den dödas/anhörigs hem". Svaren föll enligt tabell II.14.

Jämfört med andra frågor finns det här många luckor i svaren vilket framgår av att N-talen är så låga; förklaringen kan vara att en del av dem som svarat "I regel" vid någon av möjligheterna inte ansett det motiverat

Tabell II.14. Plats för minnesstunder vid begravningar.

	Församlingshem (N=1540)	Sorgehuset (N=1223)	Restaurang etc. (N=1059)
Nej	43 %	8 %	11 %
Ibland	21 %	92 %	83 %
I regel	36 %	0 %	6 %
Summa	100 %	100 %	100 %

att svara också vid de andra alternativen. Från en tredjedel av församlingarna är svaret "I regel" när det gäller om man utnyttjar ett församlingshem för minnesstunderna och det är lite förvånande att man från bortemot hälften av församlingarna svarar "Nej" beträffande denna möjlighet. Den dödas eller den dödas anhörigas hem utnyttjas "Ibland" för minnesstunder men församlingar där detta är "regel" synes inte finnas längre. "Ibland"-svaret är ungefär lika vanligt när det gäller restauranger och caféer som när det gäller sorgehusen men det finns ett litet antal församlingar – en tjugondel av dem beträffande vilka frågan besvarats – där man "I regel" samlas i kommersiella serveringslokaler.

"Nej"-svar när det gäller samlingar i församlingshem är vanligare från små och medelstora än från stora församlingar men för övrigt är resultaten svårtolkade. Att man svarar "Nej" på frågan om minnesstunder i församlingshemmen är vanligast från Härnösands och Växjö stift (båda 51 %) medan "Nej" är minst förekommande från Strängnäs (32 %), Västerås, Lunds och Uppsala stift. "I regel"-svaren när det gäller församlingshem som lokaler för minnesstunder visar ett delvis men inte helt annorlunda mönster. Flest sådana svar kommer från Härnösands stift (46 %) men de är också vanliga från Västerås, Uppsala och Luleå stift.

Att det är "regel" med minnesstunder i församlingshem är mest ovanligt i Stockholms (12 %), Visby och Skara stift; orsakerna behöver inte vara desamma i de båda småförsamlingsstiften och storstadsstiftet. När det gäller hur vanligt det är med minnesstunder i privathem finns ingen skillnad mellan församlingar av olika storlek. Även stiftsskillnaderna är små men vanligast är "Nej"-svar från Skara stift (13 %). Inte heller när man ser till hur svaren faller beträffande samlings "I restaurang, café eller motsvarande" finner man några nämnvärda skillnader mellan församlingar av olika storlek och detsamma gäller skillnaderna mellan församlingar i olika stift. Minst vanligt (= flest "Nej"-svar) att man utnyttjar denna typ av lokaler är det i Växjö (18 %) och Härnösands stift medan "I regel"-svaren är flest från Lunds (12 %) och Västerås stift.

De resultat som kommer fram vid den nya frågan om minnesstunder är som redan framhållits inte helt lätta att tolka. Man kan kanske göra tolkningen att det inte finns några mönster som är knutna till församlingsstorlek eller region utan att faktorer som tillgången till församlingslokaler, närheten till efterlevandes hem, förekomsten av serveringsställen o.s.v. är avgörande för var minnesstunderna anordnas. Man skall inte blunda för möjligheten att det kan vara så att frågorna och/eller svarsalternativen inte var adekvata. Utöver de tre (A-C) specificerade typerna av lokaler fanns ett D-alternativ: "I annan lokal, nämligen" med en rad för uppgift om lokalen. Denna "öppna" svarsmöjlighet utnyttjades sällan men i den mån något skrevs in förefaller de vanligaste svaren vara av typen "bygdegården", "hembygdegården" och "sockenstugan", d.v.s. den typ av för "allmänheten" tillgängliga samlingslokaler som brukar finnas åtminstone i små och medelstora församlingar.

3 Kyrkoårets högtider

Den sektion av LUKA 27 som tar upp "Kyrkoårets högtider" är till skillnad från sektionen "Kyrkliga handlingar" inte indelad i underavdelningar. För att göra framställningen något mindre kompakt har jag här delat frågorna i tre block: "Från Advent till Kyndelsmäss", "Fasta och Påsk" samt "Sommar och höst". Indelningen kan kanske synas lite underlig men är ändå relevant i detta sammanhang. Frågorna som behandlas i de båda första avdelningarna är i stor utsträckning knutna till kyrkoårets helger, medan frågorna i den senare avdelningen främst tar upp frågor om skeenden och företeelser där församling och präst kan vara engagerade men som mera är knutna till årstiden än till Trefaldighetsti-

den, vilken skulle ha markerats om principen att i underrubrikerna hänvisa till kyrkoåret renodlats.

3.1 Kyrkoårets högtider: Från Advent till Kyndelsmäss

Den enda frågan om Adventstiden i LUKA 27 fanns också med i LUKA 23 men den hade då inte samma svarsalternativ. Frågan var i båda versionerna av frågelistan *Förekom ljuståg i kyrkan under Advent?* och svarsalternativen i LUKA 27 var "Nej", "Ja, som luciahögtid" och "Ja, som ljuståg". I LUKA 23 besvarades frågan endast med "Ja" eller "Nej". Att klarlägga utvecklingen är mot denna bakgrund svårt, särskilt som inte så få församlingar markerade förekomst både av ett ljuståg som ingick i ett Luciafirande och av ett "annat" ljuståg. Från en tredjedel av församlingarna (N=1603) var svaret ett blankt "Nej", från drygt hälften (53 %) kom svaret att man haft ljuståg som del av ett luciafirande och från en tiondel angavs att man haft ett "annat" ljuståg. Dubbla "Ja"-markeringar kom från ungefär fyra procent av församlingarna. Ljuståg som inte är knutna till Luciafirande i en eller annan form är alltså ganska ovanliga.

Svaren på ljustågsfrågan sammanhänger i stor utsträckning med församlingarnas storlek. Av de små församlingarna svarade omkring hälften "Nej" medan en femtedel av de stora församlingarna gav samma svar. När det gäller förekomst av ljuståg i samband med Luciafirande ökar andelen församlingar som svarar "Ja" upp till storleken 2000-5000 invånare bland vilka andelen var två tredjedelar. När det gäller förekomst av "andra" ljuståg har församlingsstorlek inte lika stor betydelse även om "Ja"-svaren är något flera från stora än från små församlingar. Stiftsskillnaderna hör visserligen inte till de allra största men med de många svarsmöjligheterna är det enklare att återge dem i tabellform som i tabell II.15 än att helt lita till en verbal beskrivning.

De stift där man i minst utsträckning har någon form av ljuståg under Adventstiden är Visby, Skara, Göteborgs och Härnösands stift. Motpolerna utgörs framförallt av Stockholms och Karlstads stift. Ljuståg i samband med Luciafirande är utom i Stockholms och Karlstads stift vanliga också i Växjö stift medan mindre än hälften av församlingarna i Visby, Göteborgs och Skara stift redovisar denna typ av ljuståg. "Andra" ljuståg under Advent förekommer mest i Linköpings och Göteborgs stift medan de är ovanliga framförallt i Västerås stift.

Tabell II.15. Förekomst av ljuståg i kyrkorna under Adventstiden.

Stift	Nej	Ja, i Lucia- firande	Ja, som ljuståg	Ja, både/och	Summa
Uppsala (N=145)	28 %	57 %	10 %	5 %	100 %
Linköping (N=164)	27 %	51 %	20 %	2 %	100 %
Skara (N=121)	48 %	44 %	6 %	2 %	100 %
Strängnäs (N=75)	40 %	50 %	5 %	5 %	100 %
Västerås (N=101)	37 %	60 %	1 %	2 %	100 %
Växjö (N=186)	28 %	64 %	5 %	3 %	100 %
Lund (N=243)	32 %	56 %	10 %	2 %	100 %
Göteborg (N=194)	44 %	36 %	13 %	7 %	100 %
Karlstad (N=107)	23 %	68 %	7 %	2 %	100 %
Härnösand (N=86)	42 %	44 %	7 %	7 %	100 %
Luleå (N=61)	34 %	53 %	8 %	5 %	100 %
Visby (N=60)	55 %	42 %	3 %	-	100 %
Stockholm (N=60)	22 %	60 %	13 %	5 %	100 %
Hela landet (N=1603)	34 %	53 %	9 %	4 %	100 %

Luciafirandet belystes i frågelistan ytterligare genom frågan *Firades luciahögtid i kyrkan?* som var identisk med en fråga i LUKA 23. Jakande svar kom från 78 procent av församlingarna (N=1603) vilket innebär en ökning sedan 1995 då procenttalet var 63. Andelen församlingar med Luciafirande i kyrkan ökar systematiskt med församlingsstorleken från 58 procent ”Ja” i församlingar med färre än 500 invånare till 89 procent i församlingar med mer än 10000 invånare. Skillnaderna som kan knytas till församlingarnas stiftstillhörighet är mindre än skillnaderna som kan knytas till deras storlek. Störst är andelen ”Ja”-svar från Stockholms (92 %) och Västerås stift Minst är andelen från Göteborgs stift (59 %); i alla andra stift når ”Ja”-svaren åtminstone tre fjärdedelsnivån.

Till julen i en kyrka hör numera att det finns en julkrubba. Frågan *Har kyrkan julkrubba?* besvarades jakande från 95 procent av församlingarna (N=1580) och det innebär en ökning sedan 1995 då frågan var densamma men de jakande svaren utgjorde 88 procent. ”Nej”-svaren kommer framförallt från mycket små församlingar: En sjättedel (16 %) av församlingarna med färre än 500 invånare svarade ”Nej” medan samma svar var rena undantag redan när man ser till församlingar med mer än 2000 invånare. Koncentrationen av ”Nej”-svar till små församlingar gör det tveksamt om julkrubbor verkligen blivit vanligare sedan 1990-talet eller om det är sammanläggningarna av småförsamlingar som ligger bakom att andelen församlingar med julkrubbor ökat. Stiftsskillnaderna

är små: Att mer än tio procent av församlingarna svarar negativt om julkrubbor iakttas endast för Linköpings (13 %), Skara och Visby stift. Från Västerås och Stockholms stift ger man positiva svar till 100 procent. Det kan markeras att ”Ja”-svaren ofta kompletteras med ganska ingående beskrivningar av de funktioner julkrubborna har, inte minst när förskolebarn gästar kyrkan.

LUKA 27 innehöll liksom LUKA 23 sex frågor om gudstjänstutbudet under jul- och nyårshelgerna: *Förekom på Julafton julbön?*, *Förekom på Julafton midnattsgudstjänst?*, *Förekom på Juldagen julotta?*, *Förekom på Juldagen senare huvudgudstjänst?*, *Förekom på Nyårsafton nyårsbön?* och *Förekom på Nyårsafton midnattsgudstjänst?* I LUKA 23 frågades i den sista frågan om ”nyårsvigilia”. På grund av hur svarsalternativen var formulerade blandas frågorna i de två delarna av tabell II.16.

Tabell II.16. Gudstjänstutbud under jul- och nyårshelgerna.

	Julbön (N=1597)	Julotta (N=1596)	Nyårsbön (N=1602)
Nej	32 %	18 %	27 %
Ja	68 %	82 %	73 %
Summa	100 %	100 %	100 %

	Julnattsgtj. (N=1596)	Juldagshuvudgtj. (N=1573)	Nyårsnattsgtj. (N=1571)
Nej	41 %	86 %	94 %
Ja, utan nattvard	18 %	6 %	4 %
Ja, med nattvard	41 %	8 %	2 %
Summa	100 %	100 %	100 %

Två tredjedelar av alla församlingar hade julbön 2002 vilket innebär en marginell ökning sedan 1995. Det är en ökning som kan vara beroende av församlingssammanläggningarna och/eller den minskade svarsfrekvensen från småförsamlingarna; det kan i sammanhanget nämnas att mindre än tiondel av församlingarna med mer än 5000 invånare inte hade julbön medan omkring hälften av församlingarna med färre än 1000 invånare inte hade julbön. I ett fler- eller mångförsamlingspastorat med en eller två präster kan inte gudstjänstutbudet i alla församlingarna bli lika rikt som i ett pastorat med få kyrkor och flera präster under en helgperiod med många gudstjänster. Detta speglas sannolikt också i en del av stiftsskillnaderna. I Visby stift hade således nästan två tredjedelar av församlingarna inte någon julbön och församlingarna utan julbön var

också många – runt 40 procent – i Uppsala, Linköpings, Skara och Karlstads stift. I Stockholms stift hade nästan alla församlingar (93 %) julbön men andelen församlingar med julbön var också hög i Luleå (84 %) och Växjö stift.

Flertalet församlingar eller sex av tio hade en gudstjänst under julnatten; två tredjedelar av dessa gudstjänster var mässor. Sådana gudstjänster har blivit mycket vanligare sedan 1990-talet då man endast från var tredje församling uppgav att man haft en gudstjänst natten mellan Julafton och Juldagen. Skillnaden mellan procenttalen är så stor att den inte kan bortförklaras som en följd av att man lagt samman församlingar. Proportionen mässor – nattvardsfirande vid två av tre gudstjänster – var emellertid densamma 1995 och 2002. Julmidnattsgudstjänsterna var mycket vanligare i stora församlingar (90 %) än i små församlingar (50 %) och man observerar också att medan proportionen mellan gudstjänster utan nattvard och gudstjänster med nattvard var ungefär 50/50 i de små församlingarna närmade sig proportionen 10/90 i de stora församlingarna.

Skillnaderna mellan församlingar i olika stift är också stora. Midnattsgudstjänstens ställning är svagast i stiftet med stora glesbygder: I Luleå stift hade en dryg tredjedel (38 %) och i Härnösands och Karlstads stift ungefär hälften av församlingarna sådana gudstjänster. Mer än två tredjedelar av församlingarna i Stockholms (85 %), Västerås, Uppsala och Strängnäs stift hade midnattsgudstjänster. Vilken form gudstjänsterna hade skiftade också mellan stiftet: I Stockholms stift var gudstjänsterna till 90 procent mässor och andelen var nästan lika stor i Strängnäs och Västerås stift. Motpolen utgörs främst av Skara stift där mindre än en tredjedel av gudstjänsterna var mässor och i Härnösands och Karlstads stift var fördelningen mellan julnattsgudstjänster med och utan nattvardsfirande tämligen jämn.

Trots att gudstjänster under julnatten blivit vanliga håller julottan sin ställning som ”specialgudstjänsten” framför andra under julhelgen. Från mer än fyra femtedelar (82 %) av alla församlingar uppgav man att man haft julotta och detta innebär en obetydlig minskning sedan 1995 då andelen var 85 procent. ”Ja”-svar är något mindre vanliga från de små (75 %) än från de stora (95 %) församlingarna. Stiftsskillnaderna är jämförelsevis små. ”Nej”-svar om julotta kommer från mindre än tio procent

av församlingarna i Stockholms, Karlstads och Luleå stift och från 30 procent av församlingarna i Linköpings, Skara och Visby stift.

I flertalet församlingar ersätter julottan Juldagens huvudgudstjänst men i en minoritet – 14 procent – av församlingarna har man (också) en ”vanlig” huvudgudstjänst på Juldagen, vilket innebär att minoriteten blivit något större sedan 1995 då den utgjordes av tio procent av församlingarna. Hälften av huvudgudstjänsterna på Juldagen var 2002 med och hälften utan nattvardsfirande. Huvudgudstjänst på Juldagen är ovanligt i de mindre församlingarna; det är alltså inte så att de ersätter den julotta som alla församlingar i ett flerförsamlingspastorat på landsbygden inte kan få varje år. Huvudgudstjänsterna på Juldagen är istället i stor utsträckning gudstjänster som kompletterar julottan i stora församlingar. I dessa församlingar är det främst fråga om mässor medan huvudgudstjänsterna på Juldagen i mindre församlingar oftare är utan än med nattvard. Till de påtagliga stiftsskillnaderna bidrar att i två av storstadsstiften – Stockholm och Göteborg – har jämförelsevis många församlingar (42 respektive 31 %) huvudgudstjänster på Juldagen medan sådana gudstjänster är extremt ovanliga i Karlstads (6 %) och Linköpings stift. Till stiftsskillnaderna bidrar också att i det ena stiftet (Stockholm) med många av de aktuella gudstjänsterna är det nästan uteslutande fråga om mässor medan i det andra stiftet (Göteborg) huvudgudstjänsterna på Juldagen oftast är utan nattvardsfirande.

LUKA-materialet om gudstjänstlivet 2002 upptar alltså frågor om fyra olika gudstjänstillfällen under som mest trettio timmar. Här har deras förekomst redovisats var för sig men förekomsten i olika församlingar borde analyseras som en helhet med korsbearbetningar. Då skulle man få en klar bild av hur vanligt det är med församlingar där gudstjänsterna under Julafton och Juldagen inskränker sig till en julbön eller en julotta och hur vanligt det är att alla fyra typerna förekommer. Intrycket av arbetet med de nu framtagna siffrorna är att även många småförsamlingar har åtminstone tre gudstjänster de aktuella dagarna.

Nyårsbönen har en stark ställning eftersom sådana samlingar förekommer i tre fjärdedelar (73 %) av alla församlingar. Någon nämnvärd förändring har knappast skett sedan 1995; andelen församlingar med nyårsbön var då 70 procent. Förekomsten hänger samman med församlings-

storleken men man kan notera att flertalet församlingar (54 %) med mindre än 500 invånare har nyårsbön även om det är långt till den 90-procentsnivå som iakttas för församlingar med mer än 5000 invånare. Minst vanliga är nyårsbönerna i Visby (38 %), Växjö och Lunds (båda c:a 60 %) stift. Särskilt vanliga är de utom i Stockholms stift (92 %) också i Uppsala, Västerås och Luleå stift.

Gudstjänster under nyårsnatten som konkurrerar med det allmänna nyårsfirandet är ovanliga. Från endast sex procent av församlingarna uppger man att man har gudstjänster just vid årsskiftet; det är vanligare att dessa gudstjänster är utan än med nattvardsfirande. Någon förändring i förekomsten har inte skett sedan 1995 då frågan dock som redan nämnts var om man haft någon nyårsvigilia; ”Ja”-procenten var exakt densamma som sju år senare och även då förekom nattvardsfirande vid ungefär en tredjedel av gudstjänsterna. Gudstjänster under nyårsnatten är endast något vanligare i de allra största än i de övriga församlingarna. ”Nej”-svaren är helt dominerande (= utgör över 90 %) i samtliga stift utom i ett. Det är i Luleå stift som en fjärdedel av församlingarna har en midnattsgudstjänst under nyårsnatten och dessa gudstjänster är dessutom i flertalet fall mässor. Nyårsnattsgudstjänster är som framgått ovanliga överallt men de är särskilt sällsynta i församlingarna i Västerås och Karlstads stift.

Några frågor rörande kyrkliga seder i samband med Trettondagshelgen finns inte i LUKA-listan. Däremot finns två frågor rörande hur man firar Kyndelsmässodagen: *Firades Kyndelsmässodagen med ljuståg i kyrkan?* och *Firades Kyndelsmässodagen som Kyrkomusiken dag?* Ljuståg vid Kyndelsmäss förekom i 47 procent av församlingarna (N=1602) vilket pekar på att sådana ljuståg blivit mindre vanliga: Enligt den förra undersökningen hade man ljuståg i 55 procent av församlingarna. Ljustågen är något vanligare i stora än i små församlingar men skillnaden är liten jämfört med andra skillnader mellan församlingar av olika storlek. Även stiftsskillnaderna är små. Vanligast är ljuståg vid Kyndelsmäss i Karlstads (65 %), Uppsala, Västerås och Visby stift och minst vanliga i Linköpings och Luleå (båda 38 %) samt Göteborgs stift.

Från en knapp fjärdedel (24 %) av församlingarna (N=1593) markerar man att Kyndelsmässodagen ges ställning som en Kyrkomusikens dag

och detta innebär knappast någon förändring jämfört med 1995 då procenttalet var 28. Andelen ”Ja”-svar på frågan ökar med församlingsstorleken med procenttal under 20 i de små församlingarna och nästan 40 i de stora. Skillnaderna mellan närliggande stift kan vara stora: Från Västerås stift meddelar 48 procent av församlingarna att Kyndelmässodagen också är Kyrkomusikens dag medan motsvarande procenttal för Strängnäs stift är åtta. Dessa två utgör extrempunkterna. Många ”Ja”-svar kommer också från Stockholms stift medan ”Nej”-svar är påtagligt vanliga även från Visby, Linköpings och Växjö stift.

Frågan om Kyndelmässodagen som Kyrkomusikens dag följdes av frågan *Firades Kyrkomusikens dag någon annan dag?* Från knappt tre procent av församlingarna (N=1511) kom jakande svar och dessa svar kan varken knytas till församlingar av en viss storlek eller till något särskilt stift. De fåtaliga öppna svaren pekar inte ut någon särskild sön- eller helgdag som möjlig konkurrent till Kyndelmässodagen om att vara Kyrkomusikens dag.

3.2 Kyrkoårets högtider: Fastan och Påsken

Det här aktuella avsnittet i LUKA 27 inleddes med en fråga som varken rör fastan eller påsken: *Markerades Jungfru Marie Bebådelsedag på något särskilt sätt i kyrkan?* Från 38 procent av församlingarna (N=1558) uppgav man att 2002 någon sådan markering förekommit och detta innebär en tydlig ökning sedan 1995 då motsvarande procenttal var 29. Det var något vanligare att Marie Bebådelsedag uppmärksammades i stora än i små församlingar. Stiftsskillnaderna är mera påtagliga. Vanligast att man hade eller gjorde något med anledning av Bebådelsedagen var det i församlingarna i Visby och Karlstads (båda 52 %) samt Uppsala stift. Minst vanlig var någon form av observans i Skara (23 %), Göteborgs och Luleå stift. Det finns i materialet en rik flora uppgifter om såväl liturgiska som materiella markeringar och svaret från en församling förenar väl den kyrkliga och den folkliga synen på Marie Bebådelsedag: ”Bära malvablå stola och mässhake. Servera våfflor vid kyrkkaffet”. Svaren vid denna fråga borde sannolikt bearbetas i relation till svaren på en fråga i slutet av LUKA-listan om förekomsten av Mariabilder i kyrkorna.

Den inledande frågan om fasteperioden tar fram en traditionsbunden företeelse i kyrkans årsrytm: *Förekom passionsgudstjänster?* Utöver möj-

ligheten att svara ”Nej” fanns två svarsalternativ: ”Ja, under hela fastetiden” och ”Ja, men bara under stilla veckan”. En dryg tredjedel (37 %) av församlingarna (N=1593) svarade ”Nej”, d.v.s. passionsgudstjänster förekom ej. Bland de övriga var fördelningen på de båda alternativen nästan helt jämn (32 respektive 31 %). Jämfört med 1995 (30 %) har total frånvaro av passionsgudstjänster blivit vanligare och det var då också vanligare att gudstjänsterna spreds över hela fasteperioden (42 %) än koncentrerades till stilla veckan (28 %).

”Nej”-svar när det gäller passionsgudstjänster är mycket vanligare från små än från stora församlingar med en brytpunkt i storleksklassen 2000-5000 invånare. Drygt hälften av de mindre församlingarna har passionsgudstjänster mot ungefär fyra femtedelar av de större. Håller man fast vid den givna brytpunkten finner man att i dessa mellanstora församlingar är det ungefär lika vanligt med passionsgudstjänster hela fastetiden som med koncentration till stilla veckan. I den mån församlingarna under brytpunkten har passionsgudstjänster är det klart vanligare att man har dem under en längre period medan det i större församlingar är vanligare att passionsgudstjänsterna är knutna till stilla veckan. Även stiftskillnaderna är som framgår av tabell II.17 stora. Mer än hälften av församlingarna i Härnösands, Strängnäs och Skara stift har ”lagt ner” passionsgudstjänsterna samtidigt som andelen församlingar utan passions-

Tabell II.17. Förekomst av passionsgudstjänster.

Stift	Nej	Hela fastan	Stilla veckan	Summa
Uppsala (N=143)	41 %	23 %	36 %	100 %
Linköping (N=161)	36 %	32 %	32 %	100 %
Skara (N=120)	52 %	23 %	25 %	100 %
Strängnäs (N=72)	54 %	17 %	29 %	100 %
Västerås (N=101)	38 %	24 %	38 %	100 %
Växjö (N=190)	23 %	44 %	33 %	100 %
Lund (N=243)	37 %	39 %	24 %	100 %
Göteborg (N=195)	28 %	46 %	26 %	100 %
Karlstad (N=105)	46 %	27 %	27 %	100 %
Härnösand (N=83)	69 %	12 %	19 %	100 %
Luleå (N=61)	20 %	16 %	64 %	100 %
Visby (N=60)	17 %	82 %	2 %	100 %
Stockholm (N=59)	22 %	9 %	69 %	100 %
Hela landet (N=1593)	37 %	32 %	31 %	100 %

gudstjänster är mindre än en tredjedel i Visby, Luleå, Stockholms, Växjö och Göteborgs stift. Man kan särskilt uppmärksamma den stora skillna-

den mellan de båda nordligaste stiftet. I de sydliga stiftet (Lund, Växjö, Göteborg och Visby) var det klart vanligare att man hade passionsgudstjänster under hela fasteperioden än att man endast hade sådana under stilla veckan. I Mälardals- och Norrlandsstiftet var mönstret omvänt.

Om passionsgudstjänster under fasteperioden är ett traditionellt inslag i den kyrkliga seden är Askonsdagsmässor som markering av fasteperiodens inträde en tämligen ny företeelse. Frågan i LUKA 27 var: *Markeras Askonsdagen på något särskilt sätt i kyrkan?* Från ett litet flertal (59 %) av församlingarna (N=1605) var svaret ”Nej” men andelen har minskat påtagligt sedan 1995 då samma svar kom från tre fjärdedelar av församlingarna. Förekomsten av Askonsdagsfirande ökar systematiskt med församlingsstorlek så att dessa speciella mässor nästan är regel i församlingar med mer än 10000 invånare. Kanske bör man ändå främst observera att i inte mindre än en fjärdedel av de riktigt små församlingarna, de med färre än 500 invånare, erbjuder man en mitt-i-veckan-mässa under vintern. De påtagliga stiftsskillnaderna förefaller till en del men inte helt entydigt sammanhålla med församlingsstrukturen. Askonsdagen uppmärksammades således mest i församlingarna i Stockholms stift (77 %) men därefter kommer Visby och Växjö stift. Minst var andelen ”Ja”-svar om en mässa på Askonsdagen från Härnösands (12 %), Karlstads och Skara stift. Vid positiva svar på Askonsdagsfrågan gav LUKA 27 möjlighet till komplettering om hur dagen ”markerats”. Det vanligast svaret var att man skrev in ”Askonsdagsmässa” men det var långt ifrån ovanligt att man också beskrev att Askonsdagen uppmärksammades på t.ex. följande sätt ”Att applicera askkors på pannan” eller ”Mässa och askans vigning och utdelande”. Upplysningar som den följande förekom emellertid också: ”Passionsgudstjänsterna inleddes”.

En mera allmän fråga om fastetiden i församlingens kyrka/or var *Markeras faste- och passionstiden på något särskilt sätt i kyrkorummet?* Från 60 procent av församlingarna (N=1577) var svaret ”Nej” och från 40 procent ”Ja”. Andelen ”Nej”-svar har minskat något sedan 1990-talet men inte mer än att ändringen kan vara en följd av ändringarna i materialstrukturen. ”Ja”-svaren blir något vanligare med ökande församlingsstorlek åtminstone från de mellersta storleksklasserna. Stiftsskillnaderna är mindre än vid flertalet andra frågor. Att man markerade faste- och passionstiden uppges framförallt från Visby (56 %), Stockholms, Väs-

terås och Uppsala stift. Minst vanliga synes sådana markeringar vara i Skara (25 %), Härnösands och Karlstads stift.

Vid ”Ja”-svar på frågan om faste- och passionstidsmarkeringar ombads den svarande både att ange vad man gjorde och från vilken dag markeringen gjordes. De markeringar som nämns är – utom att man följer anvisningar om liturgiska färger – framförallt att man begränsar prydnaderna på altaret, t.ex. genom ”Fasteris i stället för blommor”, att man stänger sitt altarskåp och att man låter gudstjänsten få mera ”sparsam” liturgisk utformning. Som den dag från vilken markeringarna inleds nämner man främst Askonsdagen och Fastlagssöndagen men inte så få anger andra dagar som 5:e Söndagen i Fastan och Palmsöndagen.

Fastetiden kan markeras inte bara inne i kyrkorna utan kan också manifesteras utåt genom en fastemarsch. Frågan i LUKA 27 var rak, *Förekom fastemarsch?*, och fick ”Ja”-svar från fyra procent av församlingarna (N=1562). Andelen skiljer sig föga från den 1995 då svarsalternativen var ”Ja, enbart för församlingen” (4 %) och ”Ja, i ekumenisk form” (1 %). Några skillnader knutna till församlingsstorlek eller stift framkommer inte. En annan utåtriktad manifestation kring påsken är korsvandringar och beträffande sådana fanns i LUKA 27 men inte i LUKA 23 en fråga, *Förekom ekumenisk korsvandring under stilla veckan?*, som besvarades med ett ”Ja” från sex procent av församlingarna (N=1612). Dessa korsvandringar var klart vanligare i stora församlingar – i en sjättedel av dem med mer än 10000 invånare – än i små församlingar där de nästan inte förekom alls. Stiftsskillnaderna är små och endast i Lunds stift hade man i så många som tio procent av församlingarna ekumeniska korsvandringar.

Frågan Utdelades på Palmsöndagen/Påskdagen kvistar eller blommor i *samband med gudstjänsten?* fick många ”Ja”-svar. En tredjedel (34 %) av församlingarna (N=1590) svarade jakande beträffande Palmsöndagen och mer än hälften (55 %) beträffande Påskdagen. I föregående LUKA-lista efterfrågades visserligen också förekomsten av utdelning av kvistar och blommor men frågelydelsen och svarsalternativen var så pass annorlunda att jämförelser inte är rimliga. Att man delade ut kvistar och blommor var betydligt vanligare i stora än i små församlingar men seden

har vunnit sådan spridning att den även förekommer i mer än hälften av de allra minsta församlingarna. Stiftsuppgifterna redovisas i tabell II.18.

Minst vanligt att man delar ut kvistar eller påskliljor är det i Göteborgs stift men även i Luleå, Lunds och Visby stift finns många församlingar som inte tagit upp denna sed. Starkast fäste (= minst andel ”Nej”-svar) har seden fått i Stockholms stift samt i de övriga stift i Mellansverige. I samtliga stift är det vanligare att man delar ut blommor på Påskdagen än kvistar på Palmsöndagen; detta är särskilt markerat i Skara, Visby och Linköpings stift medan skillnaden i det aktuella avseendet är minst markerad i Luleå stift. Stor generositet med växter – att man ger gudstjänstdeltagarna en videkvist eller en blomma både på Palmsöndagen och på Påskdagen – är klart vanligare i Stockholms stift än i övriga stift och minst vanlig i Lunds stift.

Tabell II.18. Utdelning av kvistar och blommor kring påsken.

Stift	Nej	Ja, Palm-söndagen	Ja, Påsk-dagen	Ja, både/och	Summa
Uppsala (N=142)	20 %	16 %	39 %	25 %	100 %
Linköping (N=164)	30 %	8 %	35 %	27 %	100 %
Skara (N=120)	32 %	6 %	46 %	16 %	100 %
Strängnäs (N=75)	21 %	23 %	37 %	19 %	100 %
Västerås (N=100)	18 %	20 %	41 %	21 %	100 %
Växjö (N=184)	29 %	13 %	34 %	24 %	100 %
Lund (N=244)	39 %	16 %	35 %	10 %	100 %
Göteborg (N=195)	43 %	13 %	28 %	16 %	100 %
Karlstad (N=106)	26 %	13 %	37 %	24 %	100 %
Härnösand (N=86)	29 %	20 %	38 %	13 %	100 %
Luleå (N=59)	41 %	20 %	24 %	15 %	100 %
Visby (N=60)	37 %	7 %	35 %	21 %	100 %
Stockholm (N=55)	11 %	14 %	33 %	42 %	100 %
Hela landet (N=1590)	31 %	14 %	35 %	20 %	100 %

LUKA-frågorna pendlar mellan gammalt och nytt och frågan om den nya seden med blomsterutdelning följdes av en fråga om den mycket traditionella seden med Skärtorsdagsnattvardsgång: *Anordnades nattvardsgudstjänst på Skärtorsdagen?* Nio av tio (91 %) av församlingarna (N=1614) svarade ”Ja” vilket innebär att seden i varje fall inte förlorat i styrka sedan 1995 (”Ja”: 86 %). ”Nej”-svaren är koncentrerade till församlingar med mindre än 1000 invånare och detta pekar sannolikt på att det i flerförsamlingspastorat inte alltid går att ha nattvardsgång i alla kyrkorna under en och samma dag. Alla församlingarna med mer än

5000 invånare hade Skärtorsdagsnattvardsgång 2002. Skillnaderna mellan stiftens sammanhänger sannolikt till stor del med skillnaderna i församlingsstruktur. Man kan emellertid notera att en enda av 190 församlingar i Växjö stift inte hade någon nattvardsgudstjänst på Skärtorsdagen och att samtliga församlingar i Luleå och Stockholms stift hade sådana gudstjänster.

Inför Långfredagen kan man ta bort de föremål som annars finns på kyrkans altare och förekomsten av detta efterfrågades på följande sätt: *Avkläddes altaret på Skärtorsdagen?* Från fyra församlingar av fem (82 %) var svaret "Ja" (N=1604). En förändring har inträffat sedan 1995 då 68 procent av församlingarna svarade "Ja". "Nej"-svaren kom framförallt från små församlingar medan sådana svar var näst intill obefintliga från de stora församlingarna. En delförklaring till skillnaden kan vara att om man inte har någon gudstjänst på Långfredagen, vilket inte alla små församlingar har, kan altaravklädningen uppfattas vara överflödigt. Stiftsskillnaderna kan till stor del sammanhånga med att de är olika sammansatta vad beträffar stora och små församlingar. "Extremstiftet" är å ena sidan Skara stift med 61 procent "Ja" och å andra sidan Stockholms och Västerås stift med 100 respektive 96 procent "Ja".

Långfredagens huvudgudstjänst kan ersättas av eller kompletteras med en kors- eller gravandakt och beträffande sådana gudstjänster fanns frågan *Anordnades korsandakt eller gravandakt på Långfredagen?* "Nej"- och "Ja"-svaren förekom i proportionen 60/40 (N=1587) vilket innebär en liten ändring jämfört med på 1990-talet då proportionen var 70/30. Korsandakter förekom i en tredjedel av de minsta och två tredjedelar av de största församlingarna. De var vanligast i Strängnäs (54 %), Stockholms och Uppsala stift och minst vanliga i Härnösands, Lunds, Karlstads, Göteborgs och Skara stift (alla 34 %).

Långfredagens särskilda ställning kan markeras genom att man avstår från att använda orgeln under gudstjänsterna. En fråga i LUKA 27 var just *Avstod man under Långfredagen från att utnyttja orgeln under gudstjänsterna?* Denna fråga borde ha föregåtts av en filterfråga om man överhuvudtaget hade några gudstjänster på Långfredagen. Från 45 procent av församlingarna (N=1572) var svaret "Nej" och från 55 procent "Ja". Vid undersökningen av hur man gjorde 1995 var proportionerna de

omvända, d.v.s. 55/45 och detta innebär alltså att bruket spridits under den aktuella sjuårsperioden. "Tyst orgel" är något vanligare i de största församlingarna än i övriga församlingar men skillnaderna är jämförelsevis små. Detsamma gäller om stiftsskillnaderna: Vanligast att man låter orgeln vara tyst är det i Stockholms (72 %), Västerås, Växjö och Lunds stift medan detta bruk inte vunnit insteg i lika stor andel av församlingarna i Linköpings, Göteborgs (båda 40 %) och Härnösands stift.

Utöver genom frågan om kors/gravandakt under Långfredagen belystes förnyelsen av gudstjänstutbudet under påsken genom två frågor om gudstjänster på Påskdagen: *Förekom på Påskdagen påsknattsgudstjänst?* och *Förekom på Påskdagen påskotta?* Svaren framgår av tabell II.19.

En dryg tredjedel av alla församlingar har en gudstjänst under påsknatten och detta innebär någon ökning sedan 1995 då andelen var en knapp

Tabell II.19. Förekomst av två påskgudstjänster.

	Påsknattsgtj. (N=1602)	Påskotta (N=1572)
Nej	63 %	91 %
Ja, utan nattvard	3 %	5 %
Ja, med nattvard	34 %	4 %
Summa	100 %	100 %

tredjedel. Det stora flertalet (mer än nio av tio) av dessa gudstjänster var på 1990-talet lika väl som 2002 med nattvard. Påsknattsgudstjänster var mycket vanligare i stora än i små församlingar men det är först när befolkningstalet överskrider 10000 invånare som det är flera församlingar som har än som inte har sådana gudstjänster. Även stiftsskillnaderna är stora: Vanligast med påsknattsgudstjänster är det i Stockholms stift (80 %) men även i Luleå, Visby och Strängnäs stift redovisar mer än hälften av församlingarna sådana gudstjänster. Minst förekommer de i Härnösands (20 %), Linköpings, Skara och Växjö stift. Speciellt för Linköpings stift är att långt ifrån alla påsknattsgudstjänster är med nattvardsfirande.

Medan påsknattsgudstjänster blivit ganska vanliga är påskottor undantag eftersom mindre än en tiondel av alla församlingar har sådana. De har inte heller blivit vanligare sedan 1990-talet. Då, liksom efter millennieskiftet, var de ottor som förekom lika ofta med som utan nattvard. Några

skillnader mellan små och stora församlingar kan inte iaktas i fråga om förekomst av påskottor. Vissa stiftsskillnader kan däremot iaktas: Vanligast med påskotta var det i Härnösands stift (24 %) och det var där i stor utsträckning fråga om gudstjänster med nattvard. Särskilt ovanliga var påskottorna i Stockholms, Visby, Växjö och Karlstads stift (alla med 95 % eller mer "Nej"-svar). Redan de uppgifter som redovisats här antyder att de båda typerna av gudstjänst sällan förekommer i samma församlingar och en korsbearbetning vore därför på sin plats men en sådan skulle bryta den redovisningsprincip som ligger till grund för hela denna framställning.

Bland kyrkans ljusseder håller tändandet av ett särskilt påskljus på att få en fast plats och förekomsten av ett sådant ljus efterfrågades: *Förekom på Påskdagen ett stort fristående påskljus?* Från nio församlingar av tio (89 %; N=1604) uppges att man har ett sådant speciellt ljus och detta innebär en ökning eftersom motsvarande andel 1995 var ungefär åtta av tio. Påskljusen är vanligare i de största än i de minsta församlingarna men även av de utpräglade småförsamlingarna har omkring 80 procent ett påskljus. Ljusen är vanligast i Stockholms stift (98 %) och de övriga Mälardalsstiften medan de är påtagligt mindre vanliga i Göteborgs stift (75 %) än i resten av landet.

Ett inslag i de här aktuella gudstjänsterna – påsknattsgudstjänsten, påskottan eller påskdagens huvudgudstjänst – kan vara ett förnyande av doplöften och frågan om detta var *Förekom på Påskdagen i någon gudstjänst doplöftenas förnyande?* Från drygt en fjärdedel (28 %) av församlingarna (N=1585) var svaret "Ja" och andelen har ökat med en handfull procentenheter sedan 1995. I vad mån detta inslag i gudstjänsterna förekommer skiftar mycket med församlingsstorleken: I församlingar med upp till 5000 invånare ligger andelen runt 20 procent och i församlingar med mer 5000 invånare är den knappt 50 procent. Bruket är vanligast i Luleå (51 %) och Stockholms stift och minst vanligt i Skara (13 %), Härnösands, Lunds och Karlstads stift.

De uppskattade och i olika sammanhang utnyttjade julkrubborna i kyrkorna har på många håll fått en motsvarighet i påskbord eller påsklandskap där delar av passionshistorien klargörs genom bilder och figurer. Förekomsten efterfrågades i LUKA 27: *Har kyrkan så kallat påsk-*

bord/påsklandskap? Nästan hälften (44 %) av alla församlingar försöker klargöra skeendena kring påsken på detta sätt vilket innebär att påskborden/-landskapen visserligen fått ganska stor spridning men ändå är betydligt mindre vanliga i kyrkorna än julkrubbor som ju enligt tidigare redovisade uppgifter närmast är standard (= finns i 95 % av församlingarna). Andelen församlingar som har påskbord eller -landskap har emellertid ökat något sedan 1990-talsundersökningen. Förekomsten är starkt knuten till församlingsstorlek så att mindre än en tredjedel av församlingarna med upp till 2000 invånare och två tredjedelar av församlingarna med 5000 eller flera invånare har sådana bord eller landskap. Stiftsskillnaderna är inte stora och åtminstone till en del knutna till att stora och små församlingar är blandade på olika sätt i de tretton stift. Vanligast är påskborden/-landskapen i Stockholms (62 %), Västerås, Lunds och Göteborgs stift medan de minst förekommer i Visby (19 %), Härnösands, Skara och Strängnäs stift. Påskborden och påsklandskapen har liksom julkrubborna sin främsta funktion i samband med besök av barngrupper från förskola och skola men de kan också ställas i centrum vid familjegudstjänster.

3.3. Kyrkoårets högtider: Sommar och höst

Kristi Himmelfärdshelgen hör inte till de helgdagar som samlar stora skaror vid gudstjänsterna. Det är emellertid en helg då många församlingar vänder sig utåt och manifesterar att man inte bara firar att Kristus uppstigit till himlen utan också att en årstidsväxling är på väg att ske. I LUKA 27 fanns delfrågorna *Förekom på Kristi Himmelfärds Dag: A) Musik (blåsinstrument, körsång) från kyrktornet/kyrktrappan?; B) Friluftsgudstjänst?* Från ungefär en femtedel (21 %) av församlingarna (N=1584) uppges att man lät tonerna flöda från torn eller trappa på Kristi Himmelfärdsdagen; andelen var nästan exakt densamma 1995. Det var något vanligare med musikmanifestationer i de stora församlingarna (c:a 30 %) än i de små (c:a 15 %) men dessa skillnader är liksom skillnaderna mellan församlingar i olika stift ganska obetydliga jämfört med dem som kommer fram vid andra frågor. Vanligast med musik från kyrktornet eller -trappan var det i Linköpings (27 %), Västerås och Lunds stift medan endast ett fåtal församlingar i Härnösands (6 %) och Visby stift erbjöd denna form av utomhuskonsert.

Friluftsgudstjänster under Kristi Himmelfärds Dag förekom 2002 i en majoritet (58 %) av församlingarna (N=1598) vilket innebär en ökning

sedan 1995 då procenttalet var 47; man kan tänka sig att ökningen till en del men inte helt sammanhänger med förändringarna i materialstrukturen. Friluftsgudstjänster på Kristi Himmelfärds Dag är emellertid endast obetydligt vanligare i stora än i små församlingar. Förekomsten är däremot ganska starkt knuten till stiftstillhörigheten eller kanske till det geografiska läget. Gudstjänster utomhus var vanligast i de nordliga stiftet – Luleå (79 %), Härnösand, Uppsala, Karlstad och Västerås hade alla procenttal på 70, några mer eller mindre mellansvenska stift (Strängnäs, Linköping och Skara) hade procenttal på 50 och de sydsvenska stiftet (Göteborg (41 %), Lund, Växjö och Visby) hade procenttal på 40. Det bör kanske markeras att Kristi Himmelfärdsdagen 2002 inträffade så tidigt som den 9 maj och att det därmed knappast kan ha varit klimatiska förhållanden som gjorde att man i så mycket större utsträckning hade utomhusgudstjänster i norr än i söder.

Kristi Himmelfärdsdagen är närmast inledning på säsongen för utomhusgudstjänster även om det från enstaka nordliga församlingar uppges att man ibland har "scootergudstjänster" under vintern. LUKA 27 hade frågan *Anordnades under året några andra friluftsgudstjänster?* Sju församlingar av åtta (88 %; N=1578) hade åtminstone någon gång under 2002 en friluftsgudstjänst; andelen var ungefär densamma 1995. Dessa "allmänna" friluftsgudstjänster är – till skillnad från dem på Kristi Himmelfärds Dag – vanligare i små än i stora församlingar: Över 90 procent av församlingarna med upp till 5000 invånare svarar "Ja" på frågan om gudstjänster utomhus men över detta befolkningstal börjar andelen "Ja"-svar sjunka så att endast två tredjedelar av de allra största församlingarna har sådana gudstjänster. Förklaringen kan vara att alla stadsförsamlingar inte inom sina gränser har någon lämplig plats för en friluftsgudstjänst. Nästan alla församlingar i tre stift – Härnösand (98 %), Uppsala och Visby – har under året en eller flera friluftsgudstjänster medan i storstadsstiftet Stockholm (55 %) och Göteborg (73 %) långt ifrån alla församlingar svarar "Ja" om friluftsgudstjänster. Katalogen över "När och var?" beträffande friluftsgudstjänster är både omfattande och omväxlande.

Till vårens och försommarens återkommande händelser i kyrkorna hör skolavslutningarna. Dessa är emellertid långt ifrån de enda tillfällena då kyrkan och skolan är i kontakt med varandra och några frågor om sådana

andra kontakter hade i LUKA 27 placerats tillsammans med frågan om kyrkan och vårens skolavslutningar. Frågorna om skolavslutningar och skolgudstjänster inleddes med en filterfråga: *Finns det någon skola eller något daghem som kan ha samlingar i kyrkan?* Fortsättningsvis redovisas uppgifter endast om de 1382 församlingar – 87 procent av alla – från vilka man svarade ”Ja” vid filterfrågan. Materialet rörande 1995 har behandlats på samma sätt. Visserligen kan man tänka sig att det förekommer att en kyrka används för skolavslutningar och skolgudstjänster även om det inte finns någon skola inom församlingens gränser men det kan inte vara vanligt och materialet har därför begränsats vid de här aktuella frågorna. Resultatredovisningen är här jämförelsevis kortfattad eftersom en artikel i slutet av denna volym tar upp vilken roll församlingarna, kyrkorna och prästerna spelar i samhällets officiella liv efter millennieskiftet.

Skolavslutningarna under såväl höst- som vårtermin belystes genom särskilda frågor: *Förekom skolavslutning i kyrkan vid jul?* och *Förekom skolavslutning i kyrkan vid vårterminens slut?* Svarsfördelningarna framgår av tabell II.20.

Tabell II.20. Skolavslutningar i kyrkan.

	Vid jul (N=1375)	På våren (N=1377)
Nej	18 %	11 %
Ja, med präst	80 %	88 %
Ja, utan präst	2 %	1 %
Summa	100 %	100 %

Skolavslutningar i kyrkan är allmänt förekommande såväl vid höstterminens som vid vårterminens slut men det är något färre kyrkor som utnyttjas inför jullovet än inför sommarlovet. Vid samlingarna är en präst nästan undantagslöst närvarande. Någon förändring sedan 1995, då Svenska kyrkan fortfarande hade ställning som statskyrka, har inte inträffat utan procenttalen var då nästan exakt desamma som 2002. Vid jul är det något vanligare i stora än i små församlingar att man har skolavslutning i kyrkan medan motsvarande skillnad inte kan iakttas vid vårterminens slut. ”Nej”-svar beträffande en julsamling kommer från ungefär en fjärdedel av församlingarna i Karlstads, Växjö, Göteborgs, Linköpings och Skara stift men från mindre än en tiondel av församlingarna i Lunds, Luleå och Stockholms stift. ”Nej”-svar beträffande en våravslut-

ning kommer främst från Göteborgs och Visby stift (båda 22 %) och är särskilt ovanliga från Luleå (2 %) och Härnösands stift.

Terminsavslutningarna är emellertid på många ställen inte de enda tillfällena då skolelever samlas i kyrkorna. Frågan *Förekom särskilda skolgudstjänster i kyrkan vid andra tidpunkter?* besvarades jakande från två tredjedelar (68 %) av de aktuella församlingarna (N=1370). Motsvarande andel 1995 var 62 procent. Dessa skolgudstjänster var vanligare i stora än i små församlingar. Stiftsskillnaderna är inte särskilt stora med den största andelen ”Ja”-svar från Luleå (77 %), Växjö och Stockholms stift och den minsta andelen från Visby (53 %), Härnösands och Uppsala stift. En med den förra frågan parallell fråga gällde besök av grupper med mindre barn: *Förekom särskilda gudstjänster för daghem/förskolor?* Här svarade sex av tio (58 %) församlingar (N=1367) ”Ja”; detta innebär möjligen en reell ökning och i varje fall inte någon minskning sedan 1995 då proportionen var fem av tio (52 %). ”Ja”-svar är mycket vanligare från stora än från små församlingar med brytpunkten kring 5000 invånare. Stiftsskillnaderna är inte lika stora men vanligast är förskole/daghemsbesök i församlingarna i Stockholms (86 %), Visby och Linköpings stift medan det är minst vanligt att kyrkorna får sådana besök i Härnösands (47 %), Karlstads och Göteborgs stift.

Även om många skolavslutningar äger rum i kyrkor gör inte alla det och när man samlas på en annan plats kan man från skolans sida be en präst att medverka. LUKA 27 täckte även denna möjlighet: *Medverkade präst i skolavslutning på annan plats än i kyrka?* Utan kännedom om i hur många församlingar man hade ”skolavslutning på annan plats” blir svaren svårtolkade. Det var emellertid så att från inte mindre än en fjärdedel (23 %) av alla församlingar (N= 1559) uppgav man att en präst från församlingen varit engagerad i sådana skolavslutningar på något sätt; någon ändring av den aktuella andelen har inte skett sedan 1995. Det är vanligare att en präst beger sig till en skolaula eller annan samlingslokal där skolavslutningar äger rum i stora än i små församlingar och detta är naturligtvis föga överraskande för ”utbudet” av skolavslutningar är med all sannolikhet större i mera folkrika församlingar. Stiftsskillnaderna är måttliga. Vanligast att präster då skolans läsår är slut medverkar i andra samlingar än de i kyrkorna är det i Västerås (38 %), Visby, Luleå och Lunds stift medan sådan medverkan är minst vanlig i Linköpings (10 %) och Växjö stift.

Ett annat "utomkyrkligt" tillfälle då präster kan (få) medverka är vid samlingar med anledning av nationaldagen. LUKA 27 hade frågan *Medverkade präst vid firande av nationaldagen?* och det första svarsalternativet var "Firande förekom ej" vilket markerades från nästan hälften av församlingarna. Bortser man från dessa församlingar finner man att någon präst var engagerad i firandet i en knapp fjärdedel (23 %) av församlingarna (N=869); andelen är klart mindre än den dryga tredjedel (36 %) som noterades för 1995. Att präster var engagerade i nationaldagsfirandet var lika vanligt i små som i stora församlingar. Stiftsskillnaderna är inte heller stora och nedbrytningen av det reducerade materialet i tretton grupper gör naturligtvis att resultaten blir osäkra. Vanligast att församlingarna har en roll vid nationaldagsfirandet är det i Stockholms (38 %), Visby och Härnösands stift medan de lägsta procenttalen noteras för Växjö (11 %) och Strängnäs stift. Prästernas medverkan vid olika manifestationer med anledning av nationaldagen behandlas mera ingående i den tidigare nämnda avslutande artikeln.

I många församlingar har Tacksägelsedagen kommit att firas med en skörde gudstjänst. Sådana gudstjänster är emellertid inte knutna till vad som tidigare var den fjärde böndagen. I LUKA 27 efterfrågades inte heller dag utan endast *Förekom skörde gudstjänst?* En dryg fjärdedel (27 %) av församlingarna (N=1587) svarade "Nej" på frågan och från de församlingar som gav ett jakande svar markerade nio tiondelar att "kyrkan pryddes särskilt" vid gudstjänster medan man från den återstående tiondelen angav att gudstjänsten ägde rum "utan särskilt prydnad". Andelen församlingar med skörde gudstjänster är ungefär densamma som under 1990-talet men möjligen har det blivit något mindre vanligt att man pryder kyrkan särskilt för dessa gudstjänster.

Skörde gudstjänster är vanligare i församlingar med färre än 10000 invånare än i församlingar vars befolkningstal överskrider denna gräns. I de stora församlingarna är det också något mindre vanligt än i övriga församlingar att man markerar skörde gudstjänsternas speciella karaktär genom att pryda kyrkan med vad skörden gett. Förekomsten av och om man pryder kyrkorna vid skörde gudstjänster skiftar tydligt mellan olika delar av landet vilket framgår av tabell II.21.

Tabell II.21. Förekomst och utformning av skörde gudstjänster.

Stift	Nej	Ja, utan prydnade	Ja, med prydnade	Summa
Uppsala (N=142)	20 %	10 %	70 %	100 %
Linköping (N=163)	25 %	9 %	66 %	100 %
Skara (N=118)	23 %	6 %	71 %	100 %
Strängnäs (N=76)	21 %	11 %	68 %	100 %
Västerås (N=100)	20 %	14 %	66 %	100 %
Växjö (N=186)	24 %	7 %	69 %	100 %
Lund (N=243)	7 %	2 %	91 %	100 %
Göteborg (N=194)	45 %	5 %	50 %	100 %
Karlstad (N=104)	13 %	16 %	71 %	100 %
Härnösand (N=85)	49 %	19 %	32 %	100 %
Luleå (N=60)	75 %	5 %	20 %	100 %
Visby (N=56)	39 %	2 %	59 %	100 %
Stockholm (N=60)	38 %	13 %	49 %	100 %
Hela landet (N=1587)	27 %	8 %	65 %	100 %

Nära nog alla församlingar i Lunds stift hade 2002 en skörde gudstjänst. Lika stark ställning har inte skörde gudstjänsten i något annat stift; närmast kommer Karlstads stift. Mest ovanliga är skörde gudstjänsterna i de båda nordliga stiftet men man kan också observera att många "Nej"-svar kommer från stiftet med de två största städerna. Församlingarna i Lunds stift kännetecknas inte bara av att de i stor utsträckning har skörde gudstjänster utan också av att man där i en annan utsträckning än i andra stift (Visby undantaget) tydligen ser ett särskilt prydnade av kyrkorna vid dessa tillfällen som en självklarhet. Sådant prydnade är alls inte lika vanligt vid skörde gudstjänster i Härnösands, Luleå, Stockholms, Karlstads och Västerås stift.

En fråga som i mycket stor utsträckning besvarades med "Ja" var den som löd *Förekom i kyrkan gudstjänst till minne av under året avlidna?* Sådana samlingar förekom i 19 av 20 (94 %) församlingar (N=1591). De aktuella församlingarna ombads att komplettera sitt svar med angivande av dag för samlingen. En mycket klar majoritet skrev in "Alla Helgons Dag". Från inte så få församlingar gav man svaret "Alla själars dag" men det var flera som markerade samma dag som "Söndagen efter Alla Helgons Dag". Ett fåtal omnämmanden av "Nyårsafton" finns också. Församlingarna som gav "Ja"-svar hade ökat något sedan 1990-talet då andelen var 18 av 20. Något flera av de allra minsta församlingarna än av de övriga gav negativa svar och detta kan åtminstone för en del sam-

manhånga med att det inte fanns några ”under året avlidna”. Ett stift skiljer ut sig genom att inte på samma sätt som andra ha minnesgudstjänster: Göteborgs stift där man avstod från denna typ av gudstjänst i var femte församling (19 %). Å andra sidan hade alla församlingarna i Luleå stift den aktuella typen av gudstjänster.

Till de församlingar som haft ”gudstjänst till minne av under året avlidna” ställdes följdfrågan *Tändes ljus till minne av de avlidna?* med två positiva svarsalternativ – ”Ja, ett för alla döda” och ”Ja, ett för varje avliden” – som kanske inte tillräckligt tydligt framhöll den skillnad som avsikten var att de skulle belysa. Endast ett fåtal – tre procent av alla – församlingar (N=1508) svarade med ett ”Nej” på frågan om ljusständning och detta innebär en tydlig minskning sedan 1995 då motsvarande procenttal var tio; någon differentiering av ”Ja”-svaren efterfrågades inte då. ”Nej”-svar förekommer i undersökningen om 2002 i ungefär lika stor (egentligen liten) utsträckning från församlingar av olika storlek. ”Nej”-svaren är inte heller knutna till något särskilt stift men sådana svar förekommer överhuvudtaget inte från Västerås, Härnösands och Visby stift. Att man har ett ljus för varje avliden är mycket vanligare än att man har ett gemensamt ljus för alla döda. Proportionen är ungefär 85/15. Från ett fåtal församlingar uppges att man när det gäller ljusen både har ”ett för alla döda” och ”ett för varje avliden”; dessa församlingar har här ansetts ha ”individuella” ljus. Att man har ett ljus för alla döda förekommer främst i de stora församlingarna samtidigt som andelen församlingar med ”individuella” ljus minskar från c:a 90 procent i församlingarna med mindre än 5000 invånare till c:a 50 procent i församlingar med mer än 10000 invånare. Det förefaller uppenbart att praktiska förhållanden styr hur man gör i en inte så liten del av församlingarna med många döda under året. Stiftsskillnader finns men de är inte lika påtaliga som storleksskillnaderna och de förra sammanhånger sannolikt till en del med de senare. Vanligast – i uppemot en tredjedel av församlingarna med ljusständning vid minnesgudstjänster – är det att man endast har ”ett (ljus) för alla döda” i Stockholms och Göteborgs stift. Vid minnesgudstjänster i Visby, Härnösands, Karlstads och Skara stift är det endast i ett fåtal av församlingarna som man inte tånder ett ljus för var och en som dött sedan motsvarande gudstjänst föregående år.

En variant av gudstjänster med de avlidna i fokus är att man har en gudstjänst på kyrkogården och frågan om detta var i LUKA 27 *Förekom gudstjänst på kyrkogården?* Från en sjättedel (17 %) av församlingarna (N=1590) uppgav man att en sådan gudstjänst förekommit och procenttalet är något större än 1995 (13 %) men inte större än att skillnaden kan sammanhålla med förändringar i materialstrukturen. Kyrkogårdsgudstjänster är vanligare i stora än i små församlingar med en brytpunkt vid 5000 invånare. Mot bakgrund av detta kan man konstatera att där kyrkogården utgör kyrkotomt har man betydligt mera sällan gudstjänster på kyrkogården än där den kyrkogård som nyttjas kanske inte ligger vid församlingens kyrka och/eller där den omfattar ett stort område. Kyrkogårdsgudstjänster är minst förekommande i Visby (2 %), Härnösands och Uppsala stift och vanligast i Linköpings (32 %) och Stockholms stift. Man bör i sammanhanget observera att kyrkogårdsgudstjänster i stora samfälligheter kan vara gemensamma för många av de i samfälligheten ingående församlingarna.

Allhelgonahelgen är ett tillfälle då man tänder ljus eller på annat sätt illuminerar ytan framför en gravsten eller utnyttjar de anordningar för ljus eller gravlyktor som finns i anslutning till många minneslundar. I LUKA 23 ställdes frågan "Förekommer gravlyktor eller gravljus?" och det framgick att sådana förekom i nästan alla (97 %) församlingarna; från det stora flertalet (82 %) uppgav man att förekomsten var "mera allmän". Motsvarande fråga i LUKA 27 beaktade det allmänna bruk som kommit fram tidigare och frågan var *Förekom gravlyktor och/eller gravljus andra tider än Allhelgonahelgen?* Trots denna begränsning dominerade "Ja"-svaren helt: I 90 procent av församlingarna (N=1574) förekommer upplysning av gravarna även på andra tider än kring månads-skiftet oktober/november. Dessa gravljus och -lyktor är något vanligare i de mindre än i de största församlingarna. Stiftsskillnaderna är små men "Nej"-svar är vanligast (21 %) från församlingarna i Stockholms stift medan sådana svar överhuvudtaget inte markeras från Visby stift. Man kan tänka sig att mönstren sammanhänger med att i små församlingar där kyrkogården också är kyrkotomt observeras ljusen och lyktorna av gudstjänstbesökarna vilket inte är fallet på begravningsplatser som inte ligger i anslutning till en kyrka.

Till årsrytmen i församlingarna hörde förr husförhören som även var kopplade till kyrkans funktion som folkbokföringsinstitution. De obligatoriska husförhören är för länge sedan avskaffade och uppslutningen kring de husförhör som nu äger rum är på de flesta håll begränsad. LUKA-listorna har den enkla frågan *Förekom husförhör?* Från nio av tio (88 %) av församlingarna (N=1602) var svaret beträffande förhållandet 2002 "Nej". Detta indikerar att husförhören håller sin plats i en minoritet av församlingarna eftersom samma svar 1995 gavs från ungefär lika stor andel (89 %) av församlingarna. Husförhör är något vanligare i små än i stora församlingar men skillnaden är inte stor. Stiftsskillnaderna är emellertid avsevärda och när man beaktar dem måste man också se till vad "Ja"-svaren innebär. LUKA 27 har tre "Ja"-varianter: "Ja, i hemmen", "Ja, i förs.hem" och "Ja, i kyrkan". De tre varianterna markerades från sju, en och fyra procent av församlingarna. I tabell II.22 har husförhören i församlingshemmen och i kyrkorna sammanförts.

Det enda stift som klart skiljer ut sig när det gäller förekomsten av husförhör är Växjö stift där mer än en tredjedel av församlingarna fortfarande har husförhör. Detta stift skiljer också ut sig genom att husförhören till den övervägande delen äger rum i hemmen. Vid sidan av Växjö stift

Tabell II.22. Förekomst av och plats för husförhör.

Stift	Förekommer inte	I hemmen	I kyrka el. förs.hem	Summa
Uppsala (N=142)	89 %	6 %	5 %	100 %
Linköping (N=164)	84 %	4 %	12 %	100 %
Skara (N=119)	94 %	3 %	3 %	100 %
Strängnäs (N=76)	93 %	-	7 %	100 %
Västerås (N=101)	82 %	8 %	10 %	100 %
Växjö (N=190)	62 %	31 %	7 %	100 %
Lund (N=242)	98 %	0 %	2 %	100 %
Göteborg (N=193)	87 %	8 %	5 %	100 %
Karlstad (N=105)	93 %	1 %	6 %	100 %
Härnösand (N=89)	97 %	2 %	1 %	100 %
Luleå (N=61)	97 %	3 %	-	100 %
Visby (N=60)	98 %	2 %	-	100 %
Stockholm (N=60)	96 %	2 %	2 %	100 %
Hela landet (N=1602)	88 %	7 %	5 %	100 %

har också Västerås, Linköpings och Göteborgs stift jämförelsevis många församlingar där man håller husförhör men mellan dem finns skillnaden att i Västerås och Linköpings stift äger husförhören främst rum i kyrkor

eller församlingshem medan man i Göteborgs liksom i Växjö stift oftast samlas i hemmen. Husförhör eller samlingar man kallar husförhör förekommer knappast i Lunds, Visby, Härnösands, Luleå och Stockholms stift.

En rak enkel fråga ställdes också om förekomsten av helgmålsböner: *Förekom helgmålsbön?* "Nej"-svaren dominerar vid denna fråga: Drygt 60 procent av församlingarna hade inte helgmålsböner. Enligt undersökningen 1995 hade hälften av församlingarna helgmålsböner och man kan alltså iaktta en klar minskning av denna typ av korta samlingar i kyrkan inför en helg. Endast en minoritet (4 %) av församlingarna har helgmålsbön under hela året. En knapp femtedel (18 %) svarar "Ja, under sommaren" och ungefär lika många (16 %) markerar svarsalternativet "Ja, oregelb.". När det gäller hur "Ja"-svaren fördelar sig har ingen ändring skett sedan 1990-talet.

Helgmålsböner är något vanligare i stora än i små församlingar men andelen "Nej" minskar inte helt jämnt och inte vid något av de tre "Ja"-varianterna kan man iaktta något mönster som entydigt är knutet till församlingsstorleken. Helgmålsböner på sommaren är en företeelse som främst förekommer i mindre församlingar och att man endast "oregelbundet" har helgmålsböner är ovanligt i stora församlingar. Tydliga stiftsskillnader finns som framgår av tabell II.23 när det gäller i vad mån helgmålsböner anordnas.

Liksom när det gäller husförhör har Växjö stift en särställning genom att där klart mer än hälften av församlingarna åtminstone av och till har helgmålsböner. I Karlstads, Linköpings, Uppsala och Västerås stift närmar sig andelen församlingar där helgmålsböner överhuvudtaget förekommer hälften. Störst andel "Nej"-svar (= inga helgmålsböner) kommer dels från församlingarna i de båda storstadsstiften och dels från det utpräglade småförsamlingsstiftet Visby. Helgmålsböner under hela året är undantag i hela landet. Helgmålsböner på sommaren har man utom i Växjö stift också i många församlingar i Lunds och Västerås stift medan denna variant överhuvudtaget inte förekommer i Stockholms stift. Oregelbundet förekommande helgmålsböner har man framförallt i Linköpings stift

Tabell II.23. Förekomst av helmålsböner.

Stift	Förekom- er inte	Ja, hela året	Ja, på som- maren	Ja, oregel- bundet	Summa
Uppsala (N=137)	57 %	5 %	17 %	21 %	100 %
Linköping (N=143)	55 %	6 %	9 %	30 %	100 %
Skara (N=119)	65 %	6 %	11 %	18 %	100 %
Strängnäs (N=73)	63 %	5 %	14 %	18 %	100 %
Västerås (N=98)	57 %	1 %	24 %	18 %	100 %
Växjö (N=183)	39 %	6 %	34 %	21 %	100 %
Lund (N=243)	61 %	2 %	28 %	9 %	100 %
Göteborg (N=190)	78 %	1 %	14 %	7 %	100 %
Karlstad (N=103)	54 %	8 %	20 %	18 %	100 %
Härnösand (N=83)	67 %	1 %	13 %	19 %	100 %
Luleå (N=60)	70 %	5 %	8 %	17 %	100 %
Visby (N=60)	80 %	5 %	8 %	7 %	100 %
Stockholm (N=57)	84 %	9 %	-	7 %	100 %
Hela landet (N=1549)	62 %	4 %	18 %	16 %	100 %

En gudstjänstform som knappast kan förekomma ”oregelbundet” är tideböner och beträffande dessa var frågan *Förekommer tidebön enligt den svenska tidegården?* och svarsalternativen ”Ja” och ”Nej”. Från en tiondel (11 %) av församlingarna (N=1596) uppger man att tideböner förekommer och detta är en ökning från 1990-talet då var trettonde (8 %) församling hade tideböner; ökningen kan hänga samman med de ofta påtalade skillnaderna i materialstruktur för de båda inventeringsåren. Tideböner är vanligare i stora (c:a 25 %) än i små (c:a 5 %) församlingar men man bör kanske ändå främst observera att inte så få mycket små församlingar har sådana (åtminstone) dagliga gudstjänster. Vanligast är församlingar med tideböner i Växjö (19 %), Göteborgs, Stockholms, Uppsala och Luleå stift (alla 15 % eller mer) medan endast ett fåtal församlingar i Skara, Karlstads och Härnösands stift (alla mindre än 5 %) har tideböner.

Till den lokala årsrytmen hör i en del församlingar att man firar en kyrkans årsdag: Frågan om detta var *Firades någon särskild kyrkans årsdag?* Denna fråga fick ”Ja”-svar från var tionde (11 %) församling (N=1577) och någon ändring kan inte iaktas sedan 1995 då andelen var exakt densamma. Det är vanligare att man firar kyrkans årsdag i stora (c:a 30 %) än i små (c:a 5 %) församlingar. En orsak kan vara att man i en hel del stora församlingar känner till vilken dag en relativt ny kyrka

invigdes medan sådan kunskap är ovanlig i små landsbygdsförsamlingar med gamla kyrkor. Stiftsskillnaderna är måttliga. Vanligast att man uppmärksammar någon dag som kyrkans årsdag är det i Stockholms stift (24 %) men detta förekommer också jämförelsevis ofta i två av grannstiften: Strängnäs och Uppsala. I Skara stift (2 %) liksom i Härnösands stift är det mycket ovanligt att man i församlingarna ser någon särskild dag som kyrkans årsdag. De specificeringar som begärdes på ett begränsat utrymme vid "Ja"-svar är knapphändiga vilket kan sammanhånga med att någon anvisning om vad man ville veta inte gavs: Var det vilken dag som är aktuell, vad som är orsak till att man har en speciell dag som kyrkans årsdag eller hur man firar den? Från en del församlingar anger man att man firar en invigningsdag, från andra att man firar ett jubileum och från åter andra att man gjort någon särskild helgondag till sin kyrkas årsdag.

På många håll inbjuder man någon söndag en speciell kategori människor till gudstjänsten och – får man anta – någon form av samvaro. Frågan om detta var: *Anordnades så kallade kyrksöndagar för särskilda grupper, organisationer eller arbetsplatser?* Från en tredjedel (34 %) av församlingarna (N=1585) kom jakande svar vilket väl motsvarar andelen från 1995 (36 %). Förekomsten av "kyrksöndagar" sammanhänger inte med församlingsstorlek medan däremot stiftsskillnaderna inte är helt obetydliga. Vanligast att församlingarna bjuder in någon speciell grupp/speciella grupper är det i Lunds stift (52 %) men "inbjudningsgudstjänster" förekommer också på många ställen i Linköpings och Luleå stift. Göteborgs stift skiljer ut sig genom att så liten andel av församlingarna (13 %) inbjuder särskilda grupper till någon gudstjänst.

Ett par tomma rader för precisering av "Ja"-svaren har lockat fram en nästan osannolik bredd av organisationer och grupper som inbjuds till kyrkan någon lämplig dag. Det vanligast svaret är nog "Pensionärer", "Äldre" eller "70+-are" men i många fall är svaren organisationsanknutna: "PRO" (Pensionärernas riksorganisation) och/eller "SPF" (Sveriges Pensionärsförbund). Ett vanligt svar är också "Röda korset". En del församlingar pekar ospecificerat på "Barn", "Ungdom" eller "Konfirmander" men den yngre generationen kan också komma som "Scouter" eller med "Idrottsföreningarna". Det är inte ovanligt att "Hembygdsföreningen" skrivits in och från andra håll nämner man "Byalaget". Församling-

en kan anordna eller engagera sig i "Hemvändardagar" men också inbjuda "Nyinflyttade" eller "Sommargäster". Bland politiska organisationer nämns "Centern" och framförallt "CKF" (Centerns kvinnoförbund) mer än andra men enstaka omnämningen av "Socialdemokratiska Kvinnoförbundet" finns också. Bland yrkesgrupper/-organisationer står "LRF" (Lantbrukarnas Riksförbund) i särklass när det gäller mängden omnämningen men det förekommer också omnämningen av enskilda arbetsplatser eller yrkesfunktioner som "Hemtjänsten" och "Brandkåren". Militära organisationer nämns ganska ofta: "Hemvärnet", "Lottorna", "Militären" och "Eksjö garnison". Vapen hanteras också rimligen av dem som inbjuds till "Älgmålsbön". Det finns omnämningen av grupper som "Lions", "Rotary", "Odd Fellows" och "Inner Wheel". Några församlingar – men inte så många – pekar på att man särskilt inbjudit socialt utsatta grupper som "DHR" (De handikappades riksförbund). "Döva", "AA" (Anonyma Alkoholister) eller "Noaks Ark". Man inbjuder också "MC-folk", "Veteranbilar" och "MHF" (Motorförarnas Helnkyrkerhetsförbund). Kyrksöndagar anordnas emellertid inte bara för mer eller mindre externa grupper utan det förekommer också att man har särskilda inbjudningar till "Syföreningarna", "Kyrkobröderna" och "Förtroendevalda". Sammantaget förefaller det som om de "öppna" svaren om "kyrksöndagarna" tydligt demonstrerar den bredd som folkkyrkan har men kanske också dess problem.

Gudstjänstlivets sociala sida kommer också fram i svaren på frågan *Anordnades kyrkkaffe eller liknande efter gudstjänsterna?* "Nej"-svar är mycket ovanliga (2 %) utan "normalsvaret" som avges från tre fjärdedelar (71 %) av församlingarna (N= 1597) är "Ibland". En fjärdedel (27 %) svarar "I regel" och kyrkkaffen har blivit klart vanligare sedan föregående inventering av den kyrkliga seden: Då var andelen "I regel"-svar endast en sjättedel (16 %). Förekomsten av kyrkkaffe hänger starkt samman med församlingsstorleken även om "Nej"-svaren är lika ovanliga inom alla storleksklasserna: I de små församlingarna är kyrkkaffet en undantagsföreteelse, det förekommer "Ibland", medan det är standard i de största församlingarna där man "I regel" kan få någon förtäring efter gudstjänsten. Församlingsstrukturen i stiftet speglas i hur svaren faller vid denna fråga. "Kyrkkaffestiftet" framför andra är Stockholms stift (73 % "I regel") men kyrkkaffet har också en relativt stark ställning i Luleå och Västerås stift. I (de små) församlingarna i Skara stift nöjer

man sig med att bjuda på kyrkkaffe ”Ibland” (83 %) men man är inte mycket generösare i Karlstads stift där dock församlingsstrukturen åtminstone delvis är en annan.

4. Den allmänna gudstjänsten mm

Den tredje huvudavdelningen i LUKA 27 innehåller främst frågor som rör gudstjänster och gudstjänstbruk men ”mm” i avdelningsrubriken pekar mot att framförallt slutsidan i formuläret har frågor som inte entydigt anknyter till församlingens gudstjänster. I denna framställning har materialet disponerats under fyra delrubriker, ”Lekmännens aktivitet”, ”Nattvardsfirandet”, ”Gudstjänstutbudet” samt ”Blandade frågor”. Det har inte varit möjligt att helt renodla uppgifterna som redovisas under respektive rubrik.

4.1 Den allmänna gudstjänsten: Lekmännens aktivitet

De som är samlade till gudstjänst kan – utom i psalmsång – göra sig kollektivt hörda under flera olika liturgiska moment och olika former av lekmanaktivitet har med tiden blivit alltmer vanliga i svenska kyrkor. Det är symptomatiskt att i LUKA 23 efterfrågades om gudstjänstdeltagarna läste med i Trosbekännelsen men eftersom detta då var helt allmänt ställdes inte motsvarande fråga i LUKA 27. Där var istället fråge lydelsen: *Läste gudstjänstdeltagarna med högt i följande moment i gudstjänsterna: A) Syndabekännelsen/Bön om förlåtelse?; B) Instiftelseorden?; C) Korta bönesvar (exempelvis efter textläsningarna) eller i kyrkans allmänna förbön?* Svarsfördelningarna framgår av tabell II.24.

Tabell II.24. Lekmäns ”medläsning” vid olika gudstjänstmoment.

	Syndabekännelsen (N=1605)	Instiftelseorden (N=1600)	Bönesvar/Förbön (N=1590)
Nej	1 %	81 %	5 %
Enstaka	17 %	13 %	23 %
De flesta	82 %	6 %	72 %
Summa	100 %	100 %	100 %

Det finns knappast några församlingar där inte åtminstone enstaka gudstjänstdeltagare läser med i Syndabekännelsen. I det stora flertalet församlingar – mer än fyra femtedelar av alla – läser ”De flesta” med när prästen läser Syndabekännelsen eller en Bön om förlåtelse. Kanske var det en försummelse vid formulärkonstruktionen att inte fråga om vilken form detta gudstjänstmoment hade. Gudstjänstdeltagarnas ”medläsning”

har blivit vanligare sedan 1995 då den var ”regel” i tre fjärdedelar av alla församlingarna. Allmän ”medläsning” i Syndabekännelsen är något vanligare i de större än i de mindre församlingarna. Stiftsskillnaderna är större. I nästan alla församlingar i Stockholms (97 %), Skara och Luleå stift läser ”De flesta” gudstjänstdeltagarna med i Syndabekännelsen medan allmän uppslutning vid läsningen är minst vanlig i Karlstads stift (56 %).

När det gäller förekomsten av ”medläsning” av Instiftelseorden är proportionerna omvända i förhållande till av Syndabekännelsen: I fyra femtedelar av alla församlingar förekommer det överhuvudtaget inte att gudstjänstdeltagarna hörs då prästen läser Instiftelseorden medan det är vanligt – ”De flesta” läser med – i en tjugondel av församlingarna. Någon liten ökning av andelen församlingar som svarar ”Enstaka” eller ”De flesta” kan iakttas sedan 1990-talet. Församlingsstorleken har ingen betydelse i detta sammanhang medan stiftstillhörigheten har begränsad betydelse. Vanligast att ”Enstaka” eller ”De flesta” bland gudstjänstdeltagarna läser med är det i Luleå stift (26 %) och minst vanligt är det i Göteborgs och Växjö stift (båda nätt och jämnt 10 %).

Att gudstjänstdeltagarna som kollektiv hörs i form av bönesvar eller i den allmänna förbönen är nästan lika vanligt som att de hörs då Syndabekännelsen läses. Församlingar där företeelsen överhuvudtaget inte förekommer är ovanliga och det vanliga – det som är fallet i nästan tre fjärdedelar av församlingarna – är att ”de flesta” åtminstone mumlar med. Vilken utvecklingen varit beträffande denna aktivitet från gudstjänstdeltagarnas sida låter sig inte klarläggas. LUKA 23 hade två frågor, en om Kyrkans allmänna förbön och en beträffande ”Korta bönesvar (exempelvis vid textläsningarna)”. Vid den förra svarade man från nästan hälften av församlingarna ”Inga” medan samma svar endast avgavs från fem procent av församlingarna vid den senare frågan. Förfarandet att i LUKA 27 lägga samman de båda delfrågorna till en var alltså inte särskilt välmotiverat. Det kan – med reservation för att frågan hade sina brister – tilläggas att det är svårt att se något mönster som är knutet till församlingsstorlek medan däremot stiftstillhörighet förefaller ha viss betydelse. Det är vanligast med bönesvar/deltagande i förbönläsningen i Växjö (87 %) och Skara stift och minst vanligt med sådan aktivitet i Karlstads (56 %) och Visby stift.

Trosbekännelsen som gudstjänstdeltagarna tämligen allmänt läser med i kan ersättas med en psalm och detta innebär rimligen att menigheten i minst lika hög grad som vid läst trosbekännelse är aktivt delaktiga. LUKA-listorna har frågan *Användes psalm eller motsvarande som alternativ till trosbekännelsen?* Från gott och väl hälften (58 %) av församlingarna (N=1603) var svaret "Nej" vilket innebär en minskning (= att företeelsen blivit vanligare) sedan 1995 då "Nej"-svaren utgjorde drygt två tredjedelar av alla. Då man inte svarar "Nej" är svaret "Ibland" och några "I regel"-svar förekommer knappast. Det är klart vanligare att en psalm ersätter Trosbekännelsen i stora än i små församlingar. Stiftsskillnaderna är också ganska stora. Störst andel församlingar utnyttjar variationsmöjligheten i Uppsala och Västerås stift (båda 41 %) samt i Stockholms stift medan det är minst vanligt att man går ifrån läst trosbekännelse i Göteborgs (19 %), Visby och Skara stift.

Gudstjänstdeltagarnas "medläsning" i Herrens bön efterfrågas inte längre i LUKA-listorna, däremot klargörs vilka ord det är de läser med i. I LUKA 27 var frågelydelsen *Enligt vilken version lästes Herrens bön?* I tre fjärdedelar (74 %) av församlingarna (N=1598) läste man 20 år efter det att NT-81 utkom fortfarande "Den gamla". I en minoritet av församlingarna (4 %) läste man enligt "NT-81" och i en femtedel (19 %) läste man "Den ekumeniska". Lika vanligt som att man läste enligt "NT-81" var att man växlade mellan "Den gamla" och "Den ekumeniska" (3 %). Jämförelser bakåt kompliceras av att den aktuella frågan i LUKA 27 ställdes helt annorlunda än i LUKA 23: "Lästes Fader vår i *gudstjänsten* enligt 1981 års bibelöversättning?" Frågan besvarades med "Nej" från 90 procent av församlingarna och med "Ibland" och "I regel" från vardera fem procent av församlingarna. Man kan nog våga konstaterandet att 1981-versionen knappast stärkt sin ställning under den aktuella sjuårsperioden medan den "kompromissversion" som här betecknas som "Den ekumeniska" på (lång) sikt kan komma att ersätta versionen från 1917 års bibelöversättning.

"Den gamla" versionen har framförallt sitt fäste på landsbygden. I mer än 80 procent av församlingarna med mindre än 2000 invånare läser man enligt 1917 års översättning, medan samma version används i mindre än hälften av församlingarna med mer än 10000 invånare. Versionen enligt "NT-81" är inte knuten till församlingar av någon speciell storleksklass

medan det däremot finns en klar samvariation mellan befolkningstal och användning av ”Den ekumeniska” versionen; ett liknande mönster fast på lägre nivå kommer också fram då man ser till hur vanligt det är att man i församlingarna både använder ”Den gamla” och ”Den ekumeniska” versionen. I tabell II.25 har de församlingar som redovisar sådant ”växelbruk” lagts samman med de församlingar från vilka man endast markerat att man använder ”Den ekumeniska” versionen.

Tabell II.25. Användning av olika versioner av Herrens bön.

Stift	Den gamla	Den från NT-81	Den ekumeniska	Summa
Uppsala (N=141)	75 %	4 %	21 %	100 %
Linköping (N=164)	76 %	4 %	20 %	100 %
Skara (N=121)	90 %	2 %	8 %	100 %
Strängnäs (N=74)	43 %	5 %	52 %	100 %
Västerås (N=98)	50 %	7 %	43 %	100 %
Växjö (N=190)	92 %	2 %	6 %	100 %
Lund (N=243)	47 %	6 %	47 %	100 %
Göteborg (N=243)	92 %	2 %	6 %	100 %
Karlstad (N=105)	95 %	4 %	1 %	100 %
Härnösand (N=89)	75 %	2 %	23 %	100 %
Luleå (N=61)	59 %	-	41 %	100 %
Visby (N=60)	100 %	-	-	100 %
Stockholm (N=59)	44 %	9 %	47 %	100 %
Hela landet (N=1598)	73 %	4 %	27 %	100 %

Stiftsskillnaderna när det gäller vilken version av Herrens bön man använder hör till de allra största i materialet. I ett avseende föreligger emellertid knappast några skillnader mellan stiftet: Det är överallt endast en liten minoritet – om ens det – som använder versionen från NT-81; störst andel av församlingarna omfattar minoriteten i Stockholms stift. Fasthållandet vid ”Den gamla” versionen är starkast i Visby stift där samtliga församlingar använder denna version. Den har emellertid också en mycket stark ställning i Karlstads stift samt i – den i denna redovisning inte ovanliga grupperingen – Växjö, Göteborgs och Skara stift. Mest benägen att överge versionen från 1917 års bibelöversättning har man varit i församlingarna i Strängnäs, Stockholms, Lunds och Västerås stift där den används i hälften eller mindre av alla församlingar. Användningen av ”Den ekumeniska” versionen blir i stort sett en spegelbild av användningen av ”Den gamla” versionen: Minst i Visby, Karlstads, Göteborgs och Växjö stift, mest i Strängnäs, Lunds, Stockholms och Luleå stift.

”Växelanvändningen” som inte framgår av tabellen är vanligast i Västerås stift (11 %).

Om församlingens tysta bön skall betraktas som en form av lekmanaktivitet kan naturligtvis diskuteras men kan åtminstone konstatera att under de stunder gudstjänstdeltagarna anbefallts tyst bön så förekommer inga verbala eller musikaliska inslag i gudstjänsten som någon annan svarar för. Frågan om tyst bön var *Anbefalldes församlingen tyst bön: A) I predikan?; B) Vid syndabekännelsen/bön om förlåtelse?; C) Vid Kyrkans allmänna förbön?* Vid A-frågan var andelen ”Ja”-svar 13 procent (N=1548), vid B-frågan 68 procent (N=1581) och vid C-frågan 51 procent (N=1581). Frågebatteriet var exakt detsamma i LUKA 23 och beträffande alla tre delfrågorna var andelen ”Ja”-svar något större 2002 än vad den var 1995: 8, 63 och 44 procent. Även om förändringarna inte är stora går de alltså i en och samma riktning. Församlingsstorlek har inte vid någon av de tre delfrågorna någon som helst betydelse för svarsutfallet och detta gör att man kan våga påståendet att här dokumenteras en tendens mot att gudstjänsterna fått en mer meditativ inriktning. Vissa stiftsskillnader föreligger och de redovisas i tabell II:26 som klargör från hur stor andel av församlingarna som man svarade ”Ja” vid de olika delfrågorna.

Tabell II.26. Förekomst av tyst bön under olika gudstjänstmoment.

Stift	I predikan	Vid Syndabekännelsen	Vid Kyrkans förbön
Uppsala (N=138/140/139)	24 %	79 %	50 %
Linköping (N=157/164/161)	24 %	67 %	59 %
Skara (N=119/121/120)	29 %	79 %	54 %
Strängnäs (N=70/73/75)	11 %	64 %	49 %
Västerås (N=97/100/98)	6 %	50 %	51 %
Växjö (N=186/186/185)	8 %	53 %	43 %
Lund (N=237/242/243)	7 %	80 %	52 %
Göteborg (N=193/193/192)	14 %	67 %	48 %
Karlstad (N=102/105/105)	2 %	62 %	38 %
Härnösand (N=82/86/84)	7 %	77 %	49 %
Luleå (N=53/57/60)	8 %	86 %	45 %
Visby (N=55/55/60)	-	47 %	73 %
Stockholm (N=59/59/59)	17 %	71 %	56 %
Hela landet (N=1548/1581/1581)	13 %	68 %	51 %

Stiftsskillnaderna är avsevärt större när det gäller anbefalld tyst bön i predikan och tyst bön i anslutning till Syndabekännelsen än då det gäller

tyst bön i Kyrkans allmänna förbön. Vissa mönster kan iakttas och man kanske främst observerar att någon skillnad mellan de båda storstadsstiften inte kommer fram i någon av de tre kolumnerna. Tar man tabellen som helhet kan man konstatera att tysta stunder för bön är vanligast i församlingarna i Skara och Uppsala stift och att sådan tystnad minst förekommer i församlingarna i Växjö, Karlstads och Västerås stift. I den mån något mönster kommer fram i tabellen är det ett mönster som skiljer sig från i stort sett alla mönster som tidigare redovisats.

Fyra former av tydlig och individuell lekmanamedverkan efterfrågades i LUKA 27: *Medverkade lekman vid läsning av: A) Den gammaltestamentliga texten?; B) Episteltexten?; C) Evangelietexten?; D) Kyrkans allmänna förbön?* De tre givna svarsalternativen utnyttjades enligt tabell II.27.

Tabell II.27. Lekmanamedverkan vid olika läsningar i gudstjänsten.

	GT-texten (N=1608)	Episteltexten (N=1607)	Evangelietexten (N=1602)	Allmän förbö- nen (N=1577)
Nej	4 %	4 %	62 %	18 %
Ibland	9 %	9 %	35 %	57 %
I regel	87 %	87 %	3 %	25 %
Summa	100 %	100 %	100 %	100 %

Vid ingången till 2000-talet är det vanligt, för att inte säga allmänt, att en lekman läser den gammaltestamentliga texten och episteltexten i gudstjänsterna. Vad gäller lekmanns läsning av evangelietexten förekommer detta visserligen men är knappast vanligt medan förekomsten av lekmanläsning är mycket skiftande såväl mellan som inom församlingarna när det gäller Kyrkans allmänna förbön. Jämför man svaren med dem från inventeringen av den kyrkliga seden 1995 kan man konstatera att redan då var det endast en liten del av församlingarna som gav "Nej"-svar beträffande den gammaltestamentliga texten och episteltexten men sedan dess har andelen "I regel"-svar ökat på bekostnad av andelen "Ibland"-svar. "Nej"-svaren har blivit något färre när det gäller lekmanläsning av evangelietexterna men andelen "I regel"-svar har knappast ändrats. En tydlig förändring har skett beträffande lekmanamedverkan vid läsningen av Kyrkans allmänna förbön: Det är nu något tiotal procentenheter färre församlingar som svarar "Nej" och andelen som svarar "I regel" har ökat i motsvarande utsträckning medan andelen "Ibland"-svar inte ändrats.

När det gäller tre av de fyra möjligheterna till lekmanamedverkan i gudstjänsten föreligger klara skillnader mellan församlingar av olika storlek. I de allra minsta församlingarna är det inte helt allmänt och alltid förekommande att en lekman läser den gammaltestamentliga texten vilket är fallet i de stora församlingarna. Mönstret är nästan exakt detsamma när man ser till hur vanligt det är att en lekman läser episteltexten. Skillnaderna går visserligen i samma riktning när man ser till lekmanaläsning av evangelietexten men de är helt obetydliga. Den största skillnaden finns i svaren om lekmännens läsning av Kyrkans allmänna förbön. Från församlingar med över 5000 invånare är "Nej"-svar rena undantag och "I regel"-svar nästan lika vanliga som "Ibland"-svar. Från församlingarna med upp till 2000 invånare är svaren till minst en femtedel "Nej" och från de övriga församlingarna är "Ibland"-svaren åtminstone tre gånger så vanliga som "I regel"-svaren.

De stiftsskillnader som föreligger är åtminstone till en del en följd av hur församlingarna fördelar sig på små och stora enheter i de olika stift. I Stockholms stift läser en lekman "I regel" den gammaltestamentliga texten i alla församlingarna. Bruket är mycket spritt – i minst 19 av 20 församlingar – också i Strängnäs, Härnösands och Västerås stift. Motpolen utgörs av Visby stift där en lekman "I regel" läser GT-texten endast i en tredjedel av församlingarna men sedan är "avståndet" stort till Karlstads stift med "I regel"-svar från 80 procent av församlingarna. Mönstret kommer i stort sett igen när det gäller lekmanaläsning av episteltexten. Från församlingarna i Stockholms, Västerås, Härnösands och Strängnäs stift kommer nästan uteslutande "I regel"-svar, Visby finns på en egen nivå (37 %) och riktigt lika vanligt som i övriga stift är det inte att en lekman läser episteltexten i Karlstads, Göteborgs och Lunds stift (alla med under 85 procent "I regel").

När man kommer till lekmäns läsning av evangelietexten är det inte om sådan läsning förekommer "I regel" som är intressant utan om den överhuvudtaget förekommer. Störst andel församlingar där det händer att en lekman läser evangelietexten har Härnösands stift (64 %) men även i Linköpings och Västerås stift förekommer detta åtminstone "Ibland" i mer än hälften av församlingarna. Minst vanligt att en lekman läser evangelietexten åtminstone någon gång är det i Växjö stift (19 %) samt i Göteborgs och Karlstads stift. Att en lekman läser Kyrkans allmänna

förbön förekommer åtminstone av och till i nästan alla församlingar i Stockholms stift men är mycket vanligt också i Västerås, Härnösands och Linköpings stift. Minst förekommande är bruket utom i Visby stift också i Karlstads, Skara, Växjö och Lunds stift, d.v.s. nästan genomgående stift med många små församlingar.

Sammanfattningsvis kan då konstateras att lekmanaläsningar i gudstjänsten är vanligast i Stockholms stift men också förekommer i mycket stor utsträckning i Strängnäs, Västerås och Härnösands stift. Minst vanliga är lekmanaläsningarna i Visby och Karlstads stift men de har inte heller någon stark ställning i Växjö stift. Mönstren skulle sannolikt framträda tydligare om svaren på de fyra delfrågorna behandlades som en sammanhållen variabel "Lekmanaläsning".

Frågebatteriet om direkt lekmanamedverkan i gudstjänsten avslutades med en "öppen" fråga: *Medverkade lekmän på annat sätt vid gudstjänsten bortsett från läsning och/eller kollektupptagning?* Från en majoritet av församlingarna (58 %; N=1466) kom jakande svar vilket innebär att andelen församlingar där lekmännen har en roll i gudstjänsten i varje fall inte minskat sedan 1995. Andelen "Ja"-svar ökar systematiskt med församlingsstorlek från i knappt hälften från de små församlingarna till i mer än tre fjärdedelar från de stora församlingarna. Stiftsskillnaderna är inte särskilt stora. Störst är andelen "Ja"-svar från Stockholms (66 %), Västerås och Linköpings stift, minst är andelen från Visby (41 %), Göteborgs och Skara stift.

Upplysningarna som skrivits in efter "Ja"-markeringarna är synnerligen skiftande. Svaret från en enda församling sammanfattar många mindre utförliga svar: "Ljuständning, kollektupptagning, vittnesbörd, kollektpålysning, distribution, evangelieprocession". Svaren delar sig något förenklat i tre kategorier: 1) Svar som pekar på att lekmännen verkligen är kyrkvärdar; de hälsar välkomna, delar ut agendor, gör pålysningar om t.ex. kyrkkaffe före gudstjänsten o.s.v.; 2) Svar som pekar på att lekmännen "framträder" i gudstjänsten; de svarar för "Drama, dans, vittnesbörd", de är försångare, de får en roll när man har dialogpredikan; 3) Svar som pekar på liturgiska funktioner; de får "frambära bröd, vin och vatten, rökelse", de biträder vid distributionen av nattvarden, något som dock kan inskränka sig till att "Hålla i paten vid HHN". En genomgång

av alla de c:a 800 svaren skulle ge en rik provkarta över möjliga – och kanske också förvånande – lekmanafunktioner i gudstjänsten

Lekmän kan svara för olika moment i en gudstjänst. En lekman kan emellertid under vissa förhållanden också vara ansvarig för en gudstjänst. LUKA 27 hade frågan *Förekom lekmanaledda gudstjänster?* och förutsåg två svarsmöjligheter ”Gudstjänst ledd av praktikant” och ”Gudstjänst ledd av annan lekman”. Från drygt hälften (58 %) av församlingarna (N=1586) var svaret ”Nej”. Från en femtedel (20 %) uppgavs att en praktikant svarat för någon gudstjänst och från en dryg fjärdedel (28 %) uppgavs att någon annan lekman ersatt prästen i den gudstjänstledande funktionen. Andelen ”Nej”-svar har ökat med några procentenheter sedan 1995; mängden jakande svar kan inte jämföras eftersom svarsalternativen i LUKA 27 inte var desamma som i LUKA 23. Förekomsten av lekmanaledda gudstjänster följer inte församlingsstorleken: Beträffande ”gudstjänst ledd av annan lekman” finns absolut inga skillnader mellan små och stora församlingar men när det gäller ”gudstjänst ledd av praktikant” ger man jakande svar från något fler stora än små församlingar. ”Nej”-svar om lekmanaledda gudstjänster kommer framförallt från Göteborgs (70 %), Strängnäs och Visby stift och i minst utsträckning från Härnösands (26 %) och Luleå stift. Att en praktikant haft ansvar för någon gudstjänst markeras mest från Uppsala (48 %), Härnösands och Stockholms stift och minst från Strängnäs (9 %), Linköpings och Växjö stift. Att någon annan lekman lett någon gudstjänst markeras mest från Härnösands (49 %), Linköpings och Uppsala stift och minst från Visby (10 %), Göteborgs, Skara och Stockholms stift.

Diakonen/erna i en församling är inte lekmän men frågorna om deras medverkan i gudstjänsten var placerade i anslutning till frågorna om olika lekmanaktiviteter och det är därför lämpligt att redovisa de få – och i LUKA 27 nya – frågorna om deras uppgifter i gudstjänsten i detta sammanhang. Från 43 procent av församlingarna (N=1616) markerade man ”Vi har ingen diakon”. Det är naturligtvis främst de mindre församlingarna som markerat att diakon saknas vid filtret som föregår diakonfrågorna. Brytpunkten ligger vid 5000 invånare: Bland församlingarna med färre invånare uppges mer hälften att de saknar diakon medan man i församlingarna med flera invånare endast undantagsvis inte har någon diakon. Stiftsskillnaderna ifråga om man har diakon eller inte speglar

sannolikt i stor utsträckning församlingsstrukturen men man kan ändå notera att Skara är ett jämförelsevis ”diakonrikt” stift medan Karlstads stift är påtagligt ”diakonfattigt”.

För församlingarna med diakon/er fanns frågorna *Medverkade diakon vid: A) Utdelning av nattvarden?; B) I kyrkans allmänna förbön?* Frågorna har emellertid besvarats också från ett antal församlingar som markerat att de inte har någon diakon och även dessa församlingar ingår här i redovisningen. Beträffande diakonens/ernas medverkan vid nattvardsdistributionen svarade man från en femtedel (20 %) av de aktuella församlingarna (N=894) att sådan medverkan inte förekommer medan ungefär lika många (19 %) svarade ”I regel”. Andelen ”Nej”-svar sjunker tydligt med församlingsstorlek medan andelen ”I regel”-svar ökar, om också inte helt systematiskt, med församlingsstorleken. ”Nej”-andelen när det gäller diakoner och nattvardsdistribution är störst i Karlstads stift (35 %) men också i Visby, Skara och Lunds stift finns många församlingar där man har diakon men där denna/e inte deltar vid utdelandet av nattvarden. ”Nej”-andelen är nästan obefintlig i Stockholms stift (2 %) men den är liten även i återstoden av det kyrkogeografiska Mälardalsbältet (Västerås, Strängnäs och Uppsala stift). ”I regel”-svaren är många från Växjö (30 %) och Göteborgs stift och fåtaliga från Lunds (6 %) och Karlstads stift.

När det gäller diakoners medverkan vid läsningen av Kyrkans allmänna förbön svarar man från två tredjedelar (65 %) av församlingarna (N=898) ”Ibland” medan den återstående tredjedelen fördelar sig ganska jämnt på ”Nej” (19 %) och ”I regel” (16 %). Andelen ”Nej”-svar minskar med folkmängden medan något mönster knappast finns när det gäller andelen ”I regel”-svar. Stiftsskillnaderna hör till de mindre. Flest ”Nej” kommer från Karlstads (37 %) och Lunds stift medan ”Nej”-en från Stockholms (4 %), Visby, Luleå och Strängnäs stift är fåtaliga. Att en diakon ”I regel” läser Kyrkans allmänna förbön är vanligast i Strängnäs (27 %), Linköpings och Göteborgs stift medan sådan läsning endast förekommer i få församlingar i Skara (4 %), Karlstads, Västerås och Lunds stift.

Som en avslutning på blocket om lekmanaktivitet i gudstjänsten ställdes tre frågor av företeelser av vilka två innebär lekmanaktiviteter som

är synliga för dem som är samlade i kyrkorummet: *Förekom offergång?*, *Förekom håvgång?* och *Förekom evangelieprocession?* Svaren på de tre frågorna fördelade sig enligt tabell II.28.

Tabell II.28. Förekomst av offergång, håvgång och evangelieprocessioner.

	Offergång (N=1432)	Håvgång (N=1433)	Evangelieprocession (N=1434)
Nej	15 %	7 %	55 %
Ibland	83 %	20 %	38 %
I regel	2 %	73 %	7 %
Summa	100 %	100 %	100 %

I sammanställningen kan man observera att N-talen är avsevärt mindre – tio procent eller mera – än i tidigare sammanställningar som skall täcka alla församlingar från vilka svar inkommit. Förklaringen förefaller att ligga i att frågelistans typografiska utformning var sådan att man från en del församlingar som markerat ”Vi har ingen diakon” uppfattat att man skulle lämna flera än just de två frågor som rörde diakonernas aktivitet i gudstjänsten obesvarade. Ungefär en tiondel av formulären saknar således markeringar vid de här aktuella frågorna och – vilket är mera bekymmersamt! – vid frågorna om formerna för nattvardsfirandet. Den ”normala” svarsfrekvensen, d.v.s. 98 procent eller mera vid enskilda frågor, återkommer först vid frågorna om kommunioner med barn under konfirmationsåldern.

Med reservation för att materialet är något mindre tillförlitligt än vid flertalet tidigare frågor kan man konstatera att offergång ”Ibland” förekommer i fem sjättedelar av församlingarna och där man inte har sådan av-och-till-förekomst avstår man från att samla in kollekten genom offergång; församlingar där man ”I regel” har offergång är mycket ovanliga. Sedan 1990-talet har ”Ibland”-svaren blivit färre; då gav man detta svar från mer än 90 procent av församlingarna. Förekomsten av offergång är inte på något systematiskt sätt knuten till församlingsstorleken. Vissa stiftsskillnader kan iaktas men de är mindre påtagliga än många andra skillnader. En större andel av församlingarna än i landet i övrigt svarar ”Nej” om offergång i Visby (42 %) och Västerås stift. Den minsta andelen ”Nej”-svar kommer från Skara och Växjö stift (båda 5 %). ”I regel”-svar är rena undantag; några sådana svar kom överhuvudtaget inte från Skara, Västerås, Härnösands, Luleå och Visby stift och andelen

(6 %) i det stift – Uppsala – varifrån flest ”I regel”-svar kom antyder inte att seden någonstans skulle ha en starkare lokal förankring.

Medan offergång förekommer men ändå är undantagsföreteelser i flertalet församlingar är håvgång något som ”I regel” förekommer i en stor majoritet eller tre fjärdedelar av församlingarna och i den återstående fjärdedelen är det vanligare att man ”Ibland” har håvgång än att man överhuvudtaget inte använder denna metod för att samla in kollekten. En mindre förändring har emellertid skett sedan 1990-talet då en ännu mera kompakt majoritet svarade ”I regel” och ännu färre församlingar svarade ”Nej” om håvgång. Man kan alltså konstatera att båda de mera ostentativa formerna för kollektupptagning blivit något mindre vanliga och sannolikt har då också mera diskreta former för givande vunnit terräng.

Förekomsten av håvgång är endast svagt kopplad till församlingsstorlek; vore det inte för de allra minsta församlingarna, de med färre än 500 invånare där ”Nej”-svaren är vanligare och ”I regel”-svaren ovanligare än i de andra storleksklasserna, skulle man överhuvudtaget inte kunna tala om skillnader. Stiftsskillnaderna är däremot stora. ”Nej”-svar, att man aldrig har håvgång, kommer i stor utsträckning (26 %) från församlingar i Göteborgs stift, som i detta avseende ligger på en helt annan nivå än de övriga stiftet och framförallt då än de båda stiftet i norr där nästan ingen församling svarar ”Nej” på frågan om håvgång. I Luleå stift och i Karlstads stift uppger mer än nio av tio församlingar att man ”I regel” har håvgång och detta kontrasterar starkt mot Göteborgs stift där motsvarande andel är en av tre församlingar. Utom från Göteborgs stift kom jämförelsevis få ”I regel”-svar från Skara (59 %) och Lunds stift.

Liksom när det gäller kollektupptagning med håv är det en speciell grupp av lekmän – framförallt kyrk- eller gudstjänstvärdar – som synliggörs då man har en evangelieprocession. Sådana processioner förekommer överhuvudtaget inte i mer än hälften av församlingarna och är ”regel” endast i en dryg tjugondel av alla församlingar. Svarsmönstret är emellertid ändrat sedan 1995 då man från nästan tre fjärdedelar (71 %) av församlingarna svarade ”Nej” om förekomsten av sådana processioner och då ”I regel”-svaren var hälften (3 %) så vanliga som de var 2002. Evangelieprocessioner är en de stora församlingarnas företeelse. Andelen ”Nej”-svar minskar tydligt och andelen ”I regel”-svar ökar lika

tydligt med församlingsstorleken. Stiftsskillnaderna är stora och hänger åtminstone till en del samman med att stiftet har olikartad församlingsstruktur. En tvåtredjedelsmajoritet av "Nej"-svar iakttas i Skara (79 %), Härnösands, Lunds och Karlstads stift. Motpolen utgörs av Linköpings stift där mindre än en tredjedel (32 %) av församlingarna svarar "Nej" och det svaret kommer också från en minoritet av församlingarna i Uppsala, Strängnäs, Stockholms och Växjö stift. I det sistnämnda stiftet är evangelieprocession "regel" i en femtedel (20 %) av församlingarna och det intar därmed en särställning med Västerås stift, där inte någon församling "I regel" har evangelieprocession, som motpol.

I detta sammanhang är det lämpligt att redovisa svarsutfallet vid en fråga som kom något längre fram i formuläret: *Användes processionskors?* Från sex församlingar av sju (86 %; N=1582) var svaret "Ja" och andelen var densamma som vid 1990-talets mitt. Förekomsten av processionskors följer mycket väl församlingsstorleken: I församlingar med upp till 500 invånare har två tredjedelar processionskors medan "Nej"-svar vid denna fråga knappast förekommer från församlingar med mer än 20000 invånare. Stiftsskillnaderna är inte påtagligt stora och sammanhänger med hur församlingarna fördelar sig på små och stora enheter. Således är det inte förvånande att man inte använder processionskors i många församlingar i Visby (38 % "Nej") och Skara stift medan det däremot lite går emot mönstret att sådana kors också är ovanliga i Härnösands stift. Mer än nio av tio församlingar i Stockholms (97 %), Västerås, Växjö, Linköpings och Strängnäs stift använder processionskors.

4.2 Den allmänna gudstjänsten: Nattvardsfirandet

Hur nattvardsfirandet i församlingarna gestaltar sig vid 2000-talets början klarlades genom en rad frågor i LUKA 27. Inledningsvis efterfrågades *Frambars bröd eller vin under tillredelsepsalmen?* samt *Förekom obrutet duklag?* och *Förekom stående kommunion?* Svaren på det tre frågorna framgår av tabell II.29 där man när det gäller N-talen – som tidigare nämnts – bör observera att svar på frågorna saknas från omkring en tiondel av de församlingar som sänt in för övrigt väl ifyllda formulär.

Denna första sammanställning med resultat beträffande nattvardsfirandet under det tidiga 2000-talet visar framförallt att både ramen och formerna växlar såväl mellan som inom församlingarna. Alla tre frågorna ger såväl många "Nej"-svar som många "I regel"-svar och detta antyder att

man gör olika i olika församlingar. Framförallt antyder emellertid de många "Ibland"-svaren att man inom församlingarna inte har någon helt fast praxis utan gör på olika sätt vid olika tillfällen eller i olika kyrkor.

Tabell II.29. Några olika bruk vid nattvardsfirandet (A).

	Bröd/vin frambars (N=1439)	Obrutet duklag (N=1438)	Stående kommunion (N=1432)
Nej	58 %	22 %	22 %
Ibland	25 %	55 %	60 %
I regel	17 %	23 %	18 %
Summa	100 %	100 %	100 %

Att man bär fram brödet och vinet under tillredelsepsalmen är ovanligt. Ett klart flertal av församlingarna svarar "Nej" på frågan om detta. "I regel" bär man fram nattvardshåvorna under församlingssång i en sjätte-del av församlingarna och i ytterligare en fjärdedel av församlingarna gör man det "Ibland". Jämfört med hur det var under 1990-talet kan man konstatera att andelen "Ibland"-svar har ökat med ett knappt tiotal procentenheter på "bekostnad" av andelen "Nej"-svar. Andelen församlingar där man "I regel" bär fram brödet och vinet under tillredelsepsalmen har däremot inte ändrats. Hur man gör i det aktuella avseendet sammanhänger endast till en ringa del med församlingsstorleken: Bruket är något vanligare i större än i mindre församlingar. Det är inte heller särskilt stiftsbundet. "Nej"-svaren är flest från Göteborgs och Luleå stift (båda 70 %) och minst frekventa från Linköpings (38 %), Västerås och Strängnäs stift. Jämförelsevis många "I regel"-svar kommer från Växjö (25 %) och Uppsala stift medan sådana svar är minst vanliga från två strukturmässigt så olika stift som Stockholm (5 %) och Skara (10 %).

Obrutet duklag förekommer åtminstone av och till i en majoritet av församlingarna. I drygt hälften av församlingarna distribueras nattvarden på detta sätt "Ibland" och den andra halvan församlingar fördelar sig jämnt på sådana där man överhuvudtaget inte har obrutna duklag och sådana där man "I regel" har det. Andelen "Nej"-svar har minskat med c:a tio procentenheter sedan 1995 samtidigt som andelen "I regel"-svar ökat lika mycket. Obrutna duklag är ganska naturligt vanligare i stora än i små församlingar. I hälften av församlingarna där befolkningen överstiger 10000 har man "I regel" obrutna duklag medan motsvarande andel är en åttodel där befolkningen inte uppgår till 1000 personer. Denna skillnad återspeglas delvis i stiftsskillnaderna. Störst är andelen "Nej"-svar

från Göteborgs (39 %), Växjö och Visby stift och minst är andelen från Stockholms (9 %), Västerås och Uppsala stift. Att man ”I regel” har obrutna duklag förekommer framförallt i Stockholms (42 %), Linköpings och Västerås stift medan endast ett fåtal församlingar i Visby (4 %), Skara och Karlstads stift har obrutna duklag som standard.

Svarsfördelningen när det gäller stående kommunion är mycket lik den beträffande obrutna duklag: En dryg femtedel ”Nej”, gott och väl hälften ”Ibland” och en knapp femtedel ”I regel”. Denna fördelning har tydligt ändrats sedan 1990-talet: ”Nej”-markeringarna har blivit tio procent färre och ”I regel”-markeringarna lika många flera. Storleksfaktorn är viktig även när det gäller denna aspekt av nattvardsdistributionen. Flertalet av de små församlingarna svarar ”Ibland” och bland dem som inte gör det är det dominerande svaret ”Nej”. Flertalet av de stora församlingarna svarar också ”Ibland” men bland dem som inte gör det är svaret nästan undantagslöst ”I regel”. Stiftsskillnaderna när det gäller förekomsten av stående kommunion är större än vid flertalet andra ”nattvardsfrågor” och redovisas i tabell II.30.

Tabell II.30. Förekomst av stående kommunion.

Stift	Nej	Ibland	I regel	Summa
Uppsala (N=114)	7 %	74 %	19 %	100 %
Linköping (N=152)	15 %	51 %	34 %	100 %
Skara (N=108)	36 %	61 %	3 %	100 %
Strängnäs (N=68)	10 %	66 %	24 %	100 %
Västerås (N=92)	13 %	68 %	19 %	100 %
Växjö (N= 174)	28 %	61 %	11 %	100 %
Lund (N=212)	12 %	63 %	25 %	100 %
Göteborg (N=179)	48 %	46 %	6 %	100 %
Karlstad (N=91)	31 %	60 %	9 %	100 %
Härnösand (N=71)	13 %	49 %	38 %	100 %
Luleå (N=57)	25 %	71 %	4 %	100 %
Visby (N=57)	25 %	71 %	4 %	100 %
Stockholm (N=57)	5 %	54 %	41 %	100 %
Hela landet (N=1432)	22 %	60 %	18 %	100 %

I Göteborgs stift förekommer stående kommunion överhuvudtaget inte i hälften av församlingarna. Även i Skara stift finns många församlingar där man inte delar ut brödet och vinet annat än vid knäfall. Motpolerna utgörs av Stockholms och Uppsala stift där en helt dominerande andel av församlingarna åtminstone av och till tillämpar stående kommunion. När det gäller församlingarna i Stockholms stift är det egentligen inte fråga

om ”av och till” utan i fyra av tio församlingar tar kommunikanterna ”I regel” emot nattvardshåvorna stående. Även i Härnösands och Linköpings stift finns många församlingar där stående kommunikanter är det vanliga. Församlingar där man ”I regel” tillämpar denna distributionsform är ovanliga i Skara, Visby och Göteborgs stift men också i Luleå stift. Man kan således observera stora skillnader i det aktuella avseendet mellan de båda ”rena” Norrlandsstiften.

Frågorna om formerna för nattvardsfirandet fortsatte: *Användes vanligt bröd?*, *Användes alkoholfritt vin?*, *Användes särkalkar?* samt *Förekom intinktion?* Svarsfördelningarna framgår av tabell II.31.

Tabell II.31. Några olika bruk vid nattvardsfirandet (B).

	Vanligt bröd (N=1442)	Alkoholfritt vin (N=1444)	Särkalkar (N=1443)	Intinktion (N=1440)
Nej	86 %	88 %	97 %	5 %
Ibland	12 %	6 %	2 %	46 %
I regel	2 %	6 %	1 %	49 %
Summa	100 %	100 %	100 %	100 %

Sammanställningen pekar mot att de traditionella formerna för nattvardsfirande har en näst intill orubbad ställning. Det är endast i den sista kolumnen som man observerar att en förändring ägt rum jämfört med några generationer tillbaka. Att man ersätter inköpta oblater med vanligt bröd förekommer i en sjundedel av församlingarna och där nästan uteslutande undantagsvis. Svarsfördelningen var nästan exakt densamma 1995. Att man har alkoholfritt vin är ungefär lika ovanligt som att man har vanligt bröd men har ändå blivit något lite vanligare sedan 1990-talet. Särkalkar förekommer nästan inte alls och har någon ändring skett så går den snarast mot att bruket blivit mera ovanligt.

Till skillnad från vanligt bröd, alkoholfritt vin och särkalkar har intinktion – att brödet doppas i vinet – blivit vanligt och förekommer i nästan alla församlingar; från hälften är svaret ”Ibland” och från hälften ”I regel”. Den raka fråga som ingick i LUKA 27 fanns inte i LUKA 23 utan där efterfrågades istället ”Mottar kommunikanterna nattvardsbrödet i handen?” ”Nej”-svaren var fåtaliga och ”majoritetssvaret” var ”Ibland” med 58 procent medan 37 procent svarade ”I regel”. Trots den osäkerhet som ändringarna i frågelydelse skapar kan man nog påstå att intinktion blivit vanligare under den aktuella sjuårsperioden. Medan t.ex. före-

komsten av särkalkar är församlingens beslut – man har dem eller man har dem inte – beror förekomsten av intinktion till en del på kommunikanternas beslut. En kommunikant kan markera att han/hon vill ha brödet i handen och oftast men inte nödvändigtvis torde den som delar ut nattvarden acceptera signalerna från kommunikanten.

Att man använder vanligt bröd vid nattvardsfirandet är knappast kopplat till församlingsstorlek. ”Nej”-svaren – att man överhuvudtaget inte använder bröd som ersättning för oblater – är helt dominerande från församlingarna i Skara (95 %), Växjö, Karlstads och Härnösands stift och minst förekommande från församlingarna i Västerås (70 %), Uppsala och Visby stift. ”I regel”-svar förekommer inte från Uppsala, Karlstads och Visby stift och det är endast i Göteborgs stift som mer än enstaka församlingar (6 %) ger detta svar.

Att man firar nattvard med alkoholfritt vin är något starkare kopplat till församlingsstorlek än vad fallet är med utnyttjandet av vanligt bröd. Det är något vanligare att man åtminstone ”Ibland” bjuder alkoholfritt vin i de större än i de mindre församlingarna. Stiftsskillnaderna är påtagliga. ”Nej” är det eniga svaret från församlingarna i Visby stift och även från Växjö, Karlstads, Strängnäs och Linköpings stift svarar minst nitton av tjugo församlingar att alkoholfritt vin inte förekommer vid nattvardsfirandet. ”Nej”-svaren är minst vanliga från Härnösands (61 %), Stockholms och Lunds stift. ”Ibland”-svar kommer från nästan samtliga stift men är vanligast från Uppsala (18 %) och Stockholms stift. Bruket att använda alkoholfritt vin i nattvarden är främst knutet till två – ganska olika – stift: Församlingarna i Härnösands och i Lunds stift svarar ”I regel” i helt annan utsträckning än församlingarna i resten av landet eller till 26 respektive 22 procent. Bruket av särkalkar är inte alls kopplat till församlingsstorlek och endast svagt kopplat till i vilket stift församlingarna är belägna. Andelen ”Ibland”- och ”I regel”-svar kommer inte i något stift upp till en tiondel men vanligast är det med särkalkar – som inte alls förekommer i Västerås och Härnösands stift – i Stockholms (9 %), Visby och Lunds stift.

Förekomsten av intinktion sammanhänger i någon mån med församlingsstorleken: Från något flera av de allra största än av de övriga församlingarna är svaret ”I regel”. Stiftsskillnaderna är påtagliga. ”Nej”-

svar är ovanliga från samtliga stift – som mest 11 procent från Göteborgs stift – men stora skillnader finns ifråga om utnyttjandet av alternativen ”Ibland” och ”I regel”. ”Ibland” är det klart dominerande svaret från församlingarna i Göteborgs och Luleå stift (båda 70 %) samt Visby och Växjö stift. ”I regel” är på samma sätt det dominerande svaret från församlingarna i Lunds (83 %), Stockholms och Linköpings stift. I övriga stift väger det ganska jämnt mellan de båda svarsmöjligheterna.

I ”nattvardsblocket” i LUKA 27 ingick också frågorna *Förekom fridshälsning mellan bänkgrannar?* och *Gjorde gudstjänstdeltagarna korsstecken?* Frågan om fridshälsning var ny jämfört med LUKA 23 och besvarades nekande från något mer än hälften (55 %) av församlingarna (N=1443). Huvuddelen (37 %) av de återstående församlingarna svarade ”Ibland” och ”I regel”-svar kom endast från en knapp tiondel (9 %) av församlingarna. Möjligen borde här liksom vid den följande frågan svarsalternativen ha varit ”Inga - Enstaka - De flesta”. Fridshälsning är mycket vanligare i stora än i små församlingar. Från två tredjedelar av församlingarna med upp till 2000 invånare svarar man ”Nej” och endast i undantagsfall ”I regel”. Från församlingar med över 10000 invånare svarar man i flertalet fall ”Ibland” och återstoden delar sig med en femtedel på vardera ”Nej” och ”I regel”. Resultatet innebär alltså att fridshälsning är mindre vanligt i de församlingar där sannolikheten att man känner bänkgrannen är stor än där den är liten. ”Tätheten” i bänkarna kan emellertid också vara en faktor att räkna med. Den betydelse som församlingsstorleken har för bruket av fridshälsning speglas till en del i de stiftsskillnader som visserligen finns men som inte är påtagligt stora. Minst vanligt med fridshälsning (= störst andel ”Nej”) är det i Visby (86 %), Karlstads, Växjö och Skara stift. Vanligast att det åtminstone ”Ibland” förekommer fridshälsningar är det i Stockholms (81 %), Linköpings och Uppsala stift.

Vid frågan om korsstecken var svarsalternativen ”Nej - Enstaka - Allmänt” och mellannivån är helt dominerande. Från fyra församlingar av fem (82 %) svarade man ”Enstaka” och från återstoden var svaret främst ”Nej” (17 %) medan ”Allmänt” förekommande korsstecken endast rapporteras från ett fåtal (2 %) av församlingarna. Korstecknandet är vanligare i stora än i små församlingar och detta förefaller nästan vara en självklarhet: Sannolikheten att det skall finnas ”Enstaka” gudstjänstdel-

tagare som gör korstecken är större där många kommer till kyrkan än där gudstjänstdeltagarna är fåtaliga. Stiftsskillnaderna är inte stora. Störst är andelen ”Nej”-svar från Härnösands stift (37 %) och stiftet är ensamt om att mer än en fjärdedel av församlingarna ger detta svar. Lika ensamt är Stockholms stift om att mindre än en tiondel av församlingarna (5 %) svarar ”Nej” på frågan.

Att barn deltar i nattvardsfirandet är vanligt sedan den sista fjärdedelen av 1900-talet och beträffande barnens nattvardsdeltagande var frågan i LUKA 27 *Kommunicerade barn före konfirmationsåldern: A) Tillsammans med familjemedlemmar?; B) Tillsammans med kamrater?; C) Ensamma?* Svaren vid de tre delfrågorna fördelade sig enligt tabell II.32.

Tabell II.32. Tillsammans med vilka deltar barn i nattvardsfirandet.

	Med familjen (N=1595)	Med kamrater (N=1581)	Ensamma (N=1571)
Nej	12 %	45 %	71 %
Ibland	66 %	50 %	28 %
I regel	22 %	5 %	1 %
Summa	100 %	100 %	100 %

Siffrorna är inte alldeles enkla att tolka eftersom frågorna både förutsätter att det finns barn i församlingen och att dessa – liksom deras föräldrar – deltar i nattvardsfirandet. ”Nej”-svaren har blivit något färre sedan 1995 vid A- och B-frågorna medan ingen ändring skett vid C-frågan. En ökning som motsvarar de bortfallna ”Nej”-en kan när det gäller ”Tillsammans med familjemedlemmar” iakttas för svaret ”I regel” och när det gäller ”Tillsammans med kamrater” för svaret ”Ibland”. Vad man kan utläsa är sannolikt att barn som inte nått konfirmationsåldern och som följer sina föräldrar eller en kamratgrupp (Kyrkans unga?) till en mässa ganska allmänt deltar i nattvardsfirandet. Barn kommunicerar främst tillsammans med sin familj men också i ganska stor utsträckning tillsammans med kamrater medan det är ovanligt att barn ensamma går fram till nattvardsbordet.

”Nej”-svar när det gäller barns nattvardsfirande tillsammans med den egna familjen är betydligt vanligare från små än från stora församlingar och i motsvarande mån är ”I regel”-svar vanligare från stora än från små församlingar. Liknande mönster kommer igen när man ser till barns nattvardsfirande tillsammans med kamrater och ensamma men inte lika

tydligt. Stiftsskillnaderna är jämfört med vid andra frågor genomgående ganska små. ”Nej”-svar vid ”Tillsammans med familjemedlemmar” är nästan obefintliga från Stockholms (3 %), Skara och Lunds stift och vanligast från Göteborgs (20 %), Uppsala, Karlstads och Växjö stift. Dessa ”Nej”-svar torde kunna tolkas att barn i de aktuella församlingarna överhuvudtaget inte deltar i nattvardsfirandet. ”I regel”-svaren är mest frekventa från Västerås (31 %) och Lunds stift men nästan obefintliga från Karlstads (5 %) och Visby stift.

Att barn kommunicerar gruppvis (”Tillsammans med kamrater”) är ovanligt (= ”Nej”-svar) i församlingarna i Göteborgs (61 %), Växjö, Uppsala och Härnösands stift men förekommer i varje fall av och till (”Ibland” eller ”I regel”) mest i församlingarna i Stockholms (73 %) och Visby stift. Från samtliga stift är ”Nej” det vanligaste svaret när det gäller om barn kommunicerar ensamma. Särskilt kompakt är detta ”Nej” från Växjö och Uppsala stift (båda 79 %) medan tendenser till uppluckring märks från Linköpings, Strängnäs och Stockholms stift (alla tre 62 % ”Nej”).

4.3 Den allmänna gudstjänsten: Gudstjänstutbudet

En påtaglig förändring i frågelistan om den kyrkliga seden 2002 jämfört med tidigare versioner var att förekomst av en rad andra gudstjänster än huvudgudstjänsterna efterfrågades. Frågebatteriet var: *Förekom: A) Sinnesrogudstjänster?; B) Middagsböner?; C) Veckomässor?; D) Taizégudstjänster?; E) Andra typer av meditationsgudstjänster?* Vid de fyra första delfrågorna var svarsalternativen ”Inga - Enstaka - Flera” och vid den sista fanns två rader att fylla i med en beskrivning. Svartsfördelningen vid de tre frågorna med fasta svarsalternativ framgår av tabell II.33.

Tabell II.33. Förekomst av några olika gudstjänsttyper.

	Sinnesrogudstjänster (N=1584)	Middagsböner (N=1588)	Veckomässor (N=1599)	Taizégudstjänster (N=1579)
Inga	76 %	73 %	26 %	32 %
Enstaka	16 %	13 %	35 %	42 %
Flera	8 %	14 %	39 %	26 %
Summa	100 %	100 %	100 %	100 %

Även om procenttalen i de fyra kolumnerna skiljer sig åt ganska kraftigt måste man konstatera att alla de aktuella gudstjänstformerna har avsevärd spridning vid ingången till 2000-talet och att det sannolikt är en

”miss” att deras förekomst inte alls efterfrågats tidigare. Företeelser som dessa vinner knappast riksvid spridning under en sjuårsperiod. Sinnesrogudstjänster – en gudstjänstform som åtminstone ursprungligen var knuten till den kyrkliga diakonins samarbete med Anonyma Alkoholister – förekommer i en fjärdedel av församlingarna, i flertalet dock endast vid ”Enstaka” tillfällen. Middagsböner erbjuds i ungefär lika många församlingar som sinnesrogudstjänsterna men är där de förekommer oftast mera regelbundna än dessa. Veckomässor förekommer i tre fjärdedelar av församlingarna och är vanligt förekommande i fyra av tio församlingar. Det mest överraskande i sammanställningen är den spridning Taizégudstjänsterna fått. Endast en tredjedel av församlingarna anger att ”Inga” sådana gudstjänster förekommer medan inte mindre än en fjärdedel anger att de förekommer med viss regelbundenhet.

Beträffande alla tre gudstjänstformerna gäller att de är mycket mer frekvent förekommande i större än i mindre församlingar. Sinnesrogudstjänster har man i runt hälften av församlingarna med mer än 10000 invånare och något mindre än 20 procent av församlingarna med mindre än 2000 invånare. Det är inte främst den förra utan den senare siffran som förvånar genom sin höga nivå. Middagsböner är ovanliga i små församlingar – sex av sju församlingar med upp till 2000 invånare svarar ”Inga” – medan många stora församlingar ger svaret ”Flera”. Detta svar är nästan standard från stora församlingar när det gäller veckomässor. Från omkring en femtedel av de mindre församlingarna kommer samma svar och det är kanske överraskande många; bortemot hälften av dessa mindre församlingar uppger dock att man överhuvudtaget inte har några veckomässor. Detta antyder att man inte räknar nattvardsgudstjänsten på Skärtorsdagen som en ”Enstaka” veckomässa. Andelen församlingar som inte haft någon Taizégudstjänst minskar tämligen systematiskt med folkmängden medan andelen församlingar med ”Flera” sådana gudstjänster ökar lika systematiskt med folkmängden. I de riktigt små församlingarna, de med färre än 500 invånare, ges de tre svaren ”Inga – Enstaka – Flera” med följande frekvens: 49, 35 och 16 procent. I de riktigt stora församlingarna, de med mer än 20000 invånare är motsvarande tal 5, 33 och 62 procent.

”Inga”-svaren beträffande Sinnesrogudstjänster är många från Göteborgs (90 %), Karlstads, Visby och Växjö stift och minst vanliga från Stock-

holms (54 %), Luleå och Linköpings stift. ”Flera”-svaren är flest från Stockholms (20 %) och Västerås stift; något sådant svar kom överhuvudtaget inte från Visby stift och endast från ett fåtal församlingar i Göteborgs och Karlstads stift. Frånvaro av Middagsböner (= ”Inga”) uppges framförallt från stift med många små församlingar som Visby stift (86 %) men också från Härnösands stift. Att man har ”Flera” Middagsböner markeras från mer än hälften av församlingarna i Stockholms stift (53 %) men därefter är språnget långt till stiftet med näst flest ”Flera”-svar: Lunds stift med 19 procent.

Många församlingar i Visby (37 %), Linköpings och Skara stift har överhuvudtaget inte Veckomässor men endast från Stockholms stift har knappast några församlingar (3 %) gett svaret ”Inga”. Att man har ”Flera” Veckomässor redovisas utom från Stockholms stift (86 %) också från mer än hälften av församlingarna i Västerås och Luleå stift. Taizégudstjänsterna har haft minst genomslagskraft i Karlstads och Härnösands stift där 51 respektive 45 procent av församlingarna uppger att ”Inga” sådana samlingar förekommit. Starkast ställning – flest ”Flera”-svar – har dessa gudstjänster i Stockholms (49 %), Västerås, Strängnäs och Uppsala stift. Utöver i Karlstads (15 %) och Härnösands stift är det ovanligt att man haft många sådana gudstjänster också i Växjö stift.

Den femte delfrågan om gudstjänster gällde ”Andra typer av meditationsgudstjänster”. De inskrivna svaren växlar i hög grad och långt ifrån alla beskrivningarna kan sägas hänföra sig till meditationsgudstjänster. Det är emellertid helt klart att man i många församlingar, kanske åtta-tio procent av alla har någon form av gudstjänst (utöver de som togs upp i specificerade frågor) som man betraktar som en meditationsgudstjänst. Beskrivningarna växlar: ”Meditativa kvällsgudstjänster”, ”Musik med meditation”, ”Meditation och förbön”, ”Andrumsgudstjänst”, ”Kristen djupmeditation”, ”Mässa med få ord”, ”Textmeditationer/rel lyrik med instrumentalmusik/stilla lovsång”, ”Frälsarkransandakt, psalmmässa”, ”Tomasmässa, förböns-gudstjänst”. Svaren kan anknyta till de tidigare explicit nämnda gudstjänsterna: ”Veckomässa med Taizéstuk”. Man bör kanske särskilt observera att ”Ionamässan” är på (tillfällig?) frammarsch. Resultaten visar att i kommande LUKA-listor bör en särskild delfråga ”Andra meditationsgudstjänster” med fasta svarsalternativ ingå men frå-

gelistorna bör också ge plats för att nämna de många gudstjänster som inte passar in under de varianter som uttryckligen efterfrågas.

Arbetet med materialet antyder att de olika typerna av ”meditationsgudstjänster” inte så mycket är alternativ som församlingarna väljer bland utan istället att de uppfattas som komplementära. Svaren om dessa gudstjänster skulle förtjäna att bearbetas som en helhet och inte som fyra eller fem delfrågor. De skillnader mellan församlingar av olika storlek och mellan församlingar i olika delar av landet som framträder redan vid de olika delfrågorna skulle med all sannolikhet då bli tydligare markerade.

Liksom de meditativt inriktade gudstjänsterna har också dramatiserade framställningar av kristna tankar och enskilda skeenden som Bibeln beskriver fått stor spridning. LUKA 27 hade frågan *Förekom kyrkospel eller dramatiseringar av bibeltexter?* Från knappt 40 procent av församlingarna (N=1602) var svaret ”Nej” vilket alltså innebär att man i klart mer än hälften av församlingarna någon gång under året haft någon form av – vad man inte vill kalla – ”teater”. Från en fjärdedel (23 %) av församlingarna är svaret ”Ja, kyrkospel” och från nästan hälften (47 %) är svaret ”Ja, dramatisering av bibeltexter”; i nästan en tiondel av församlingarna har båda typerna av framställning förekommit. ”Spelfrågan” hade en något annorlunda formulering i LUKA 23: ”Förekom kyrkospel eller bibelpantomimer?” ”Nej”-svar var avsevärt vanligare 1995 (52 %) än sju år senare. Kyrkospel redovisades även då från omkring en fjärdedel av församlingarna medan dramatiseringar av bibeltexter blivit vanligare eftersom vid den förra inventeringen endast en knapp tredjedel av församlingarna (31 %) erbjöd sådana. Man kan fråga om det är så att åtminstone en del av dessa många bibeldramatiseringar är samma händelser som i inledningen av frågelistan redan redovisats genom ett ”Ja”-svar vid frågan om förekomst av ”annan kunskapsredovisning än förhör” vid konfirmationsgudstjänsterna.

Andelen negativa svar vid frågan om kyrkospel och bibeldramatiseringar minskar systematiskt med församlingsstorlek och lika systematisk är ökningen av andelen församlingar som svarar ”Ja” beträffande ”dramatiseringar av bibeltexter”. Andelen ”Ja”-svar beträffande ”kyrkospel” är däremot ungefär densamma i alla storleksklasserna eller runt en fjärdedel. Stiftsskillnaderna när det gäller kyrkospel och bibeldramatiseringar hör

till de mindre. ”Nej”-svaren är flest från Visby (48 %), Växjö och Härnösands och Skara stift och minst vanliga från Stockholms (22 %), Luleå, Linköpings och Karlstads stift. Att man har kyrkospel redovisas framförallt från församlingarna i Stockholms (34 %), Karlstads och Linköpings stift. När det gäller dramatiseringar av bibeltexter har dessa den starkaste ställningen i Luleå (59 %), Stockholms, Lunds och Uppsala stift. Beträffande båda formerna av dramatiseringar är andelen församlingar som svarar ”Ja” beträffande förekomst minst i Växjö och Härnösands stift.

En frågegrupp tog upp gudstjänster med musikaliska inslag: *Anordnades i kyrkan: A) Musik/lunchandakter?; B) Sånggudstjänster av typ ’Hela kyrkan sjunger’?; C) Musik helt utan gudstjänstmoment? Svartalternativen var ”Nej – Ibland – Ofta”. Vid alla tre delfrågorna gäller att ”snittet” går mellan ”Nej” och ”Ibland”, d.v.s. det intressanta är om gudstjänstformen förekommer eller inte. Andelarna ”Ofta”-svar är inte stor utan som mest tio procent vid frågan om Musik/lunchandakter och i diskussionen här liksom i tabellerna har ingen åtskillnad gjorts mellan ”Ibland” och ”Ofta”. Alla tre gudstjänstformerna har blivit vanligare sedan 1995. Då hade 20 procent av församlingarna Musik/lunchandakter, 2002 var det 38 procent. Då hade 63 procent av församlingarna Sånggudstjänster, 2002 var det 66 procent. Då hade 36 procent av församlingarna Musik helt utan gudstjänstmoment, 2002 var det 41 procent. Beträffande de två senare formerna är alltså ökningen mycket måttlig medan den vad gäller Musik/lunchandakter är högst påtaglig. Församlingsstorlekens betydelse har ofta framhållits när det gäller förekomsten av olika bruk och företeelser men den har endast beskrivits verbalt. Det kan vara rimligt att någon gång visa denna betydelse i tabellform. Tabell II.34 klargör i hur stor andel av församlingarna i de olika storleksklasserna som olika samlingar med musik och sång överhuvudtaget förekommer.*

Förekomsten såväl av musik/lunchandakter som av musikframföranden där talade ord helt saknas sammanhänger mycket starkt med församlingsstorleken. Båda typerna av samlingar förekommer i som mest en tredjedel av församlingarna med upp till 2000 invånare samtidigt som de är vanliga – förekommer i mer än två tredjedelar – i församlingarna med mer än 10000 invånare. Mot detta kontrasterar samlingar där man sjunger välbekanta psalmer och samlingar där en kyrkokörs framträdande el-

ler en kyrkomusikers orgelspel är det enda inslaget. Båda typerna av samlingar förekommer oberoende av församlingsstorleken.

Tabell II.34 Förekomst av musikgudstjänster i församlingar av olika storlek.

Församlingar med	Musik/lunch- andakter	Sångguds- tjänster	Musik utan guds- tjänstmoment
- 499 inv. (N=347)	23 %	61 %	26 %
500 - 999 inv. (N=261)	23 %	62 %	33 %
1000 - 1999 inv. (N=262)	30 %	68 %	36 %
2000 - 4999 inv. (N=300)	37 %	69 %	42 %
5000 - 9999 inv. (N=171)	59 %	67 %	51 %
10000 - 19999 inv. (N=161)	65 %	72 %	67 %
20000 - inv. (N=75)	81 %	67 %	88 %
Alla församlingar (N=1577)	38 %	66 %	41 %

I vad mån församlingarna erbjuder den här aktuella typen av musik- och/eller sånginriktade samlingar skiljer sig också mellan stiftet. Skillnaderna kan inte, som framgår av tabell II.35, uteslutande hänföras till att församlingsstrukturen inte är likadan i de olika stiftet.

Tabell II.35. Förekomst av musikgudstjänster i församlingar i olika stift.

Stift	Musik/lunch- andakter	Sångguds- tjänster	Musik utan guds- tjänstmoment
Uppsala (N=143)	46 %	58 %	58 %
Linköping (N=159)	30 %	70 %	28 %
Skara (N=120)	26 %	74 %	31 %
Strängnäs (N=75)	33 %	60 %	54 %
Västerås (N=99)	48 %	67 %	61 %
Växjö (N=186)	36 %	66 %	25 %
Lund (N=239)	36 %	68 %	43 %
Göteborg (N=191)	41 %	54 %	24 %
Karlstad (N=106)	29 %	76 %	37 %
Härnösand (N=84)	32 %	67 %	59 %
Luleå (N=59)	41 %	66 %	63 %
Visby (N=56)	41 %	83 %	19 %
Stockholm (N=60)	77 %	63 %	88 %
Hela landet (N=1577)	38 %	66 %	41 %

Musik/lunchandakter förekommer framförallt i kyrkorna i Stockholms stift men det är också jämförelsevis många församlingar i Västerås och Uppsala stift som erbjuder denna typ av korta samlingar. Minst vanliga är de i Skara, Karlstads och Linköpings stift av vilka åtminstone två har många småförsamlingar. Att storleksfaktorn inte är helt styrande kan

man se av att musik/lunchandakter är ganska vanliga (under sommaren?) i Visby stift. Detta stift kommer också ”i topp” när det gäller Sånggudstjänster. Skillnaderna mellan församlingarna i olika stift är för övrigt ganska små med den näst största avvikelserna uppåt i Karlstads stift och den största avvikelserna nedåt i Göteborgs stift från de två tredjedelar som gäller för hela landet. De största och mest systematiska stiftsskillnaderna gäller i vad mån det förekommer musikstunder (eller konserter) i kyrkorna utan att man har någon form av verbal förkunnelse, textläsning eller bön. Nästan alla församlingar i Stockholms stift erbjuder sådana samlingar men de är också vanliga i de övriga Mälardalsstiften samt i Norrlandsstiften medan de är mindre vanligt förekommande i stiften i södra Sverige och då framförallt i Visby, Göteborgs och Växjö stift.

Kyrkorna används i ökande utsträckning för musikevenemang där åhörarna i den ena eller andra formen förväntas betala inträdesavgift och frågan om detta var *Användes kyrkan för kommersiella musikarrangemang?* En sjättedel (17 %) av församlingarna (N=1590) svarade ”Ja” på frågan vilket kan ställas mot att andelen var en tiondel (11 %) 1995. Att man hyr ut sin kyrka är vanligare ju mera folkrika församlingarna är och en dryg tredjedel av församlingarna med mer än 10000 invånare svarar jakande på den aktuella frågan. Resultatet är föga förvånande eftersom både den potentiella publiken och (oftast) antalet tillgängliga sittplatser i kyrkan är större i folkrika stadsförsamlingar än på mindre orter. Det är mot denna bakgrund snarare förvånande att så många som en tiondel av församlingarna med färre än 2000 invånare hyrt ut sin kyrka till en musikgrupp, kör eller solist. ”Ja”-svaren beträffande användning av kyrkan för kommersiella musikarrangemang var flest från Norrlandsstiften (båda 41 %) medan mindre än tio procent av församlingarna i Skara, Visby, Linköpings och Göteborgs stift gav jakande svar.

Tre frågor i LUKA 27 om psalmanvändning kan här redovisas i anslutning till ”gudstjänstblocket”: *Användes vid gudstjänsterna: A) Psalmer ur 1937 års psalmbok?; B) Psalmer ur Psalmer i 90-talet?; C) Psalmer ur andra sångsamlingar? Vilka?* Samma frågor ingick i frågelistan från 1990-talet. Den första delfrågan har visat sig vara problematisk. Svarsfördelningen var ”Nej” 74 procent, ”Ibland” 9 procent och ”I regel” 17 procent (N=1519). Samma svarsalternativ fick 1995 84, 12 och 4 procent. Användningen av psalmer ur 1937 års psalmbok skulle alltså ha

ökat mycket starkt. Det är möjligt att så är fallet men då frågorna konstruerades var tanken att man skulle få fram i vilken utsträckning psalmer ur 1937 års psalmbok som inte finns med i psalmboken från 1986 utnyttjas. Möjligen belyste svaren beträffande förhållandena 1995 den frågeställning som avsågs. Många av svaren beträffande förhållandena 2002 förefaller gälla i vad mån man använder psalmer i psalmboken från 1986 som också fanns med i 1937 års psalmbok. Mot denna bakgrund redovisas inga ytterligare uppgifter som bygger på den aktuella frågan.

”Psalmer i 90-talet” har haft stark genomslagskraft. Svaren fördelar sig på de redan givna svarsalternativen 13, 78 och 9 procent. Användningen har – ganska naturligt – ökat kraftigt sedan 1995 då de tre svarsmöjligheterna utnyttjades enligt följande: 48, 51 och 1 procent (N=1594). ”Nej”-svaren är något färre och ”I regel”-svaren något flera från större än från mindre församlingar men skillnaderna hör inte till de mera påtagliga i materialet. Stiftsskillnaderna är större. Man avstår från att använda psalmer ur ”Psalmer i 90-talet” framförallt i Göteborgs (35 % ”Nej”) och Visby stift medan användning åtminstone av och till är allmän i Stockholms (2 % ”Nej”), Strängnäs, Linköpings, Växjö, Lunds, Härnösands och Uppsala stift. ”I regel” utnyttjar man materialet i ”Psalmer i 90-talet” framförallt i församlingar i Strängnäs stift (17 %) medan sådan allmän användning knappast förekommer i Göteborgs (2 %) och Skara stift.

Från drygt hälften (55 %) av alla församlingar (N=1406) uppger man att man inte använder ”Psalmer ur andra sångsamlingar” vid gudstjänsterna. 38 procent gör det ”Ibland” och sex procent ”I regel”. Även när det gäller sådana sångsamlingar har användningen ökat sedan 1990-talet då procenttalen var 73, 23 och 4. Från två tredjedelar av de små församlingarna och från en dryg tredjedel av de stora församlingarna är svaret ”Nej” och totalt sett är de skillnader som sammanhänger med församlingsstorlek jämförbara med skillnaderna ifråga om användning av ”Psalmer i 90-talet”. Minst benägen att ta till nytt psalmmaterial som inte är gemensamt för hela Svenska kyrkan är man i Härnösands (67 % ”Nej”), Strängnäs, Växjö, Karlstads och Linköpings stift. ”Nej”-svaren är minst frekventa från församlingarna i Göteborgs (31 %), Luleå och Stockholms stift. ”I regel”-svaren är flest från Visby (23 %) och Göteborgs

stift medan sådana svar knappast förekommer från Västerås (1 %), Linnköpings, Karlstads och Härnösands stift.

”Vilka”-frågan när det gäller vad som sammanfattas som ”andra sångsamlingar” har som alla andra öppna frågor lockat fram mycket skiftande svar. Den församling som gav svaret ”Taizé, Iona, Kyrksång, Kärnord” har emellertid fångat in åtminstone hälften av de mest nämnda samlingarna. Det i särklass vanligaste svaret består av ordet eller innefattar ledet ”Taize”. Det näst vanligaste svaret är ”Göteborgs stifts sånghäfte” eller beskrivningar som ”Stiftshäftet” som pekar mot samma samling. Det enda ordet ”Iona” får beteckna ett häfte och andra ofta nämnda samlingar är ”Hela världen sjunger” och ”Mitt i allt”; den sistnämnda ofta med förklaringen ”SKU, Uppsala”. ”Kärnord” och ”Kyrksång” är inte fullt lika vanliga men förekommer ändå med viss frekvens. Inte alldeles ovanligt är ”EFS-tillägget” och man finner också enstaka beskrivningar som ”Frikyrkan” eller ”Segertoner”. Enstaka svar pekar på att man använder särskilt barnmaterial: ”Barnpsalmboken” och ”Sånger för stora och små”. Att bruket i enskilda församlingar kan vara mycket växland framgår av ett svar som ”Olika, en del egenproducerade material”.

En sista fråga med anknytning till församlingarnas gudstjänstfirande var *Anordnades söndagsskola för barn under gudstjänsten?* Utöver ”Nej” fanns svarsalternativen ”Ja, i annat rum” och ”Ja, i kyrkorummet, men i en speciell ’barnhörna’?”. Någon motsvarande fråga har inte funnits i tidigare LUKA-listor. Från sju åttondelar (87 %) av församlingarna (N=1589) var svaret ”Nej” medan de båda möjligheterna till ”Ja”-svar utnyttjades av elva respektive två procent av församlingarna. Dessa ”Ja”-svar kommer i mycket större utsträckning från stora än från små församlingar med en brytpunkt vid församlingar med 5000 invånare. I de mindre församlingarna är det mycket ovanligt att man samlar barnen på det ena eller andra sättet under hela eller en del av gudstjänsten. I de större församlingarna har mellan en fjärdedel och en tredjedel någon form av söndagsskola under gudstjänsten. Oavsett församlingarnas storlek är det mycket ovanligt att barnen samlas i en särskild ”hörna” i kyrkorummet. Bruket med söndagsskola under gudstjänsten är vanligast i de båda storstadsstiften (Stockholm: 28 %) samt i Luleå stift och minst förekommande i Visby (2 %), Härnösands och Västerås stift.

4.4 Den allmänna gudstjänsten: Blandade frågor

Den första frågan i LUKA 27 som kan föras till ”restkategorin” gällde pryddandet av eventuella Mariabilder i kyrkorna: *Placerades blommor eller tändes ljus vid en Mariabild i kyrkan?* En förutsättning för att en Mariabild eller -skulptur skall kunna uppmärksammas är ju att en sådan finns. Från två tredjedelar (64 %) av församlingarna (N=1602) markerade man att ”Mariabild finns ej”. Andelen negativa svar är något mindre än enligt LUKA 23 då nästan tre fjärdedelar (73 %) av församlingarna nyttjade denna svarsalternativ. Det förefaller alltså som om det skulle ha blivit vanligare med Mariaframställningar i kyrkorna. Någon förändring i hur vanligt det är att de Mariabilder som finns uppmärksammas med blommor och/eller ljus kan däremot inte iakttas: 2002 förekom positiva markeringar från 63 procent av de aktuella församlingarna (N=574) medan procenttalet 1995 var 60.

Mariabilder och/eller -skulpturer finns framförallt i de stora församlingarna. Av församlingarna med högst 5000 invånare har 30 procent en Mariabild; man kan anta att det i många fall rör sig om äldre skulpturer i medeltidskyrkor. Av de större församlingarna har hälften eller mera en Mariabild och bland de allra största församlingarna är andelen en tredjedel. Bilderna är vanligast i Uppsala (52 %), Strängnäs, Stockholms och Visby stift och minst förekommande i Härnösands (25 %), Luleå och Lunds stift. När det gäller huruvida man pryder ”sin” Maria skiljer sig inte församlingar av olika storlek åt. Däremot föreligger klara stiftsskillnader. I Västerås stift pryds två tredjedelar (67 %) av bilderna och mer än hälften av bilderna pryds också i Visby och Strängnäs stift. I framförallt Skara stift är det däremot fråga om föremål som finns men som inte uppmärksammas: Endast var tionde Maria får där blommor och ljus. Pryddande är också ovanligt i Karlstads och Luleå stift.

Medan Mariabilderna i kyrkorna har skiftande både ålder och bakgrund är förekomsten av ljusbärare i kyrkorna något som kan dateras till den sista tredjedelen av 1900-talet. Frågan *Finns ljusbärare i kyrkan?* i LUKA 27 besvarades jakande från 92 procent av församlingarna (N=1610) och ökningen är därmed påtaglig sedan 1995 då ljusbärare fanns i tre fjärdedelar av församlingarna. Sedan ”Folkförsoningens träd” fick sin plats i Uppsala domkyrka 1968 har alltså under en 35-årsperiod eller under ungefär vad som kan betraktas som en ”generation” ett inno-

vationsförlopp från ”totalt nytt” till ”finns överallt” i stort sett fullbordats; man måste räkna med att det finns kyrkor där det är svårt att finna en lämplig plats för en ljusbärare. Det är framförallt mycket små församlingar – en femtedel av dem med färre än 500 invånare – som inte har någon ljusbärare. Stiftsskillnaderna är inte stora men kan ändå iakttagas: Medan alla församlingar i Härnösands stift och nästan alla i Uppsala och Västerås stift har ljusbärare saknas sådana i en sjättedel eller mera av församlingarna i Visby (22 %), Skara och Göteborgs stift. Ett jämförelsevis fylligt utrymme fanns i formuläret för att besvara följdfrågan om ljusbäraren: *Hur används den?* Svaren är varierande och kan inte diskuteras här men det är helt klart att ljusbärarna inte endast har en funktion för de enskilda individer som – under gudstjänsttid eller annars – kommer till kyrkorna och då tänder ett ljus utan att de också kan ges en rad funktioner i samband med gudstjänster och kyrkliga handlingar.

En senare innovation än ljusbärarna är att besökare i en kyrka anonymt kan lägga fram böneämnen i form av små skrivna lappar eller på liknande sätt. LUKA 27 hade liksom LUKA 23 frågan *Finns i kyrkan förbönslåda eller förbönslåda eller liknande?* Från mindre än två tredjedelar (64 %) av församlingarna (N=1606) var svaret 2002 ”Nej” och detta innebär en klar förändring sedan 1995 då man från mer än tre fjärdedelar av församlingarna gav negativa svar. Preciseringsen av ”Ja”-svaren visar att förbönslådor är avsevärt vanligare än förbönslådor: Proportionerna är ungefär sju till tre. Även andra möjligheter än böcker och lådor utnyttjas för att samla in böneämnen. En minoritet om fyra procent har markerat ”Ja, annat” och bland preciseringarna dominerar ”Skål” och ”Böneborg” men det finns också svar som ”Böneplanka” och ”Böneträd” och från en församling är svaret ”Internet”.

Faciliteter som ger möjlighet att lägga fram böneämnen är mycket vanligare i stora än i små församlingar. En tydlig brytpunkt finns vid befolkningstalet 5000. I församlingar med mindre befolkning än så har omkring fjärdedel en bok, låda eller korg för böneämnen medan man på något sätt tar emot skrivna böneämnen i två tredjedelar eller mera i församlingar med större befolkningstal. Skillnaderna mellan församlingar av olika storlek speglas i skillnader mellan stiftet. I Visby stift ger således mindre än en församling av tio (8 %) jakande svar medan andelen är tre församlingar av fyra (75 %) i Stockholms stift. Vanligt med förbönslå-

böcker, -lådor o.s.v. är det också i Göteborgs (52 %), Linköpings och Luleå stift medan sådana är ovanliga i Karlstads (20 %), Skara och Strängnäs stift. Kanske är det en kuriositet men endast i det sydligaste stiftet (Lund) är det vanligare med förbönsböcker än förbönslådor samtidigt som det i det nordligaste stiftet (Luleå) nästan uteslutande förekommer förbönslådor.

I de avsnitt i den tidigare framställningen som tar upp olika företeelser i kyrkorna i anknytning till julen och påsken har det framgått att "bord" och "landskap" som söker levandegöra julens och påskens budskap har stor spridning och uppenbarligen också användning i församlingarnas arbete bland barn. "Bord" och "landskap" har också börjat förekomma utan direkt knytning till någon helg och LUKA 27 täckte detta med en ny fråga: *Förekom bord/landskap under andra kyrkoårstider än jul och påsk? (Beakta ej landskap/bord tillverkade av konfirmander)*. Frågan besvarades jakande från sju procent av församlingarna (N=1542). Dessa "bord/landskap" är vanligare ju större församlingarna är så att sådana finns i en femtedel av församlingarna med mer än 20000 invånare. De är främst att finna i Strängnäs stift (18 %) och som nummer två i fråga om frekvens observerar man Göteborgs stift (10 %). Minst vanliga är "bord" och "landskap" i Västerås (1 %), Visby och Härnösands stift.

En annan form av "bord" i kyrkorna är bokborden med kristen litteratur, kyrkobeskrivningar o.s.v. och den raka frågan om detta var *Finns bokbord i kyrkan?* Från ungefär 85 procent av församlingarna (N=1589) uppger man att man har ett sådant bord vilket innebär en liten ökning (ca 5 %) sedan 1995. Bokbord är något vanligare i stora än i små församlingar men det är endast där det finns mindre än 500 invånare och där det finns mer än 20000 invånare som avvikelserna från 85-procentnivån är påtagliga. I Visby stift har mindre än hälften (45 %) av församlingarna inte något bokbord och sådana bord är också något mindre vanliga i Härnösands och Lunds stift än i övriga stift. Kyrkor utan bokbord är särskilt ovanliga i Karlstads (5 %), Västerås och Uppsala stift.

Ett vanligt inslag på bokborden är kyrkobeskrivningar och frågan om dessa var i LUKA 27 liksom i LUKA 23 *Finns någon form av kyrkobeskrivning tillgänglig för besökande?* Frågan besvarades endast undantagsvis negativt: Från fem procent av församlingarna (N=1598) vilket är

hälften så många som 1995. Svartsfördelningen i övrigt var: Fyra av tio (42 %) församlingar svarar ”Ja, informationsblad”, tre av tio (30 %) svarar ”Ja, häfte som säljs” och två av tio (23 %) markerar förekomst av både informationsblad och häfte. De dubbla ”Ja”-svaren har ökat sedan 1990-talet. Man kan observera att församlingssammanläggningarna gjort det vanligare med församlingar med många kyrkor och att informationen om de olika kyrkorna i en församling inte behöver ha samma form.

Församlingarnas storlek har ingen avgörande betydelse för i vad mån man tillhandahåller information om sin kyrka/sina kyrkor. ”Nej”-svar är lika ovanliga från mindre som från större församlingar. Valmöjlighet när det gäller information – att besökare erbjuds både ett gratis informationsblad och ett häfte som skall betalas – är något vanligare i stora än i små församlingar. De stora stiftsskillnaderna klargörs genom tabell II.36.

Tabell II.36. Förekomst av olika typer av kyrkoberskrivningar.

Stift	Ingen information	Informationsblad	Häfte som säljs	Blad och häfte	Summa
Uppsala (N=142)	-	8 %	60 %	32 %	100 %
Linköping (N=163)	4 %	18 %	62 %	16 %	100 %
Skara (N=120)	-	81 %	10 %	9 %	100 %
Strängnäs (N=75)	3 %	43 %	21 %	33 %	100 %
Västerås (N=99)	3 %	27 %	46 %	24 %	100 %
Växjö (N=190)	8 %	50 %	24 %	18 %	100 %
Lund (N=243)	4 %	47 %	26 %	23 %	100 %
Göteborg (N=193)	11 %	51 %	22 %	16 %	100 %
Karlstad (N=105)	5 %	34 %	29 %	32 %	100 %
Härnösand (N=89)	5 %	43 %	30 %	22 %	100 %
Luleå (N=59)	10 %	68 %	5 %	17 %	100 %
Visby (N=60)	2 %	53 %	10 %	35 %	100 %
Stockholm (N=60)	3 %	32 %	20 %	45 %	100 %
Hela landet (N=1598)	5 %	42 %	30 %	23 %	100 %

Alla församlingarna i Uppsala och Skara stift erbjuder någon form av skriftlig information om sina kyrkor. Möjligen är man i Göteborgs och Luleå stift något mindre angelägen om att ge besökarna i kyrkorna upplysningar om byggnadstid, inventarier o.s.v. än i övriga stift men skillnaderna är obetydliga. I Skara stift erbjuder många församlingar enkel information utan kostnad men få församlingar har mera ingående beskrivningar. Luleå stift har en liknande profil. Motpolen är framförallt

församlingarna i Uppsala stift där man nästan undantagslöst kan köpa ett häfte som orienterar om kyrkan man besöker. I Linköpings stift säljer också många församlingar fylliga kyrkobeskrivningar. Kyrkobeskrivningarna är rimligen i första hand tänkta som service för tillfälliga besökare i kyrkan, personer som vill få orientering om den byggnad de kommit till och vad den innehåller. Kyrkor besöks emellertid utanför gudstjänsttid inte bara som "sevärdheter" utan också av människor som vill be, ha en stund av stillhet eller tända ett ljus i ljusbäraren. En förutsättning för besök i vilket syfte de än sker är att kyrkan är öppen och ett par frågor om kyrkornas öppethållande fanns i LUKA 27 liksom i LUKA 23. Den första var: *Hölls kyrkan öppen för allmänheten?* Rena "Nej"-svar är ovanliga och kommer endast från en sjundedel (15 %) av församlingarna (N=1602). Den "öppna" majoriteten av församlingar fördelade sig ganska jämnt på "Ja, hela året" (46 %) och "Ja, på sommaren" (39 %). Andelen församlingar som svarade negativt om öppethållande var densamma 1995 som 2002 men det har blivit vanligare att kyrkorna är öppna hela året.

Skillnaderna mellan små och stora församlingar är påtagliga. "Nej"-svar är vanligare från mindre än från större församlingar: Från var fjärde församling med färre än 1000 invånare är svaret "Nej" medan samma svar ges från var tjugonde församling med mer än 5000 invånare. Den stora skillnaden ligger emellertid i om öppethållandet är en hela året-företeelse eller en sommarföreteelse. Från två tredjedelar av de små församlingarna som ger "Ja"-svar uppger man att öppethållandet begränsar sig till sommaren medan motsvarande andel endast är en tiondel av de stora församlingarna. "Nej"-svar om kyrkornas öppethållande kommer framförallt från Uppsala (26 %), Göteborgs och Skara stift medan ingen kyrka i Visby stift är stängd hela året för besökare. Från Stockholms, Luleå och Växjö stift är de helt negativa svaren fåtaliga. Att man endast har sommaröppet är framförallt vanligt i Visby och Skara stift medan öppethållandet inte är årstidsbegränsat i främst Stockholms, Lunds och Västerås stift.

En följdfråga till de församlingar där man åtminstone under någon del av året höll kyrkan öppen var *Vilka dagar var då kyrkan öppen?* Det vanligaste svaret från de aktuella församlingarna (N=1324) var "Alla dagar" (56 %) men svaret "Måndag-fredag" (42 %) var inte mycket ovanligare.

Enstaka församlingar – två procent – angav ”Lördag” och/eller ”Söndag” och beaktas inte särskilt i fortsättningen. Någon skillnad i förhållande till svarsfördelningen 1995 kan knappast iakttas. Församlingsstorleken har viss betydelse för vilket öppethållande är i kyrkorna men på ett något överraskande sätt: Det är något vanligare att man har öppet ”Alla dagar” (72 %) i de allra minsta församlingarna än i övriga församlingar. Vissa landsbygdskyrkor – sannolikt sådana som är kulturhistoriskt intressanta – står alltså nästan ”alltid” öppna för besökare. ”Alltid”-öppna kyrkor (åtminstone på sommaren) finns framförallt i Visby (93 %), Skara och Växjö stift medan sådant generöst öppethållande är mindre vanligt i framförallt Göteborgs stift (32 %). Man anar en skillnad mellan församlingar där man håller öppet för att man har en intressant kyrka och församlingar där man håller öppet för att ge möjlighet till enskild andakt.

En markering av att en församling har en ”intressant” kyrka är att man anordnar visningsgudstjänster och detta efterfrågades också: *Förekom särskilda visningsgudstjänster för turister?* Tre av tio (29 %) församlingar (N=1602) har sådana gudstjänster som kanske blivit något vanligare sedan 1995 (25 %). Det finns inga skillnader värda att nämna mellan församlingar av olika storlek i det aktuella avseendet och även stiftsskillnaderna är små: Störst är andelen ”Ja”-svar i Uppsala (45 %) och Lunds stift och minst är den i Skara (17 %) och Luleå stift.

En ny fråga i LUKA 27 var *Förekom lokal pilgrimsvandring?* Vid ”Ja”-rutan fanns ett litet utrymme för förklaringar. Frågan besvarades jakande från en sjättedel (16 %) av församlingarna (N=1581). Församlingsstorleken är helt ovidkommande i detta sammanhang men vissa stiftsskillnader finns. Vanligast är ”Ja”-svaren från Linköpings och Stockholms stift (båda 27 %) samt från Strängnäs och Uppsala stift. Minst vanliga är jakande svar från Visby (3 %), Luleå och Göteborgs stift. Frågan om pilgrimsvandringar hör till dem där man kan vara något osäker om den fungerat. Orsaken till tveksamheten är att finna i de korta upplysningar som skulle komplettera ”Ja”-svaren. Sådana förklaringar finns endast från en tredjedel av de församlingar som gett positiva svar på frågan. De knappt hundra förklaringarna pekar i mycket olika riktningar. Många har angett att det är fråga om ”Fastevandringar” eller ekumeniska vandringar vid påsken – d.v.s. den typ av vandringar som efterfrågades i fas-

te/påskavsnittet av frågelistan – men andra kyrkoårsanknutna tidsangivelser förekommer också. I en del fall beskriver man deltagarna och utöver att man framhåller den ekumeniska karaktären kan man klarlägga att det rör sig om en vandring för konfirmander eller för en kvinnogrupp. Några beskrivningar är geografiskt anknutna som "Gökhem", "Till Vadstena" och "S:t Olofsleden" eller att man gått en "munkaled" eller till "Gamla kyrkan". Frågan om olika typer av vandringar bör alltså preciseras i kommande LUKA-listor.

Den sista preciserade frågan i LUKA 27 gällde liksom i LUKA 23 i vad mån kyrkorna utnyttjas av andra samfund än Svenska kyrkan: *Förekommer det att andra samfund får använda kyrkan för gudstjänster och kyrkliga handlingar? Vilka samfund?* Ett ganska generöst utrymme fanns för att besvara följdfrågan. Frågan besvarades positivt från nästan hälften (46 %) av församlingarna (N=1582) och andelen var exakt densamma som enligt undersökningen på 1990-talet. Från församlingarna med mindre än 5000 invånare svarade man till ungefär 40 procent "Ja" medan andelen "Ja"-n var omkring 60 procent från församlingarna med mer än 5000 invånare. Vanligast att andra samfund utnyttjar Svenska kyrkans kyrkor är det dels i det extrema stadsförsamlingsstiftet, d.v.s. Stockholms stift, där mer än tre fjärdedelar (77 %) av församlingarna gav positiva svar, dels i det utpräglade småförsamlingsstift som Skara stift utgör (61 %). Det förefaller alltså som om helt olika mekanismer skulle verka i olika stift eller i olika miljöer. Tveksamheten om vilka faktorer som spelar in i det aktuella fallet blir inte mindre då man konstaterar att minst vanligt att kyrkorna upplåts för användning av andra samfund är det i det andra storförsamlingsstiftet, Göteborgs stift, som emellertid också ligger geografiskt nära – och i många tidigare här redovisade sammanhang visat sig likna – Skara stift. Procenttalet församlingar med "Ja"-svar är 34 i Göteborgs stift och under 40-procentsnivån finns också Lunds, Härnösands och Växjö stift. Beträffande åtminstone några av stiftet med många negativa svar gäller att "andra samfund" står svaga där och att det därmed inte kan vara vanligt med önskemål om att få tillgång till kyrkorummen; detta gäller å andra sidan definitivt inte församlingarna i Växjö stift.

Till skillnad från vid frågan om pilgrimsvandringar är de kompletterande och förklarande svaren många och jämförelsevis fylliga vid frågan om

vilka de ”andra samfund” är som använder Svenska kyrkans kyrkor för ”gudstjänster och kyrkliga handlingar”. Samfundskatalogen är lång med – som det förefaller efter en ofullständig och osystematisk genomgång – flest omnämmanden av Svenska Missionskyrkan, Pingströrelsen och Katolska kyrkan. Genomgången visar också att många av dem som svarat positivt tagit fasta på den andra delen av preciseringen ”gudstjänster och kyrkliga handlingar” och markerat att det framförallt är för vigslar och begravningar som man upplåter kyrkorummet.

5 Avslutning

Materialet från LUKA 27 är genomgången och omkring 200 frekvensfördelningar om den kyrkliga seden 2002 inom Svenska kyrkan har redovisats i ord och/eller tabeller. Förändringar och stabilitet i förhållande till hur svaren på samma frågor föll sju år tidigare har noterats då så varit möjligt. Förändringar i skilda riktningar har kunnat iakttas i många avseenden: Det finns bruk som viker och blivit mindre vanliga, det finns bruk som är på frammarsch. Det finns förändringar som signalerar att kyrkans och den kristna trons traditionella ställning försvagas och som man skulle kunna tala om som tecken på ”sekularisering” lika väl som det finns förändringar som pekar mot en sakralisering av olika skeenden eller mot att kyrkfolket alltmer tar aktiv del i gudstjänsten. Att ge en samlad eller sammanfattande bild av förändringarna har inte varit någon målsättning för arbetet. Anknytningar till teoretiska resonemang har undvikits. De ändringstendenser som beskrivs har inte knutits till vad som kommit fram i tidigare forskning när det gäller bakgrund till, förklaringar bakom och motiveringar för att ett nytt bruk etableras eller en invand sed försvinner.

Bakgrunden till att framställningen gestaltats på detta sätt är att jag eftersträvat att ge en så ”jämn” framställning som möjligt. Jag har sökt undvika att lyfta fram företeelser och förhållanden som särskilt intresserar mig utan istället syftat till att ge en ”rättvis” behandling av alla de olika frågeställningar som kan belysas utifrån svaren på frågorna i LUKA 27. Detaljanalyser, djupborringar och jämförelser har sin plats i framställningar av annan art än den som här presenteras. Mitt målsättning har varit att ge en introduktion till ett rikt material. Den intresserade skall beredas möjlighet att orientera sig om vilka frågeställningar som det tillgängliga materialet kan utnyttjas för att belysa. Jag har också strävat ef-

ter att ge sådan information att det är möjligt att få en uppfattning om en frågeställning är sådan att den är värd att ägna tid och möda. Det kan vara så att frågorna och/eller svarsalternativen formulerats på ett sätt som gör att materialets uppgifter måste behandlas med stor försiktighet. Det kan också vara så att skillnaderna när det gäller en viss företeelse är små och obetydliga mellan de båda inventeringsåren eller mellan församlingar i olika grupper och jag har funnit det angeläget att varna för förhastade slutsatser. Stabilitet eller frånvaro av variation behöver naturligtvis inte i sig vara ointressanta resultat utan kan tvärtom visa på väsentliga förhållanden men även forskaren som söker det konstanta eller icke-varierande kan vara betjänt av en översiktlig resultatredovisning.

Framställningen ovan beaktar – förutom de kyrkliga seder och bruk som LUKA 27 efterfrågar och inventerar – tre variabler: 1) En tidsvariabel, d.v.s. förhållandena 2002 jämförs där så är möjligt med förhållandena 1995; 2) En regionvariabel, d.v.s. församlingarnas stiftstillhörighet; 3) En strukturell och därmed också ofta miljöanknuten variabel, d.v.s. antalet invånare i församlingarna vilket mycket ofta – men inte riktigt alltid – säger något om bebyggelsemiljön; de mindre församlingarna är i stor utsträckning landsbygdsförsamlingar, de större församlingarna är ofta helt tätortsdominerade.

Beträffande de tre variabler som nämnts kan man göra ett och samma konstaterande: De har betydelse för de kyrkliga seden men denna betydelse är långt ifrån entydig. Varken tid, region eller struktur verkar överallt likadant när det gäller de många aspekter av kyrklig sed som LUKA 27 och LUKA 23 tar upp. De tre variablerna kan samverka i en och samma riktning: T.ex. kan rent allmänt under sjuårsperioden ett förhållande ha ändrats så att det blivit mera ovanligt (= en tradition har försvagats) och detta kan framförallt ha ägt rum i Mellansverige och där särskilt i de stora församlingarna. De tre faktorerna kan emellertid också verka i skilda riktningar med komplicerade mönster som följd. Här kan inte sådana mönster vare sig analyseras eller exemplifieras utan avslutningsvis diskuteras översiktligt betydelsen av var och en av de tre analysfaktorer som utnyttjats: Tid, region och struktur.

Vid de frågor som är gemensamma för LUKA 23 och LUKA 27 eller som är formulerade så att jämförelser mellan svarsfördelningarna är rim-

liga finner man mycket ofta stabilitet. Det stora flertalet svarsfördelningar är tämligen lika varandra fastän det gått sju år mellan inventeringarna. Stabilitet behöver inte innebära att resultaten är ointressanta men ofta skulle det rimliga vara att sätta in förhållandena sådana de var 1995 och 2002 i en längre tidsserie. En förändring på kanske fem procent som verkar tämligen ointressant när den står isolerad kan vara betydligt mera intressant om den även ställs mot förhållandena 1980 och 1986, d.v.s de år som de närmast föregående riksinventeringarna av den kyrkliga seden hänför sig till. Då skulle det vara fråga om tidsserier och den femprocentsiga ändring som i sig kan synas ointressant och kanske uppfattas som ett resultat av tillfälligheter skulle vara mycket mer intressant om det visar sig att den faller in i ett mönster av fortgående förändringar i en och samma riktning.

De – i flertalet fall små – förändringar som kan iakttas mellan 1995 och 2002 antyder emellertid sammantaget ett mönster. Företeelser som kan betecknas som ”traditionella” har oftast blivit något mindre vanliga – färre ”Ja”-svar eller färre ”I regel”-svar eller motsvarande – enligt materialet beträffande 2002 än enligt materialet beträffande 1995. Omvänt har företeelser som kan beskrivas som att de innebär ”förnyelse” blivit något vanligare i materialet beträffande 2002 än i materialet beträffande 1995. Att tendenserna skulle vara annorlunda än dessa var knappast att förvänta. Man kan emellertid notera att det är något vanligare med stora förändringar när det gäller frågorna under rubriken ”Det allmänna gudstjänstlivet mm” än när det gäller frågorna under rubriken ”Kyrkoårets högtider” och framför allt frågorna om ”Kyrkliga handlingar”. Man kan möjligen påstå att förändringarna är större när det gäller bruk och företeelser beträffande vilka präst och församlingsledning har ett avgörande inflytande än när det gäller seder beträffande vilka ”allmänheten” i form av dop- och konfirmandföräldrar, vigselpar och sorgehus mer eller mindre framgångsrikt kan göra sin vilja gällande.

Den betydelse som strukturvariabeln – hur många människor det bor i församlingarna – har framträder, om också olika tydligt, i många sammanhang: Man gör inte likadant i små som i stora församlingar. Förenklat uttryckt: ”Traditionella” företeelser har en starkare ställning i mindre församlingar än i större församlingar och ”förnyelser” av olika slag tas snabbare upp i stora (stads)församlingarna än i små (landsbygds)försam-

lingar. Förklaringarna kan ligga i många faktorer. Förnyelseföreteelser – t.ex. Ionamässor – når befolkningscentra snabbare än perifera landsbygdsområden. Det krävs en viss ”täthet” av människor för att det skall finnas tillräckligt många individer som är intresserade av att man skall börja införa något ”nytt”. Framförallt är det fråga om resurser men resurser av mycket olika slag: Resurser i form av präster och kyrkomusiker (att någon vill införa Taizégudstjänster är mera sannolikt i en församling med sju präster än i en församling med en präst), resurser i form av en grupp aktiva lekmän (det måste finnas några personer som vill ta på sig läsningar i gudstjänsten; om samma individ alltid svarar för läsning av GT-texten, blir situationen lite underlig), resurser i form av ett stort och varierat befolkningsunderlag (det fordras att det finns många samfund på en ort för att en ekumenisk korsvandring skall vara meningsfull), ekonomiska resurser (många förnyelseföreteelser, t.ex. anskaffandet av ett processionskors, kostar pengar) och lokalmässiga resurser (det är lättare att få plats med ett påsklandskap i en stor stadskyrka än i en medeltidskyrka på landet). En ingående analys av hur stora och små församlingar bevarar traditioner och tar upp innovationer kräver att många olika faktorer beaktas.

Medan många skillnader mellan församlingar av olika struktur (och i olika miljöer) är tämligen regelmässiga – mindre kontra större – och låter sig ganska lätt förklaras utifrån faktorer som de som togs upp i föregående stycke, är de regionala skillnader som mer eller mindre tydligt framträder vid ett stort antal kyrklig sed-variabler då man låter stift stå som bakgrundsfaktor varken regelmässiga eller lättförklarliga. Det finns vad man kan beteckna som en grundskillnad när det gäller förekomsten av ”traditionella” företeelser. Dessa har sin starkaste ställning i tre eller fyra Götalandsstift: Växjö, Göteborg, Skara och ofta också Visby. Mot dessa kontrasterar stiftet i Mälardalen: Uppsala, Strängnäs, Västerås och Stockholm. När det gäller olika utslag av förnyelse framträder den senare stiftsgruppen också som ganska enhetlig medan den förra inte utgör en samlad motpol utan även inom något av dessa stift kan det vara så att man i inte så liten utsträckning tagit till sig det nya.

I ovanstående mycket generaliserade sammanfattning har åtta av de tretton stiftet nämnts, d.v.s. fem återstår och de behandlas här från söder till norr. Lunds stift nämns jämförelsevis sällan i de många ”stiftskommen-

tarerna” i resultatredovisningen vilket innebär att svarsfördelningarna från församlingarna i det stiftet ofta ganska väl motsvarar svarsfördelningarna för hela landet: Med andra ord intar stiftet en mellanställning mellan ”övriga Götaland” och ”Mälardalen”. När så inte är fallet ansluter Lunds stift oftare till det traditionsinriktade Götalandsmönster än till det förnyelseinriktade Mälardalsmönstret. Linköpings stift liknar delvis Lunds stift, d.v.s. det är ibland ”traditionellt” och ibland ”förnyelseinriktat” men profilen är ännu mera svårfångad. Karlstads stift intar en liknande mellanställning: Det finns frågor där stiftet framträder som starkt traditionellt och därmed Götalandsinriktat eller kanske snarare Västsveigeinriktat och det finns frågor där en folkkyrklig profil får genomslag och likheten med Mälardalsstiftet är påtaglig.

De båda stiftet i Norrland, Härnösands stift och Luleå stift, liknar ibland men långt ifrån alltid varandra och intar då de framträder som en enhet en mellanposition mellan ”blocken” i södra och mellersta Sverige. Då de inte liknar varandra framträder ofta Luleå stift som ett område som har mera gemensamt med Götalandsgruppen av stift än med Mälardalsgruppen av stift medan Härnösands stift sällan direkt ansluter till det ”traditionella” Götalandsmönstret utan mera närmar sig det förnyelse- och folkkyrkopräglade Mälardalsmönstret.

Skall man våga dra en kyrkogeografisk slutsats på grundval av ovanstående grova generaliseringar blir den att det finns tre ganska klart markerade områden:

1. Ett ”traditionellt” orienterat Götalandsområde till vilket man utöver ”kärnstiftet” med vissa reservationer kan lägga Lunds stift och kanske också Linköpings stift.
2. Ett Mälardalsområde med benägenhet till olika typer av förnyelse av det kyrkliga livet till vilket område man kan lägga Karlstads stift men inom vilket område Stockholms stift ibland avviker förvånansvärt mycket från de mest folkkyrkligt markerade områdena.
3. Ett Norrlandsområde där Luleå stift har en ganska tydlig ”traditionell” orientering men där Härnösands stift framträder som mycket profillöst. Stiftet liknar därmed delvis Linköpings stift.

Att utifrån de tretton stiftet identifiera tydliga kyrkogeografiska områden är som framgår inte helt lätt och man kan fråga sig om regionerna skulle bli tydligare om man följde landskapsgränserna. I Karlstads stift

kan många församlingar i Dalsland anknyta till de traditionella mönstren i Götaland medan Värmlandsförsamlingarna kan ha en förnyelseinriktad folkkyrkoprofil. Linköpings stift innefattar lågkyrkligt orienterade bygger i Småland utöver den dominerande Östergötlandsdelen. Både Uppsala och Västerås stift innefattar småförsamlingsområden i söder kombinerade med starkt industrialiserade miljöer samtidigt som de har stora glesbygdsområden i norr där en utpräglad bondekultur på något sätt lever kvar.

Diskussionen här antyder att den som vill gå vidare med analyser av olika LUKA-material med uppgifter om Kyrklig sed kan finna många intressanta frågeställningar inte minst med anknytning till den svenska kyrkogeografin. Det är möjligt att om man frigör sig från etablerad kunskap om hur den kyrkogeografiska kartan ser ut på ett annat sätt än som skett här och väljer att med ett deduktivt angreppssätt utgå från församlingarnas svar utan att beakta var i landet de är belägna kan det komma fram nya och intressanta mönster. Det kan vara mönster som är helt olika när det gäller hur kyrkliga handlingar gestaltas, på vilka sätt man markerar kyrkoårets gång och hur gudstjänstlivet är utformat. De samlade LUKA-materialen om Kyrklig sed från 1960-talen och framåt erbjuder många men hittills alltför lite utnyttjade möjligheter till intressant forskning.

III

Analysexempel: Blomstertid och fosterland – kyrkan och folkfesterna i juni

1 Inledning²

De allra flesta religionssociologer bejakar förekomsten av sådana historiska processer som beskrivs som ”funktionell differentiering” och som på religionsområdet innebär att de religiösa institutionerna i minskande utsträckning svarar för sjukvård, allmän folkundervisning och olika typer av social kontroll. Själva uttrycket ”funktionell differentiering” är framförallt knutet till Talcott Parsons (bl.a. 1960 och 1964) som emellertid hävdade att differentieringen inte var något som var speciellt för de religiösa institutionerna: Funktionell differentiering var en process som kännetecknade det moderna efterkrigssamhälle som Parsons analyserade och som rörde kyrkor och samfund lika väl som andra typer av institutioner och organisationer. Många andra religionssociologer har i olika sammanhang framhållit renodlingen av de religiösa institutionernas uppgifter som ett kännetecknande drag för det moderna samhället. Det kan här räcka att peka på två så olika forskare som Thomas Luckmann (1967) och Kaarel Dobbelaere (1981).

Utvecklingen på olika områden i det svenska samhället motsäger inte på något sätt tanken om en fortgående funktionell differentiering (se t.ex. Dahlgren 1985). I detta sammanhang är förändringarna i det allmänna skolväsendets ställning särskilt värda att observera. Vid den tudelning av samhällsliga uppgifter mellan kyrkliga och borgerliga kommunala uppgifter som ägde rum under 1800-talet – framförallt genom 1862 års kommunallagstiftning – lades det allmänna skolväsendet under den kyrkliga kommunen och församlingens kyrkoherde gavs en stark position i det lokala styrorganet för folkundervisningen. Banden mellan kyr-

² Artikeln är en utvidgad version av en föreläsning vid ett ”miniseminarium” med temat ”Det skall vi fira!” som Lunds Universitets Kyrkohistoriska Arkiv anordnade i anslutning till Arkivens Dag 2005-11-12.

ka och skola lossades emellertid steg för steg under den första halvan av 1900-talet och efter 1954 kan man inte tala om att kyrka och skola formellt är sammankopplade. Parallellt med dessa skeenden men även efter det att differentieringsprocessen fullföljts har skolans timantal för undervisning om religion flera gånger inskränkts och undervisningsstoffet har ändrats så att det mera är inriktat på allmän religionskunskap och på livsåskådningsfrågor än på den kristna tron (särskilt i dess lutherska variant) och dess utveckling (se t.ex. Tegborg 1982 och 2001). Den ”sektularisering” som kännetecknar den allmänna skolan i Sverige hindrar emellertid inte att det stora flertalet skolelever på de mest skilda nivåer vid läsårets slut i juni samlas i kyrkor – oftast men inte alltid i de som är knutna till Svenska kyrkan – för att lyssna till ett tal av sin rektor eller av någon annan skolledare eller av en präst och för att sjunga de mest välbekanta sommarpsalmerna. Skolavslutningarna i kyrkorna utgör det ena temat för denna artikel som bygger på materialet från LUKA 27; det är dessa samlingar som artikelrubrikens ”blomstertid” syftar på.

Medan man på skolområdet kan iaktta en rad brytpunkter där förhållandet mellan kristendom och skola ändrats är det, när det gäller förhållandet mellan religion (= Svenska kyrkan) och stat/nation – fram till år 2000 – svårare att peka på årtal då relationen fått tydligt ändrad karaktär. Den steg för steg vidgade religionsfriheten som för ett halvsekel framåt kodifierades i 1951 års religionsfrihetslag innebar att det principiella tvånget att tillhöra Svenska kyrkan eller ett annat av staten godkänt trosamfund upphävdes men relationen mellan den svenska staten och Svenska kyrkan kvarstod oförändrad. Sverige var en officiellt kristen stat vilket bl.a. manifesterades i successionsordningens krav på att statschefen skulle vara av den rena evangeliska läran.³ Svenska kyrkan var en statskyrka men man framhöll inom kyrkan ofta att den framförallt var en folkkyrka eller nationalkyrka (se t.ex. Brohed 2001 och Ekström 2003).

I detta sammanhang är det snarast den sistnämnda termen, nationalkyrka, som är intressant. Den pekar på relationen mellan nation och kyrka och skeendena som är aktuella här är församlingarnas deltagande i nationaldagsfirandet enligt LUKA 27; det är detta engagemang som motiverar det andra ledordet, ”fosterland”, i artikelrubriken. Sverige saknade

³ Bestämmelsen om statschefens tro kvarstår i successionsordningen även efter det att relationerna mellan Svenska kyrkan och staten ändrades år 2000.

– till skillnad från de andra nordiska länderna – en tydligt markerad nationaldag ända till slutet av 1900-talet. Från och med 1983 firas den 6 juni som nationaldag; dagen hade emellertid länge haft en särställning i den nationella helgkalendern som Svenska flaggans dag. Den nygamla nationaldagen hade de 20 första åren inte ställning som (röd) helgdag utan markerades på detta speciella sätt först år 2006. Man kan observera att det LUKA-material som är aktuellt här hänför sig till den tid då ännu nationaldagen inte blivit allmän helgdag.

Svenska flaggans dag hade under 1900-talet blivit en semi-officiell nationaldag som först framförallt firades på Skansen i Stockholm och därifrån spred sig firandet till andra – åtminstone större – orter (se SOU 1994: 58 och Blehr 2001). Enligt de översikter som finns tillgängliga var Svenska kyrkan och dess församlingar inte några viktiga aktörer vid samlingarna som dominerades av företrädare för staten/kommunen och det civila samhällets organisationer. Barbro Blehr talar om ”parader, talar og korpsmusik” men konstaterar också att ”Vi vet lite om hvordan 6. juni faktisk har blitt feiret opp gjennom 1900-talet. Den delen av svensk nasjonaldagshistorie venter fortsatt på sin utforsker.” (Blehr 2001, 138). Nationaldagsutredningen från 1994 nämner inget om ett kyrkligt engagemang i sammanhanget fastän en ledande företrädare för Svenska kyrkan hade expertstatus i utredningen; dennes roll synes mera ha varit att ge synpunkter på vilken kyrklig helgdag som med minst olägenhet kunde avskaffas som allmän helgdag. När det gäller firandet av Svenska flaggans dag kan man emellertid lägga märke till att i texterna till sångerna som sjöngs ingick religiösa temata: Festdagens ”egen” sång, ”Sveriges flagga”, har ett dubbelt avslutande utrop ”Gud är med oss!” och ”Sverige” har ett närmast allmänreligiöst innehåll.

När den 6 juni 1983 blev officiell nationaldag fanns kyrkan med på mång ställen. Osystematiska dagspresstudier visade att sommarpsalmerna var ett nästan stående inslag vid samlingarna och det var långt ifrån ovanligt att en präst avslutade högtidligheten med en bön. Många ledande företrädare för kyrkan var engagerade som högtidstalare och i Uppsala firades nationaldagen framför domkyrkan (Gustafsson 1984). Nationaldagsfirandets utveckling har emellertid just som Blehr påpekade hittills inte uppmärksamats särskilt mycket av forskarna; svaren på LUKA-listornas enkla frågor 1995 och 2002 ger i varje fall någon kun-

skap om i vad mån nationaldagsfirandet i Sverige har kristna inslag och om några ändringar i det aktuella avseendet skedde mellan en tidpunkt då Svenska kyrkan fortfarande var knuten till staten och en tidpunkt då dessa band i stort sett lossats.

Innan LUKA-uppgifterna om församlingarnas engagemang vid skolavslutningar och nationaldagsmanifestationer presenteras finner jag det lämpligt att något belysa hur svenskar i allmänhet ser på att man inom Svenska kyrkan och dess församlingar är aktiv då blomstertiden nalkas och då fosterlandskänslan manifesteras.

2 Vad folket tycker

Under andra halvan av 1900-talet genomfördes ett samnordiskt projekt under namnet ”Nationalkyrklighet och etisk pluralism - en nordisk paradox?” (se Gustafsson och Pettersson 2000). I projektet ingick intervjuundersökningar som genomfördes med ett gemensamt formulär (men på respektive språk) i Danmark, Finland, Norge och Sverige. I Sverige intervjuades ett tusental slumpvis valda personer i åldrarna 18-75 år kring årsskiftet 1997/98 (se Pettersson 2000). Vid intervjuerna ställdes en fråga om respektive statskyrkas närvaro vid olika tillfällen. Introduktionen till frågan var ”Man kan möta Svenska kyrkan i många olika sammanhang. Hur viktigt eller oviktigt tycker Du att det är att Svenska kyrkan finns med och markerar sin närvaro vid följande tillfällen och händelser?” Den intervjuade fick sedan en lista med tio olika typer av evenemang och ombads ge ett svar med hjälp av ett svarskort där svarsskalan sträckte sig från ”1” = ”Mycket oviktigt” till ”7” = ”Mycket viktigt”; endast ändpunkterna på svarsskalan var översatta till ord. Bland de ”tillfällen och händelser” som de intervjuade skulle svara om ingick ”När man firar svenska nationaldagen” och ”Vid skolavslutningar”. De som svarade med siffrorna 1-3 har i tabell III.1 betraktats som negativa, de som svarade med siffran 4 har betecknats som likgiltiga och de som svarade med siffrorna 5-7 har betraktats som positiva till respektive företeelse.

Ett svagt flertal tycker att det är viktigt att Svenska kyrkan finns med vid skolavslutningarna. Detta är den situation av de tio situationer som intervjuformuläret upptog där störst andel av svenskarna gör positiva markeringar. Närmast kommer ”när man firar nationaldagen” och ”när man

Tabell III.1. Svenskarnas inställning 1997/98 till att Svenska kyrkan finns med vid skolavslutningar och nationaldagsfirande.

	Skolavslutningar (n=1020)	Nationaldagsfirande (n=1005)
Negativa	41.2 %	56.0 %
Likgiltiga	16.5 %	16.3 %
Positiva	42.3 %	27.7 %
Summa	100.0 %	100.0 %

inviger ett nytt sjukhus” (båda c:a 28 % positiva; för detaljerade uppgifter se Gustafsson 2000). Kvinnor är något mer positiva än män till att kyrkan är engagerad vid skolavslutningarna men könsskillnaderna är obetydliga jämfört med ålderskillnaderna. Personer som är över 50 år och särskilt då pensionärer är mera angelägna om skolavslutningar i kyrkan än personer under 50 år. Man kan särskilt lägga märke till att den minsta andelen positiva (33 %) finns i åldersgruppen 30-49 år, d.v.s. inom den generation som hade det stora flertalet av de barn som var aktuella för skolavslutningar.

När det gäller kyrkans engagemang vid nationaldagsfirandet finner en dryg fjärdedel detta var angeläget; andelen är ungefär hälften så stor som den andel som anser att man kan fira nationaldagen utan att kyrkan är engagerad. Några könsskillnader kan knappast noteras medan man även i detta sammanhang finner tydliga skiljelinjer både vid 50- och 65-årsstrecken. Det kan framhållas att mindre än en femtedel av de intervjuade under 30 år inte uttalade någon positiv inställning till att Svenska kyrkan är med då man firar nationaldagen.

Den samnordiska karaktär som den intervjuundersökning som står för uppgifterna i tabell III.1 hade gör att man kan klargöra om svenskarnas attityder i de aktuella avseendena skiljer sig från grannfolkens. Folkkyrkans närvaro vid nationaldagsfirandet den 6 juni upplevs mera viktig i Sverige än då man firar grundlagsdagen i Danmark den 5 juni men inte på långt när lika viktig som då man i Finland firar självständighetsdagen den 6 december och inte heller lika angelägen som då man i Norge firar nationaldagen den 17 maj. När det däremot gäller kyrkans roll vid skolavslutningarna intar svenskar och finländare gemensamt en topposition och skiljer sig i det aktuella avseendet från norrmännen och framförallt danskarna bland vilka det genomgående är få som anser att Den

danske folkekirke skall engagera sig i de samhälleliga evenemang som intervjuformuläret tog upp.

Sammanfattningsvis kan konstateras att ett intervjumaterial som hänför sig till tiden mellan de två LUKA-inventeringar som är aktuella här och som gjordes innan Svenska kyrkans relationer till staten ändrades pekar på att svenskarna – och framförallt då de yngre – inte är särskilt angelägna om att folkkyrkan skall vara aktiv då man firar nationaldagen; möjligen är det så att man överhuvudtaget inte är angelägen om nationaldagsfirandet. När det gäller skolavslutningarna är attityderna annorlunda. De som håller på vad de anser vara traditionella skolavslutningar i kyrkan är åtminstone lika många som de som helst ser även denna kontakt mellan skola och kyrka bruten. De starkt negativa ("mycket oviktigt") är flera än de starkt positiva ("mycket viktigt") men i det mer eller mindre oengagerade mellanskiktet är det klart flera som gillar än som ogillar att "blomstertidstraditionen" fortlever.

3 Skolavslutningarna

Liksom när det gäller nationaldagsfirandet är de svenska skolavslutningarnas historia knappast skriven. Att skolbarnen vid terminsslutet i samlas i en kyrka betraktas visserligen som en "gammal, god sed". Det är möjligt att det är en god sed men beträffande dess ålder får man vid samtal med äldre personer intrycket att skolavslutningar i en kyrka inte är något som "alltid" förekommit utan istället något som växt fram ganska sent och sannolikt vid olika tidpunkter och i olika takt i olika delar av landet.⁴ Oavsett vilken ålder seden med skolavslutningar i kyrkan har, är det helt odiskutabelt en företeelse som anses ha en stark ställning i det folkliga medvetandet även om intervjuuppgifterna i föregående avsnitt delvis pekar i en annan riktning. Avsikten är här att med hjälp av material från LUKA 27 belysa hur vanligt det är med skolavslutningar i kyrkan vid vårterminens slut, i vad mån skillnader finns mellan olika delar av landet i det aktuella avseendet och om någon tillbakagång för seden som kan

⁴ Författaren gick i småskolan och folkskolan i en liten landsbygdskyrksamling i södra Västergötland (Göteborgs stift) under 1940-talet. Inför skolavslutningarna prydde vi elever skolsalen med björkar och blommor och hela läsårsavslutningen ägde rum där. Besök i den närbelägna kyrkan förekom inte men det förekom att församlingens kyrkoherde var närvarande vid "examen".

sammanfalla med relationsförändringen mellan stat och kyrka skett från mitten 1990-talet till det tidiga 2000-talet.

Frågorna om skolavslutningar i kyrkan är visserligen desamma i LUKA 23 (1995) och LUKA 27 (2002) men jämförelserna kompliceras både av att församlingsstrukturen i flera stift ändrats kraftigt (se avsnitt I.2) och av att LUKA 23 besvarades i så mycket större utsträckning än LUKA 27 (se avsnitt I.4) och dessa förhållanden gör att man bör vara försiktig med slutsatser om förändringar och deras orsaker: Skillnader i svarsfördelningar mellan de båda undersökningsåren kan vara materialbetingade och behöver varken peka på att de ändrade kyrka-statrelationerna eller den – åtminstone enligt vissa – fortgående ”sekulariseringen” är förklaringsfaktorer i det aktuella sammanhanget.

Båda undersökningsåren inleddes frågeavdelningen om församlingens kontakter med skolan och förskolan med en filterfråga: ”Finns det någon skola eller något daghem som kan ha samlingar i kyrkan?” Vid inventeringen 1995 svarade man ”Nej” på frågan från 22 procent av församlingarna och vid inventeringen 2002 var motsvarande andel 13 procent. Förändringen beror med all sannolikhet inte på att nya skolor/förskolor kommit till utan på att många av de små församlingar där det inte fanns någon skola 1995 lagts samman till större enheter. ”Nej”-svaren kommer till 90 procent från församlingar med färre än 2000 invånare. Formulären markerade efter filterfrågan att frågorna om kontakter skola/kyrka endast skulle besvaras ”Om skola/daghem finns”.

Den helt centrala frågan i detta sammanhang var ”Förekom skolavslutning i kyrkan vid vårterminens slut?” Frågan besvarades med ”Ja” från 89 procent av de aktuella församlingarna 1995 och från 88 procent av församlingarna med skola/daghem 2002. Någon förändring har alltså inte ägt rum mellan de två inventeringsåren utan vid båda tillfällena var det så att fanns det någon skola/några skolor i en församling så utnyttjade man i stor utsträckning kyrkan vid våravslutningen. Kyrkan är fortfarande för det stora flertalet skolor den lokal där man avslutar läsåret eller helt lämnar skolan. I del I klarlades olika metodiska problem och det framhölls att den ändrade församlingsstrukturen är en faktor att ta hänsyn till då man jämför resultat från LUKA 27 med resultat från LUKA 23. Som ett sätt att åtminstone till en del ”komma runt” dessa problem

nämndes att man kan kontrollera om en utveckling eller trend är densamma i församlingar av olika storlek och en sammanställning av hur vanligt det var med skolavslutningar i kyrkan i församlingar i olika befolkningsklasser finns i tabell III.2.

Tabell III.2. Skolavslutning i kyrkan i församlingar av olika storlek 1995 och 2002.

Församlingar med	1995	2002
- 499 inv. (N=262 och 199)	81 %	85 %
500 - 999 inv. (N=337 och 233)	86 %	89 %
1000 - 1999 inv. (N=335 och 254)	93 %	92 %
2000 - 4999 inv. (N=332 och 290)	90 %	90 %
5000 - 9999 inv. (N=189 och 168)	92 %	88 %
10000 - 19999 inv. (N=161 och 161)	95 %	89 %
20000 - inv. (N=77 och 72)	94 %	90 %
Alla församlingar (N=1693 och 1377)	88 %	89 %

De båda tabellkolumnerna är varandra ganska lika vilket pekar mot att inga större förändringar skett. Det resultat – att skolavslutningarna i kyrkan håller sin ställning – som gäller för hela materialet gäller också om man ser till församlingar av olika storlek var för sig. Vill man beakta även små skillnader och förändringar kan man konstatera två förhållanden. För det första: Det är båda åren något vanligare med ”Ja”-svar i större än i mindre församlingar; tendensen är mera påtaglig i materialet om 1995 än i materialet om 2002. En förklaring kan vara att i små församlingar ”behöver” de olika klasserna inte gå till kyrkan för en gemensam samling; den ”byskola” som finns har utrymme nog för alla de aktuella eleverna. För det andra: I små församlingar har det blivit något vanligare att man drar sig till kyrkan för avslutningshögtiderna, i de större församlingarna har däremot avslutningarna i kyrkan blivit något färre. Skillnaderna har med andra ord jämnats ut. Någon ad hoc-förklaring till denna tendens infinner sig inte omedelbart.

I avsnitt II av denna volym framkommer i olika sammanhang stora regionala skillnader när det gäller den kyrkliga seden. Tabell III.3 klarlägger i vad mån sådana skillnader även kan iaktas när det gäller förekomsten av skolavslutningar i kyrkan. Skolavslutningar i kyrkorna är näst intill standard i hela landet. Man kan emellertid notera att dessa samlingar av skolelever i kyrkorna är mer självklara i de båda nordligaste stiftet än i resten av landet. Deras ställning är också stabilt stark i Västerås, Växjö och Linköpings stift. Några skillnader mellan de båda sifferserierna kan vara värda att observera: För Strängnäs och Uppsala stift pekar uppgif-

terna mot att det mellan 1995 och 2002 blivit något vanligare att man har
 Tabell III.3. Skolavslutningar i kyrkan i församlingarna i de tretton stiftet 1995 och 2002.

Stift	1995	2002
Uppsala (N=151 och 125)	85 %	90 %
Linköping (N=150 och 1339)	91 %	92 %
Skara (N=158 och 80)	86 %	89 %
Strängnäs (N=96 och 64)	77 %	88 %
Västerås (N=104 och 98)	93 %	93 %
Växjö (N=163 och 158)	94 %	92 %
Lund (N=286 och 217)	89 %	93 %
Göteborg (N=207 och 170)	87 %	78 %
Karlstad (N=90 och 89)	89 %	88 %
Härnösand (N=100 och 829)	95 %	95 %
Luleå (N=69 och 59)	100 %	98 %
Visby (N=36 och 45)	94 %	78 %
Stockholm (N=75 och 57)	89 %	86 %
Hela landet (N=1693 och 1377)	88 %	89 %

skolavslutningar i kyrkorna medan sådana läsårsavslutningar blivit något mindre vanliga i Göteborgs och Visby stift. Den analysenhet som använts här är församlingen. Det är emellertid tveksamt i vad mån det är församlingen/prästen eller kommunen/skolledaren som avgör om man skall ha skolavslutningar i kyrkan/orna eller inte. Man kan slå fast att vill en församling ta emot skolorna i sin kyrka så är detta ett beslut som varken högre kyrkliga eller kommunala instanser kan ändra på: Det är församlingarna som beslutar om skolorna får komma eller inte. Å andra sidan kan en kommun eller ett skoldistrikt i en kommun ha en policy som innebär att skolorna inte bör söka sig till kyrkorna för sina läsårsavslutningar. Kommunen eller motsvarande kan besluta att man inte skall vara i kyrkan med skolavslutningarna men den kan inte tvinga till sig tillgång till kyrkorummet.

En analys av materialet på kommunnivå visar emellertid att en negativ policy från kommuner och skolförvaltningarna till skolavslutningar – åtminstone om man ser till förhållandena 2002 – måste vara mycket ovanlig. Bortfallet av församlingar som redovisats i avsnitt I gör emellertid att man bör vara mycket försiktig när det gäller att dra slutsatser om kommunernas hållningar. Det finns i Stockholms län några invandrarstäta kommuner där flera församlingar markerar att man inte har skolavslutningar i kyrkan men endast i något undantagsfall kan man anta

att en medveten kommunpolicy ligger bakom utan snarare kan man tänka sig att det finns medvetna ”rektorsområdespolicies”. När det gäller de centrala delarna av landet – de som i avsnitt II ofta pekats ut som ett speciellt Mälardalsområde – observerar man hur ovanligt det är att församlingarna inte får fylla sin folkkyrkofunktion i samband med skolavslutningarna; detta är mycket tydligt i Västerås stift och särskilt då i Daladelen av stiftet. I stora delar av Götaland är det endast i enstaka församlingar där man inte har skolavslutningar i kyrkorna och detta gäller även de invandrantäta församlingarna i sydvästra Skåne. I Västsverige – med den terminologi som här är aktuell Västra Götaland – finner man däremot några kommuner där alla församlingar markerat att det inte förekommer skolavslutningar i kyrkorna. Detta gäller för en tredjedel av församlingarna i staden Göteborg och är ännu mera påtagligt i några av kranskommunerna; i ett par av de senare kan man anta att det finns en uttalad kommunal policy i frågan. En tydlig kontrast mot Västra Götalandsområdet utgör Norrland. Några av städerna har en enstaka församling där inte skolavslutningarna äger rum i kyrkan men det utmärkande för hela området norr om Dalälven är den stora enhetligheten som bland annat yttrar sig i att i det ”röda” Norrbotten finns inte en enda församling där man inte har skolavslutningar i sin kyrka/sina kyrkor.

Ett helt förhärskande mönster är alltså att man inom det ”sekulariserade” – många skulle säga ”avkristnade” – skolväsendet vill komma till kyrkorna för sina avslutningshögtider och att man från församlingarnas sida finner det naturligt att upplåta kyrkorna vid dessa tillfällen. Man skulle kunna tänka sig att det framförallt är kyrkorummet som lockar skolorna: Att man helt enkelt önskar en rymlig och stämningsfull lokal för avslutningen. Det är möjligt att så är fallet – frågeställningen kan inte besvaras utifrån det tillgängliga materialet – men man kan klarlägga i vad mån församlingarna präster har någon roll vid skolavslutningarna. Båda de aktuella LUKA-listorna gav möjlighet till två varianter av positiva svar: ”Ja, med präst” och ”Ja, utan präst”. I båda undersökningsomgångarna utnyttjades den senare svarsalternativen från mindre än två procent av de församlingar där det förekommit skolavslutningar i kyrkan. De fåtaliga ”Ja, utan präst”-svaren är varken koncentrerade till församlingarna i någon särskild storleksklass eller i något speciellt stift. Vad prästerna gjorde vid dessa samlingar framgår inte av LUKA-materialen men man kan

konstatera att de fanns där och därmed också hade möjlighet – många skulle säga skyldighet – att ge skolavslutningarna en kristen prägel. Mötet mellan skolväsen och kyrka eller mellan skolelever och präst kan också ske på andra sätt än genom att skoleleverna kommer till kyrkan. Båda de aktuella LUKA-listorna har också haft frågan ”Medverkade präst i skolavslutning på annan plats än i kyrka?” Det är långt ifrån ovanligt att en präst kommer till en samlingslokal i skolan eller någon annan lokal eller till en samling utomhus där en skolavslutning äger rum. Enligt inventeringen 1995 förekom detta i 22 procent av de församlingar där någon skola fanns och 2002 var andelen 24 procent. Det finns alltså ingen tendens till att prästernas deltagande i skolavslutningar som äger rum på andra ställen än i kyrkorna minskar. Dessa prästbesök är något vanligare i större än i mindre församlingar; brytpunkten ligger vid omkring 5000 invånare. Skillnaderna mellan olika stift är inte särskilt påtagliga och inte helt desamma enligt de båda materialen. Särskilt vanligt är det dock att präster har en roll vid andra skolavslutningar än de som äger rum i kyrkorna i Luleå stift medan prästerna mera sällan framträder vid sådana skolavslutningar i Växjö och Göteborgs stift.

Denna prästmedverkan vid skolavslutningar i andra lokaler än kyrkor är kanske mer anmärkningsvärd än att skolavslutningarna i så stor utsträckning äger rum i kyrkorna. Det kan knappast vara så att prästerna ”tränger sig på” och oombedda kommer till skolaulorna utan deras deltagande där är utslag av att man från skolornas sida vill upprätthålla en tradition och inbjuder en präst att komma till avslutningen. I de många församlingar där präster kommer till skolan föreligger alltså en aktiv markering från skolledningens sida av att avslutningshögtiden skall ha ett kristet inslag (utöver det som ligger i avsjungandet av sommarpsalmen ”Den blomstertid nu kommer”); man kan emellertid observera att prästen som inbjuds till avslutningen i skolaulan kan vara ”vald” av skolledningen på ett annat sätt än som är möjligt då skolan kommer till kyrkan. Möjligheten till ”val” öppnar också för att man kan hämta den som skall svara för religionsinslaget vid avslutningen från något annat samfund än Svenska kyrkan.

Skolavslutningar i kyrkorna är alltså även efter relationsförändringen mellan kyrkan och staten mycket vanliga i Sverige. De är emellertid också ifrågasatta och ifrågasättandet har kanske intensifierats efter det

att den senaste LUKA-inventeringen genomfördes. Inför läsårsavslutningarna finner man varje år på många dagstidningars insändarsida intensiva debatter om det rimliga i att upprätthålla traditionen med skolavslutning i kyrkan. Med hänsyn till de attityder som beskrevs i avsnitt 2 ovan är det inte förvånande att det finns de som aktivt protesterar mot att seden upprätthålls.

Ett organiserat motstånd mot skolavslutningar i kyrkorna utgår från Förbundet Humanisterna. En ledande företrädare för denna organisation konstaterade (kanske felaktigt): ”Och visst, det är inget religiöst budskap i själva avslutningen. Men man måste se på själva ramverket, och i kyrkan haglar symboliken över en. Och även om prästen inte säger något så blir det en påtryckning.” (Sydsvenska Dagbladet 2004-05-14, B10). Ett mindre principiellt betonat och mera pragmatiskt motstånd mot skolavslutningar i kyrkorna har på flera håll kommit fram under senare år då man vänder sig mot att präster som företräder ”obekväma” uppfattningar i kontroversiella frågor som den om kyrklig välsignelse av homosexuellas partnerskap får en roll vid skolornas avslutningshögtider (se t.ex. Dagens Nyheter 2005-12-14 och Kyrkans Tidning 2005: 51/52).

Från Skolverket har man konstaterat att skolavslutningarna ingår i utbildningen och skall vara så utformade att alla elever kan delta. Man reagerar i och för sig inte mot att avslutningarna äger rum i en kyrka men den icke-konfessionella karaktär som undervisningen skall ha gör att föräldrar skall kunna vara ”förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen” (Kyrkans Tidning 2005: 22). Diskrimineringsombudsmannen (DO) har engagerat sig i frågan och markerat att ”Det kan finnas elever som tillhör en annan religion än den kristna, eller som är ateister som upplever obehag med en avslutning i kyrkan” (Kyrkans Tidning 2006: 24/25 och 2006:28/29).

Insändardebatterna visar att de traditionella skolavslutningarna i kyrkorna har många anhängare (se t.ex. Sydsvenska Dagbladet 2006-06-15, B11) och det är alldeles tydligt att ”Den blomstertid” i dessa sammanhang har symbolstatus; detta framgår också av en krönika av en väletablerad teolog i Kyrkans Tidning (2005:38). På några ställen där de ansvariga inom skolan valt att följa signalerna från Skolverket och Diskrimineringsombudsmannen har församlingarna efter initiativ från föräldrar

ordnat traditionella avslutningssamlingar utan officiell medverkan från skolan. Man kan emellertid också observera att det finns exempel på församlingar som funnit att skolans och/eller elevernas önskemål om ”programmet” vid avslutningarna varit sådana att man avstått från att ordna en (icke-traditionell) skolavslutning i kyrkan.

Det finns alltså krafter som verkar både för och emot traditionens bibehållande. Skolavslutningarna i kyrkorna är för många viktiga företeelser även om opinionssiffrorna visar att det de är ganska likgiltiga för flertalet svenskar. Den folkreligiösa tankefiguren kring dessa samlingar har nog sällan uttryckts så tydligt som av statsminister Göran Persson: ”De tillhör många skolors naturliga tradition och miljö. Jag är uppvuxen med det och mina barn är det. ... De vackraste lokalerna och den lokal som har mest av högtid och är som allra skönast på sommaren är våra vita kyrkor. Dit bör vi fortsätta att gå med respekt för dem som också går någon annanstans” (Kyrkans Tidning 2006: 33).

4 Nationaldagsfirandet

Nationaldagsfirandet är på de flesta håll en kommunal angelägenhet eller en angelägenhet för någon frivilligorganisation (det civila samhället). Det är endast undantagsvis en renodlad församlingsangelägenhet. Detta innebär att många kyrkoförsamlingar visserligen finns i en kommun där någon form av nationaldagsfirande förekommer men också att det i långt ifrån alla församlingar äger rum något firande man kan vara engagerad i. Frågan i LUKA 27 var ”Medverkade präst vid firande av nationaldagen?” och den första svarsmöjligheten var avsedd att filtrera bort de församlingar som inte är intressanta i sammanhanget: ”Firande förekom ej”. Denna svarsmöjlighet utnyttjades av knappt hälften (45 %) av alla församlingarna (N=1594) vilket innebär en klar minskning sedan 1995 då man från 59 procent av församlingarna markerade ”Firande förekom ej” (N=2164).

De båda procentalen pekar alltså på att det allmänna nationaldagsfirandet blivit vanligare mellan 1995 och 2002. En del av förändringen förklaras sannolikt av att de små församlingarna utgör en klart mindre andel av det senaste materialet än av det närmast föregående (se avsnitt I.5). Man måste emellertid observera att en minskad andel av församlingarna i alla storleksklasser upp till 10000 invånare markerat att inget national-

dagsfirande förekom och det kan därmed fastslås att firande av nationaldagen blev vanligare runt millennieskiftet redan innan den 6 juni blivit allmän helgdag. En större andel av församlingarna i mellersta och norra Sverige än i södra Sverige markerade förekomst av nationaldagsfirande men detta kan sammanhålla med att det finns så många flera småförsamlingar i Götaland än i Svealand och framförallt Norrland.

Samtidigt som firande av nationaldagen blev vanligare runt om i landet minskade emellertid församlingarnas engagemang för eller åtminstone deras medverkan vid denna dag. Av de församlingar som gav ett ”Ja”- eller ett ”Nej”-svar på frågan om någon präst medverkade vid det nationaldagsfirande som förekom svarade 1995 64 procent av församlingarna ”Nej” och den andelen steg 2002 till 77 procent. Det blev alltså klart mindre vanligt att prästerna hade någon uppgift vid nationaldagsfirandet. Tabell III.4 visar förhållandena i församlingar av olika storlek 1995 och 2002.

Tabell III.4. Prästers medverkan vid nationaldagsfirande i församlingar av olika storlek 1995 och 2002.

Församlingar med	1995	2002
- 499 inv. (N=136 och 134)	35 %	26 %
500-999 inv. (N=143 och 128)	30 %	21 %
1000-1999 inv. (N=138 och 141)	33 %	23 %
2000-4999 inv. (N=187 och 190)	43 %	23 %
5000-9999 inv. (N=120 och 116)	42 %	23 %
10000-19999 inv. (N=105 och 108)	39 %	20 %
20000- inv. (N=52 och 52)	27 %	19 %
Alla församlingar (N=881 och 869)	36 %	23 %

Tendensen i tabellen är alldeles klar: Det har i alla typer av församlingar – små, medelstora och stora – där man har nationaldagsfirande blivit mindre vanligt att prästerna aktivt medverkar vid firandet. Minskningen under den aktuella sjuårsperioden kan mycket enkelt beskrivas: Från något mer än en tredjedel till en knapp fjärdedel. Skillnaderna mellan församlingar av olika storlek är åtminstone efter millennieskiftet helt försumbara. Enligt 1995-materialet var det något vanligare att prästerna var engagerade i nationaldagsfirandet i de mellanstora församlingarna än i andra församlingar men någon liknande tendens kan inte utläsas i 2002-materialet. Man kan emellertid fråga om engagemanget är av samma typ i de små och i de stora församlingarna. I de små församlingarna kan man anta att det är frågan om högtider som anordnas av någon hembygdsfö-

rening eller möjligen av församlingen själv. I de medelstora och stora församlingarna – framförallt de som är eller utgör en del av ett kommuncentrum – är det sannolikt i flertalet fall fråga om högtider som anordnas av kommunen eller någon samarbetskonstellation där kommunen har en ledande roll. Tabell III.5 visar i vad mån nationaldagsfirandet i de olika stiftet gav utrymme för prästerlig medverkan.

Tabell III.5. Prästers medverkan vid nationaldagsfirande i församlingarna i de tretton stiftet 1995 och 2002.

Stift	1995	2002
Uppsala (N=85 och 82)	48 %	24 %
Linköping (N=88 och 83)	34 %	27 %
Skara (N=88 och 56)	41 %	30 %
Strängnäs (N=65 och 52)	26 %	15 %
Västerås (N=59 och 69)	32 %	28 %
Växjö (N=83 och 91)	31 %	12 %
Lund (N=136 och 135)	33 %	17 %
Göteborg (N=88 och 94)	28 %	18 %
Karlstad (N=37 och 52)	49 %	17 %
Härnösand (N=51 och 55)	53 %	35 %
Luleå (N=42 och 43)	38 %	28 %
Visby (N=14 och 20)	43 %	35 %
Stockholm (N=45 och 37)	31 %	38 %
Hela landet (N=881 och 869)	36 %	23 %

Prästerlig medverkan vid nationaldagsfirandet blev mindre vanligt mellan 1995 och 2002 i samtliga stift utom i Stockholms stift där någon ökning av andelen församlingar som deltog i nationaldagsfirandet kan iakttagas; man kan också observera att minskningen i Västerås stift var obetydlig. Minskningen var särskilt påtaglig i Karlstads, Uppsala, Växjö och Lunds stift. Skillnaderna mellan stiftet utjämnades emellertid inte. Vanligast att en präst medverkade vid nationaldagsfirandet var det 2002 i Stockholms stift samt i Härnösands och Visby stift. Minst vanligt med sådan medverkan var det i Växjö, Strängnäs, Lunds, Karlstads och Göteborgs stift.

I detta sammanhang är kanske inte stiftsgränserna så viktiga utan det är intressantare att analysera förhållandena i kommunerna. Det tillgängliga materialet har visserligen somt redan tidigare nämnts sina brister om man vill beskriva förhållanden i kommunerna men man kan fastslå att i – allra minst – en dryg tredjedel av alla kommuner förekom det att någon präst framträdde på något sätt på något ställe då nationaldagen fira-

des 2002. De kommuner där så var fallet är spridda över hela landet men det finns några koncentrationer. En sådan utgörs av Uppland och inte minst då Stockholms norra förorter, en annan av ett antal "gamla" köpingar och mindre städer i Skåne, en tredje av kustkommunerna i norra Bohuslän, en fjärde av ett antal gruv- och stålorter i Västmanland och Dalarna och en femte av flera kommuner i Jämtlands län. Det förefaller svårt att finna någon gemensam nämnare för dessa områden utan man måste tänka sig olika faktorer spelar in i de olika områdena; vilka dessa faktorer kan vara avstår jag dock från att spekulera om här.

Vilken roll har då prästen vid nationaldagsfirandet? Frågelistan gav möjlighet att mycket kortfattat beskriva detta men långt ifrån alla de präster som uppger att de själva eller någon kollega i församlingen varit med vid firandet av nationaldagen har beskrivit vad man gjorde. Beskrivningarna som finns är – med nödvändighet – korta och i de flesta fall intetsägande som "Tala", "Hålla tal" eller "Högtidstala". På något ställe fick prästen i stället högtidssjunga som den som beskriver sin roll "Närvara och sjunga 'Sveriges flagga'". Inte så få betecknade sitt framträdande som "korum" och en präst på en garnisonsort meddelar att medverkan bestod i att "Hålla korum kl. 6.00 på morgonen". I några fall föll det på prästen att "Leda hela firandet" och detta kan också uttryckas "Vara konferencier". Några beskriver att de läst eller lett en bön och i det fåtal fall då bönen beskrevs närmare kunde det röra sig om en "Bön för fosterlandet", en "Fredsbön" eller en "Bön för nya svenskar". Prästens medverkan kan ske i speciella miljöer som i två Stockholmsförsamlingar: "Medverka i ett servicehus" och "Delta vid firande i äldreboende".

I enstaka fall är det klart att församlingen firade nationaldagen i sin kyrka. Från en domkyrkoförsamling skriver prästen: "Kyrkan anordnar firande med ca 500 personer." Från några församlingar nämner man sin "nationaldagsvesper". Det enklaste svaret från prästerna när det var fråga om samlingar i kyrkan var "Officiera i kyrkan" vilket lite utvecklat kan uttryckas "Leda en nationaldagsgudstjänst". En ännu mera utvecklad beskrivning kommer från en Norrlandsförsamling: "Läsa bibelord samt välsignelse vid pastoratets firande i X kyrka." Församlingarna kan ha olika samarbetspartners vid firandet. I Norrbotten kan en präst få "Hålla gudstjänst anordnad av hemvärnet" och i en storstadsförsamling är be-

skrivningen istället ”Samarbetar med kommunen och köpmannaföreningen. Festdag på kyrktorget”. Prästernas engagemang i nationaldagsfirandet tar sig mycket olika uttryck i olika församlingar och i olika landsändar. Ett par ytterligheter är kanske den präst i læstadianbygderna som skrev ”Predikar och ber” och den präst i Mellansverige som nämnde sin ”Andakt på gästgivaregården”.

Sammantaget kan man konstatera att prästerna och församlingarna på ganska många ställen har en roll i samband med nationaldagsfirandet. Eftersom detta firande inte är traditionsstyrt på samma sätt som skolavslutningarna är det så skiftar formerna för engagemanget. Det är alldeles tydligt att nationaldagsfirande inom församlingarna är förhållandevis ovanliga företeelser: Nationaldagen har inte blivit ett sätt att manifesteras Sveriges kristna arv med ”Fädernas kyrka” som emblem. Den nya helgen är istället på väg att få en tydlig sekulär inriktning inte minst genom att den på många håll markeras som en ”medborgarskapsdag” då man ”tar emot” personer som fått svenskt medborgarskap. Om man utnyttjar nationaldagen för att markera Sveriges mångkulturella karaktär så är det inte förvånande om man väljer att tona ner – de visserligen ”ändrade” men ändå förblivande – relationerna mellan Svenska kyrkan och den svenska staten och den lokala manifestation av denna stat som kommunen utgör. Att relationerna ändå finns kan man konstatera utifrån att det – trots vad som sagts om nationaldagens sekulära karaktär – är långt ifrån ovanligt att präster inbjuds att tala vid och då ofta ”avsluta” vid nationaldagssamlingar med för övrigt mycket skiftande innehåll.

5 Avslutning

Uppgifterna om vilken roll prästerna/kyrkorna och prästerna/församlingarna har vid skolavslutningarna respektive nationaldagsfirandet gör att man kan fråga sig hur långt den funktionella differentieringen egentligen gått i Sverige. Alla vet att skolan skall vara religiöst neutral och att man inom svensk lagstiftning sökt rensa bort bestämmelser och beskrivningar som ger intryck av att staten skyddar eller är relaterad till någon bestämd religion eller konfession. Även om statsbildningen Sverige inte har någon officiell religion visar materialet om skolavslutningarna och nationaldagsfirandet tydligt att kristendomen inte bara är något som är kopplat till den privata nivån och den frivilliga sammanslutningsnivån utan den ges också en roll i offentliga sammanhang: Skolbarnen samlas näs-

tan överallt i kyrkorna för läsårsavslutningarna och präster inbjuds visserligen inte alltid men långt ifrån sällan att ge samlingar med anledning av nationaldagen ett stänk av kristendom i form av ett tal eller en bön. Man kan tala om en funktionell differentiering så till vida att Svenska kyrkan inte har något inflytande över skolväsendet och att nationaldagsfirandet på de allra flesta håll ordnas oberoende av hur den lokala församlingen ställer sig till detta. Förhållandet kan förefalla paradoxalt om man inte beaktar att bl.a. Parsons då den funktionella differentieringen diskuteras utgår från vilka maktförhållandena över de aktuella institutionerna är eller – för att använda nuspråk – ”vem som sätter agendan”.

När det gäller skolavslutningarna så är det skolinstitutionerna som beslutar att man vill vara i kyrkorna och under vilka premisser detta skall ske. Flertalet församlingar (och präster) accepterar – oftast och än så länge – dessa premisser som en präst tolkar: ”Prästen håller ingen stark förkunelse utan ett kortare tal på något allmänreligiöst tema.” (Kyrkans Tidning 2005:22) När det gäller de officiella nationaldagshögtidligheterna är det den arrangerande organisationen som beslutar om de skall ges eller inte ges någon religiös anknytning. På de flesta håll väljer man uppenbarligen – och sannolikt ofta med argument knutna till mångkulturaliteten – att inte inbjuda någon företrädare för Svenska kyrkan att framträda. I den mån man gör det så kan man välja vilken person man vill inbjuda; man behöver inte ”rekvirera” en präst, vilken som helst, från en bestämd församling utan man kan rent av markera att det inom kommunen finns företrädare för andra samfund som kan ställa upp. Det kan alltså med fog hävdas att det förhållandet att Svenska kyrkan har en roll vid skolavslutningar och nationaldagsfirande inte motsäger tesen om en fortgående funktionell differentiering. Kyrkans roll vid skolavslutningar och nationaldagsmanifestationer sammanhänger alltså inte med att det ingår i dess uppdrag att svara för sådana samlingar men rollen klargör mycket markant den integration som finns mellan olika samhällsinstitutioner, i det aktuella fallet mellan utbildningsväsendet och församlingarna respektive de samhälleliga organ på lokalnivå som handhar nationaldagsfirandet och församlingarna

Man kan till slut ställa frågan om denna legalt oreglerade men traditionellt betingade integration mellan religiösa och andra samhälleliga institutioner är på väg att lösas upp eller om prästerna/församlingarna även i

(den nära) framtiden kommer att ha en roll vid de sekulära högtider som skolavslutningarna och nationaldagsfirandet utgör. I fråga om skolavslutningarna antyder frånvaron av förändringar mellan 1995 och 2002 att seden att skoleleverna på en ort skall samlas i en kyrka för avslutning och hemförlovnings står mycket stark. Lokalt kan man tänka sig att seden av den ena eller andra anledningen bryts. Det finns ett tyst men principiellt motstånd på central myndighetsnivå mot skolavslutningar i kyrkorna samtidigt som man från organiserat ateistiskt håll – Humanisterna – tydligt markerar sitt missnöje med den ordning som nu råder i många skol-distrikt (se t.ex. Sydsvenska Dagbladet 2004-05-14, B10-11). Företrädare för andra religioner än kristendomen kan i ett mångkulturellt samhälle reagera mot att skolbarnen skall samlas i en kyrka. Prästernas och församlingarnas framtoning och krav kan i vissa miljöer också vara ett hinder för samlingarnas fortlevande. Kontrakraften är framförallt traditionen, den som statsminister Persson uttryckte: ”Jag är uppvuxen med det och mina barn är det”. Förmår präster och församlingar att fortsatt göra skolavslutningarna i kyrkan till positiva upplevelser för de berörda kan man väl tänka sig att den typ av skolavslutningar som uppfattas som en gammal tradition kommer att fortleva.

När det gäller prästernas/församlingarnas engagemang i nationaldagsfirandet kan man vara mera tveksam. Under den sjuårsperiod som gått mellan LUKA 23 och LUKA 27 har det blivit klart mindre vanligt att prästerna ges en roll vid det nationaldagsfirande som sakta men säkert håller på att bli sed runt om i landet. Man kan fråga vad det får för betydelse att nationaldagen fått ställning som allmän helgdag. Denna ställning som ”borgerlig” helgdag delar den 6 juni endast med 1:a maj. Vill prästerna ”offra” denna för dem speciella ledighetsdag för att framträda vid samlingar där det mångkulturella samhället står i centrum? Vill arrangörerna av nationaldagssamlingarna även fortsättningsvis ha med en präst för att svara för ett för det stora flertalet deltagare perifert religiöst inslag? Fortsatt medverkan från Svenska kyrkan vid högtidligheter den 6 juni förefaller att ha avsevärt sämre prognos än fortsatt medverkan vid skolavslutningarna.

Till slut bör man inte glömma att församlingar och präster kan ordna både skolavslutningar och nationaldagsmanifestationer även vid en total funktionell differentiering, d.v.s. utan att det sker i samförstånd eller

samarbete med skolmyndigheter och nationaldagskommittéer. Kanske skulle församlingarnas nationaldagsgudstjänster samla flera deltagare än deras läsårsavslutningsgudstjänster. Vid den förra typen av samling skulle sannolikt en stor del av kyrkans ”kärntrupper” möta upp medan den senare typen av samling som bäst skulle locka den numerärt begränsade grupp som är engagerad i församlingarnas ungdomsverksamhet.

6 Litteratur

Blehr, Barbro (2001): ”’Vi borde ha en nationaldag’ – Svenska forslag og förhåpninger”, s 137-144 i Brit Marie Hovland och Olaf Aagedal (red): *Nasjonal dagsfeiring i fleirkulturelle demokrati*. (Forskningsprogrammet Norden och Europa 2001:4), København.

Brohed, Ingmar (2001): ”Sverige: Folkkyrkans ordning, staten och de politiska Partierna”, s 175-190 i Jens Holger Schjørring (red): *Nordiske folkekirker i opbrud*. Aarhus.

Dagens Nyheter.

Dahlgren, Curt (1985): ”Sverige”, s 196-237 i Göran Gustafsson m. fl. *Religiös förändring i Norden 1930-1980*. Malmö m. fl. orter.

Dobbelaere, Kaarel (1981): *Secularization: A Multi-Dimensional Concept*. Current Sociology, vol. 29.

Ekström, Sören (2003): *Makten över kyrkan*. Stockholm.

Gustafsson, Göran (1984): ”Civil Religion in Sweden, Some notes on its contents and local expressions”. s 90-99 i Béla Harmati (ed): *The Church and Civil Religion in the Nordic Countries of Europe*. Geneva.

Gustafsson, Göran (2000): ”Hur och var skall folkkyrkan vara?”, s 172-197 i Göran Gustafsson och Thorleif Pettersson (red): *Folkkyrkor och religiös pluralism – den nordiska modellen*. Stockholm.

Gustafsson, Göran och Thorleif Pettersson (2000): ”Projektpresentation och översikt”, s 9-33 i Göran Gustafsson och Thorleif Pettersson (red): *Folkkyrkor och religiös pluralism – den nordiska modellen*. Stockholm.

Kyrkans Tidning.

Luckmann, Thomas (1967): *The Invisible Religion*. New York m.fl. orter.

Parsons, Talcott (1960): *Structure and Process in Modern Societies*. Glencoe, Ill.

Parsons, Talcott (1964): *Social Structure and Personality*. New York m.fl. orter.

Pettersson, Torleif (2000): "Den nordiska RAMP-undersökningen: urval, genomförande, svarsfrekvens och bortfallsanalys", s 360-365 i Göran Gustafsson och Thorleif Pettersson (red): *Folkkyrkor och religiös pluralism – den nordiska modellen*. Stockholm.

SOU 1994:58. 6 juni. Nationaldagen. Betänkande avgivet av nationaldagsutredningen. Stockholm.

Sydsvenska Dagbladet.

Tegborg, Lennart (1982): "Kyrka och skola i Sverige 1929-1945. Skolan i kyrkans och samhällslivets tjänst", s 87-95 i Ingun Montgomery och Stein Ugelvik Larsen (red): *Kirken, krisen og krigen*. Bergen.

Tegborg, Lennart (2001): "Svenska kyrkan och den svenska skolan på väg mot ett uppbrott", s 320-331 i Jens Holger Schjørring (red): *Nordiske folkekirker i opbrud*. Aarhus.